KS. BOLESŁAW KUMOR

KOŚCIELNE DZIEJE POLONII W CONNECTICUT (1870—1986)

WYBRANE ZAGADNIENIA

1 Polacy w Connecticut

Dotychczasowe badania nad dziejami Polonii w Connecticut wykazują, że pierwsi Polacy przybyli tu jeszcze w okresie kolonialnym w XVIII w. i osiedlili się w Hartford i New London. Była to mała wspólnota, obejmująca około 8 rodzin, przynależna w całości do sekty religijnej braci czeskich, a jej pasterzem był duchowny Post. Wyznawcy tej sekty zamieszkiwali w Rzeczypospolitej przedrozbiorowej głównie w Wielkopolsce (Ostroróg, Leszno). Można więc przyjąć, że pierwsi Polacy przybyli do Connecticut z Wielkopolski. Według relacji pierwszego spisu ludności w Stanach Zjednoczonych z 1790 r. w Connecticut mieszkało 48 Polaków. Podobny spis z 1860 r. wymienił tu 73 osoby polskiego pochodzenia [1].

Badacze Polonii, opierając się głównie na pamiętnikach parafialnych i relacji ks. L. Bójnowskiego, przyjmowali, że początki masowej imigracji Polaków do Connecticut miały miejsce dopiero po 1880 r. [2] Nie sięgali oni do archiwaliów. Tymczasem kwerenda w metrykach kościelnych, zwłaszcza urodzonych i ochrzczonych, w katolickich parafiach irlandzkich w ważniejszych punktach osadnictwa polskiego, pozwoliła na przesunięcie początków polskiego osadnictwa w Connecticut o całe 10 lat wcześniej. Załączona tabela nr 1, opracowana w oparciu o dotychczasowe badania podpisanego, ilustruje to zagadnienie.

Niestety, takiej kwerendy w metrykach kościelnych nie przeprowadzono w Meriden, gdzie Polacy pod przewodnictwem ks. Antoniego Klawitera założyli już w 1892 r. pierwszą, polską parafię w stanie Conecticut, a także w przemysłowym mieście Bridgeport, gdzie polska parafia powstała jeszcze w 1899 r. Wydaje się, że niespodzianki może przynieść kwerenda w księgach metrykalnych

---

[1] *The Poles in their Homeland, in America, in Connecticut.* Prepared by L. Słominski and S. Blejwas, Storrs, Ct (brw) 119n.

[2] L. Bójnowski, *Historia (Historia parafii polskich w diecezji hartfordzkiej w stanie Connecticut,* New Britain, Ct 1939) s. 27.

Tabela nr 1

Pierwsze wzmianki o Polakach w Connecticut

Lp.	Miejscowość	Rok	Lp.	Miejscowość	Rok
1	New Britain	1871	6	Stamford	1874
2	New Haven	1872	7	Union City	1878 przed
3	Rockville	1872	8	Derby	1880
4	Hartford	1873	9	Norwich	1881
5	New London	1873	10	Suffield	1884

w najstarszych parafiach irlandzkich w Middletown i Derby, które już w pierwszych latach XX w. zorganizowały polskie parafie.

Jak wyglądał ustawiczny wzrost polskiej imigracji w Connecticut świadczy nie tylko liczba polskich parafii etnicznych, ale nade wszystko ustawiczny wzrost liczby Polaków w tych parafiach. W 1873 r. biskupi w Stanach Zjednoczonych wprowadzili obowiązkowe sprawozdania roczne z życia parafialnego (Annual Report), które na początku stycznia każdego roku należało przesłać do kancelarii biskupiej w Hartford. Formularz ten około 1900 r. zawierał między innymi pytanie: jaka jest liczba katolików w parafii? Te materiały sprawozdawcze, zachowane w komplecie w Archiwum Archidiecezjalnym w Hartford, Ct pozwalają nam odpowiedzieć na pytanie — jaka była intensywność wzrostu liczbowego Polaków imigrantów w Connecticut w polskich parafiach w latach 1896—1905. Młode polskie rodziny, kojarzące się najczęściej już w Connecticut, były bardzo dzietne. Toteż intensywność wzrostu liczbowego Polaków w tym stanie była rezultatem zarówno narastającej imigracji, jak też i dużego przyrostu naturalnego. Zagadnienie to przedstawia tabela nr 2 [3].

Tabela powyższa przekazuje dynamiczny wymiar wzrostu liczby Polaków imigrantów i Polaków autochtonów w Connecticut. W ciągu 13 lat zorganizowano tu 10 polskich parafii, a ludność tych parafii wzrosła w okresie 10 lat z 1 730 do 14 950 osób, czyli prawie dziesięciokrotnie. Od 1900 r. imigracja nasilała się do tego stopnia, że każdego roku przybywało tylko w polskich parafiach, łącznie z urodzonymi, około 1 000 osób, a od 1903 r. około 2 tysięcy, zaś od 1904 r. około 3 tysięcy osób. Tak szybki wzrost liczbowy Polaków w Connecticut powodował też niezwykle wysoki przyrost naturalny. Dość wspomnieć, że w okresie 10 lat w tych

[3] AAHart. (Archiwum Archidiecezjalne w Hartford) Parishes. Annual Report 1896—1905 (wymienione parafie).

Tabela nr 2

Wzrost liczby Polaków w parafiach polskich

Lp.	Rok	Liczba parafii polskich	Liczba urodzonych	małżeństw	ludności
1	1896	2	155	63	1 750
2	1897	2	165	61	1 780
3	1898	2	178	50	1 900
4	1899	3	165	63	2 745
5	1900	4	321	147	3 254
6	1901	4	381	160	3 888
7	1902	5	500	219	5 756
8	1903	6	762	252	8 103
9	1904	8	824	241	10 787
10	1905	10	1 139	409	14 950

samych parafiach urodziło się aż około 4 540 dzieci i zawarto 1 595 małżeństw, podczas gdy liczba ludności wahała się od 1 730 do 14 950 osób. Świadczy to o nieprzeciętnej żywotności polskich imigrantów.

Apogeum tej żywotności przypada na lata 1916—1920. Tylko w tych latach w parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain urodziło się 3 348 dzieci [4], w parafii SS. Cyryla i Metodego w Hartford — 1 052 dzieci [5], w parafii Św. Józefa w Norwich — 1 083 dzieci [6], w parafii Św. Józefa w Rockville — 243 dzieci [7], w parafii M. B. Nieustającej Pomocy w New London — 355 dzieci [8], a w parafii Św. Stanisława B. i M. w New Haven — 1 829 dzieci [9]. Tylko w tych 6 wybranych parafiach w ciągu 5 lat urodziło się łącznie 7 910 dzieci. Do 1920 r. istniało w Connecticut 19 etnicznych parafii polskich i do tego roku urodziło się w nich

[4] B. Kumor, *Św. Krzyż (Dzieje polskiej rzymsko-katolickiej parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. (1927—1977).* New Britain, Ct 1979 s. 6.

[5] B. Kumor, *Hartford (SS. Cyril and Methodius Parish and the Hartford Polonia 1873—1980.* Translated by Rev. L. J. Kamiński. Bristol, Ct 1985) s. 60.

[6] B. Kumor, *Norwich (Dzieje parafii polskiej rzymsko-katolickiej Św. Józefa w Norwich,* Conn. Norwich, Ct. 1980) s. 85.

[7] B. Kumor, *Rockville (Polonia i parafia Św. Józefa w Rockville, Ct (1873—1983),* Rockville 1984 (Maszynopis) s. 131 n.

[8] *Tamże,* s. 135.

[9] B. Kumor, *New Haven (Saint Stanislaus Bishop and Martyr Parish,* New Haven. Transl. E. P. Gicewicz, New Haven, Ct 1987) s. 76n.

łącznie 37 774 dzieci [10]. Przeciętnie tedy na jedną parafię przypadało 1 988 dzieci, co jest niezwykle dużo, jeżeli się weźmie pod uwagę, że ludność polskich parafii wahała się w 1920 r. od około 1 000 (Bristol) do około 12 tysięcy (New Britain — parafia Najśw. Serca Jezusowego).

Nie jest to jednak pełny obraz osadnictwa polskiego w Connecticut, jako że tabela nr 2 obejmuje wyłącznie te miasta, w których do 1905 r. zorganizowano polskie parafie. Wszak Polacy osiedlali się prawie we wszystkich miastach i osadach tego stanu, gdzie tylko były możliwości znalezienia pracy. Przeprowadzona kwerenda źródłowa we wszystkich parafiach diecezji hartfordzkiej w latach przekrojowych 1910 i 1914, w oparciu o roczne relacje proboszczów, daje nam szerszy i bardziej adekwatny obraz polskiego osadnictwa w tym stanie. Relacje doroczne, o których wspomniano, są przechowywane w Archiwum Archidiecezjalnym w Hartford [11]. Zagadnienie to prezentuje tabela nr 3.

Tabela nr 3

Polacy w Connecticut w latach 1910 i 1914

Lp.	Miejscowość	Parafia	Liczba Polaków 1910	1914
1	2	3	4	5
1	Baltic	Niepokal. Pocz. NMP	11	7
2	Bethel	Najśw. Maryja Panna	51	45
3	Bloomfield	Najśw. Serce PJ	152	180
4	Bolton	Św. Maurycy		44
5	Bridgeport	Św. Michał (pol.)	1 500	2 780
6	Bristol	Św. Józef	375	500
7	Broad Brook	Św. Katarzyna	7	452
8	Colchester	Św. Andrzej	190	600
9	Collinsville	Św. Patryk	300	572
10	Cromwell	Św. Jan		42
			2 586	5 222
11	Danbury	Św. Piotr	300	321
12		Św. Józef		114
13	Danielson	Św. James	62	185
14	Dayville	Św. Józef		29
15	Derby	Św. Michał (pol.)	1 500	3 000

[10] AAHart. Parishes (Annual Report 1893—1920).
[11] Tamże (Wymienione parafie).

1	2	3	4	5
16	East Hartford	Najśw. Maryja Panna	100	50
17	East Port Chester	Najśw. Serce PJ		48
18	Fairfield	Św. Tomasz	192	130
19	Glenville	Św. Paweł		565
20	Greenwich	Najśw. Maryja Panna	30	125
			2 184	4 477
21	Guilford	Św. Jerzy		30
22	Hartford	SS. Cyryl i Metody (pol.)	2 100	5 000
23	Hazardville	Św. Bernard	64	320
24	Jawett City	Najśw. Maryja Panna	635	700
25	Kensington	Św. Paweł	5	20
26	Lakeville	Najśw. Maryja Panna		20
27	Lichtfield	Św. Antoni		2
28	Manchester	Św. Brygida	125	210
29	Meriden	Św. Stanisław (pol.)	2 600	3 500
30	Middletown	M. B. Częstochowska (pol.)	1 500	1 600
			6 929	11 402
31	Milford	Najśw. Maryja Panna		210
32	Montville	Św. Jan Ewang.	28	169
33	Moosup	Św. Helena	132	226
34	Moodus	Św. Brygida		445
35	Mystic	Św. Patryk	30	
36	New Britain	Najśw. Serce PJ (pol.)	6 630	8 069
37	New Canaan	Św. Alojzy	20	10
38	New Hartford	Niepokal. Pocz. NMP	20	16
39	New Haven	Św. Stanisław B.M. (pol.)	2 000	2 500
40	New London	Gwiazda Morza	590	650
			9 450	12 295
41	New London	Św. Józef	15	
42	New Milford	Św. Franciszek	425	576
43	Norton	Św. Jan	20	37
44	Norwalk	Najśw. Maryja Panna	275	?

1	2	3	4	5
45	Norwich	Św. Józef (pol.)	1 430	1 900
46	Occum	Św. Józef	50	90
47	Plainville	Najśw. Maryja Panna	40	76
48	Pomfret	Święta Trójca	9	
49	Poquonock	Św. Józef		81
50	Portland	Najśw. Maryja Panna	181	357
			2 445	3 117
51	Portland	Najśw. Maryja Panna	12	50
52	Ridgefield	Najśw. Maryja Panna	16	40
53	Rockville	Św. Józef (pol.)	960	1 060
54	Seybrook	Św. Jan		2
55	Seymour	Św. Augustyn	100	160
56	Sharon	Św. Bernard	27	7
57	Shelton	Św. Józef	19	250
58	Southington	Św. Tomasz	480	608
59	So Coventry	Najśw. Maryja Panna	27	12
60	So Glastonbury	Św. Augustyn	250	
			1 891	2 139
61	Southbury	Najśw. Serce PJ		422
62	So Manchester	Św. Jan		125
63	So Meriden	SS. Aniołowie	70	
64	So Norwalk	Św. Józef	25	
65	Stamford	Imię Jezus (pol.)	1 500	1 500
66	Stratford	Św. Edward	70	130
67	Stonington	Najśw. Maryja Panna	15	
68	Stratford	Św. Jakub	10	50
69	Suffield	Najśw. Serce PJ		897
70	Taftville	Najśw. Serce PJ	15	90
			2 776	3 214
71	Tariffville	Św. Bernard	139	690
72	Terryville	Św. Kazimierz (pol.)	700	995
73	Thomaston	Św. Tomasz	209	201
74	Thompsonville	Św. Patryk	1 000	1 100
75	Torrington	Św. Franciszek	117	700
76	Union City	Św. Jadwiga (pol.)	822	2 060

1	2	3	4	5
77	Unionville	Najśw. Maryja Panna		10
78	Vernon	Najśw. Serce PJ		3
79	Voluntown	Św. Tomasz	72	49
80	Wallingford	Święta Trójca	51	95
			3 101	5 903
81	Washington	Najśw. Maryja Panna	4	12
82	Waterbury	Św. Stanisław K	!	?
83	Waterville	Św. Michał	11	
84	Wauregan	Najśw. Serce PJ	4	41
85	Westport	Najśw. Maryja Panna	100	250
86	Watherfield	Najśw. Serce PJ	28	52
87	Willimantic	Św. Józef	600	700
88	Windsor Locks	Najśw. Maryja Panna	680	234
89	Windsor	Św. Gabriel	40	40
90	Winsted	Św. Józef	1 467	1 329
	Razem		32 829	49 148

W 1908 r. diecezja hartfordzka liczyła 156 placówek duszpasterskich i 325 000 katolików [12], przy czym Polacy w 1910 r. znajdowali się w 62 parafiach (39,94%) i stanowili 10,10% katolików diecezji. Około 1914 r. diecezja hartfordzka liczyła 174 placówki duszpasterskie i 423 000 katolików [13]. Polacy mieszkali wówczas w 79 parafiach (45,40%) i stanowili 11,62% ludności katolickiej diecezji. Wzrastali zatem liczbowo szybciej, niż inne katolickie grupy etniczne. Należy jednak zauważyć, że szacunki ludności polskiej podawane przez proboszczów irlandzkich były wydatnie zaniżone, zwłaszcza w tych parafiach irlandzkich, w których Polacy stanowili większą wspólnotę i podjęli starania o utworzenie własnej parafii etnicznej.

Zaniżone były również szacunki ludności polskiej w oficjalnych relacjach kancelarii biskupiej w Hartford. W relacji o stanie diecezji hartfordzkiej w 1904 r., przedłożonej w Rzymie pap. Piusowi X, biskup Michał Tierney podał następujący obraz etniczny swej diecezji (tabela nr 4), która ówczesnymi granicami obejmowała cały stan Connecticut [14].

[12] T. S. Duggan, *The Catholic Church in Connecticut*, Ed. 100. New York City 1930 s. 608.

[13] C. Streit, *Atlas hierarchicus*, Padeborn 1913 s. 100.

[14] AAHart. Bishops-Congregation. Quinquennial Report Hartford Diocese 1905 pp. nlb.

Tabela nr 4

Etniczność katolików w diecezji hartfordzkiej w 1904 r.

Lp.	Narodowość	Liczba katolików		Kapłani urodz. poza USA	Inni
1	Irlandczycy	211 753	71,45%		208
2	Francuzi	24 345	8,21%	17	45
3	Włosi	22 916	7,73%	6	20
4	Polacy	10 299	3,48%	13	2
5	Litwini	4 166	1,41%	2	
6	Niemcy	4 103	1,38%	5	12
7	Węgrzy	2 665	0,90%	1	
8	Inni	16 121	5,44%		
	razem	296 368		44	287

Według relacji biskupa Tierneya Polacy-katolicy stanowili w diecezji hartfordzkiej tylko 3,48% katolików tej diecezji i wśród różnych narodowości zajmowali 4 miejsce po Irlandczykach, Francuzach i Włochach. Ale relacja ta była z gruntu fałszywa, obejmowała bowiem Polaków katolików tylko z 8 istniejących wówczas parafii polskich (Bridgeport, Hartford, Meriden, Middletown, New Britain, New Haven, Norwich i Stamford). Wiadomo z tabeli nr 3, że poważna liczba Polaków należała do 53 parafii irlandzkich. Wszak 7 965 Polaków, jak wykazali proboszczowie irlandzcy, zazwyczaj bardzo skąpi w informacjach na ten temat, należało do ich parafii, a stanowiło to 24,26% ówczesnej Polonii w Connectictut. Według szacunku The Catholic Transcript z 12 I 1912 r. Polacy liczyli w stanie Connecticut 39 000 osób, podczas gdy urzędowy spis ludności w tymże stanie w 1914 r. wykazywał, że na 1 098 897 ludności, Polacy liczyli 55 346 osób, zajmując 4 miejsce jako grupa etniczna po Anglosasach (733 248), Niemcach (91 623) i Włochach (90 623) [15].

Jak wiele różniły się statystyki kościelne Polaków w Connecticut od szacunków państwowych wskazuje relacja w tym zakresie biskupa Johna J. Nilana z 1914 r. Została ona przedstawiona papieżowi Piusowi X w 1914 r. w czasie visitatio liminum Apostolorum [16]. Zagadnienie to prezentuje tabela nr 5.

[15] „Przewodnik Katolicki" R. 5: 1912 s. 94, R. 7: 1914 s. 565.

Tabela nr 5

Narodowość katolików w Connecticut w 1914 r.

Lp.	Narodowość	Liczba katolików	% całości
1	Irlandczycy	210 296	48,00%
2	Włosi	95 664	21,82%
3	Polacy	46 664	10,64%
4	Francuzi	35 951	8,20%
5	Litwini	13 951	2,99%
6	Słowacy	8 809	2,01%
7	Węgrzy	7 226	1,65%
8	Niemcy	7 097	1,62%
9	Słoweńcy	934	0,21%
10	Inni	12 734	2,96%
	Razem	438 483	100,04%

Szacunki biskupa Nilana ludności polskiej w diecezji w stosunku do szacunków państwowych różnią się o niebagatelną liczbę Polaków 6 198 (12,61%). Szacunki biskupa Nilana podważyła mocno S. Dolores A. Liptak. Przyjmuje ona, że około 1910 r. w stanie Connecticut mieszkało około 120 000 Polaków, co stanowiło 13% ludności całego stanu [17].

Około 1930 r. anonimowy autor opracował szacunki etnicznych grup katolickich w diecezji i przesłał je do kancelarii biskupiej w Hartford. Można podejrzewać, że sporządził je jeden z polskich kapłanów w Connecticut, przypuszczalnie ks. Lucjan Bójnowski, proboszcz polskiej parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain. Wszak to on szacował Polonię w Connecticut około 1940 r. na 350 000 osób, w tym „obywateli amerykańskich ze 100 tysięcy" [18]. Szacunki wspomnianej relacji są godne uwagi, dlatego zamieszczamy je niżej w tabeli nr 6.

Statystyka powyższa podaje 85 000 więcej katolików, niż to szacują statystyki kościelne z tego roku. Jest ona niewątpliwie zawyżona w stosunku do innych narodowości poza Irlandczykami, ale może ona służyć jako jedna z opinii na omawiany temat.

[16] Zob. przypis 14.

[17] Opracowanie to jest przechowywane w Archiwum Archidiecezjalnym w Hartford.

[18] L. Bójnowski, *Historia*, s. 235.

Tabela nr 6

Narodowość katolików w diecezji hartfordzkiej w 1913 r. [19]

Lp.	Narodowość	Liczba katolików	% całości
1	Polacy	około 175 000	24,98%
2	Irlandczycy	około 150 000	21,14%
3	Włosi	około 160 000	22,84%
4	Francuzi	około 100 000	14,28%
5	Litwini	około 40 000	5,71%
6	Słowacy	około 20 000	2,86%
7	Niemcy	około 40 000	5,71%
8	Inni	15 476	2,21%
	Razem	700 467	99,83%

Warto tu dodać, że opracowanie E. Kulikowskiego, drugiego sekretarza polskiej ambasady w Waszyngtonie z 1935 r., szacowało ludność polską w Connecticut na 110 250 osób, przy czym największe jej skupiska były w New Britain (12 000), Hartford (10 000), Bridgeport (9 000), Meriden (5 000) i New Haven (5 000). Ze względu na to, że szacunki te nie są znane literaturze naukowej, przytaczamy je w tabeli nr 7 [20].

Relacja ta wymienia nadto 32 miejscowości, liczące od 300 do 800 Polaków. Łącznie wymieniono tu 110 250 osób. Co sądzić o powyższych szacunkach? Wydaje się, że ogólnie rzecz biorąc, na co wskazują zaokrąglone cyfry na końcu, szacunki te są w wielu wypadkach zawyżone. Opinię tę potwierdza również porównanie z szacunkami relacji rocznych z parafii polskich. Tak parafia polska w Bridgeport liczyła w 1935 r. tylko 4 398 Polaków, a trudno przyjąć, by już wówczas prawie drugie tyle Polaków należało do parafii irlandzkich. Natomiast niektóre szacunki podano niższe, niż to było w rzeczywistości. Tak polska parafia w Rockville w r. 1935 liczyła 1 400 Polaków, a nie 1 000, jak to podała relacja.

Lata po 1939 r. nie sprzyjały wielce parafiom narodowym w Stanach Zjednoczonych. Ogromna presja społeczeństwa amerykańskiego na grupy narodowościowe, które w dorosłym, drugim i trzecim pokoleniu były daleko mniej odporne na tę presję, a równocześnie poważne ruchy migracyjne, jakie ujawniły się w miastach amerykańskich, w dużym stopniu sprzyjały powolnemu rozkładowi parafii i grup narodowościowych. Wyraziło się to między innymi w zmianie nazwisk, w zapisywaniu się do parafii irlandzkich itp. Tendencje przeciwne parafiom etnicznym podniosły się również wśród kleru amerykańsko-irlandzkiego, który opowiedział się za terytorialnym systemem parafialnym. Prądy te dały się zauważyć również w Connecticut. Dość wspomnieć, że w polskiej parafii SS. Cyryla i Metodego w Hartford w latach 1930—1950 aż 45 polskich rodzin zmieniło nazwiska polskie na angielskie [21].

[19] B. Kumor, *Hartford*, s. 295.

[20] Archiwum Akt Nowych, Warszawa. Sygn. 5022 Zestawienie stanu posiadania Polonii amerykańskiej — — — stan 1935, ss. 1—11.

Tabela nr 7

Polacy w Connecticut w 1935 r.

Lp.	Miejscowość	Liczba	Lp.	Miejscowość	Liczba
1	Ansonia	2 500	2	Beacon Falls	300
3	Branford	400	4	Bridgeport	9 000
5	Bristol	2 000	6	Collinsville	400
7	Danbury	1 000	8	Danielson	300
9	Derby	3 000	10	Enfield	500
11	Glastonbury	600	12	Greenwich	1 500
13	Hartford	10 000	14	Jawett City	1 000
15	Naugatuck	1 000	16	Meriden	5 000
17	Manchester	1 000	18	Middletown	3 700
19	Milford	500	20	Magaturck	2 500
21	Moosup	400	22	New Britain	12 000
23	New Haven	5 000	24	New London	2 000
25	Norwalk	500	26	Norwich	3 500
27	Plainville	400	28	Putnam	400
29	Rockville	1 000	30	Seymour	500
31	Simsbury	500	32	Southington	2 000
33	Stamford	3 000	34	Suffield	1 500
35	Terryville	1 500	36	Torrington	2 000
37	Wallingford	1 000	38	Willimantic	1 500
39	Windsor Locks	1 000	40	Waterbury	3 000
41	Thomaston	1 000	42	Fairfield	1 000
43	Hayden	1 000	44	Paskville	1 000
45	Tallcotville	1 000	46	Union City	2 500

[21] B. Kumor, *Hartford*, s. 295.

Przeciwko temu występował bardzo ostro na łamach „Przewodnika Katolickiego" ks. Stanisław Iciek (1924), ale nie zapobiegło to faktowi, że problem narastał we wszystkich ośrodkach polonijnych w Connecticut, zwłaszcza w latach 1930—1950 [22]. Po 1945 r. nie posiadamy ze źródeł kościelnych zbiorczych statystyk dla ludności polskiej w tym stanie. Trzeba było znów sięgnąć do „dorocznych relacji", popracować kilka dni w Archiwum Archidiecezjalnym w Hartford i Diecezjalnym w Bridgeport, czy też w niektórych archiwach parafialnych, by w wyniku tej kwerendy opracować ostatnią statystykę kościelną Polonii w Connecticut przed podziałem tego stanu na 3 diecezje (1953). Wyniki tej pracy prezentujemy w tabeli nr 8. Już tu trzeba uprzedzić, że i te szacunki budzą poważne wątpliwości.

Tabela nr 8

Polacy w Connecticut w „rocznych relacjach" 1950 r. [23]

Lp.	Parafia	Wezwanie kościoła	Liczba Polaków
1	2	3	4
1	Ansonia (pol.)	Św. Józef	1 210
2	Avon	Św. Anna	29
3	Bantam	M. B. Łaskawa	4
4	Beacon Falls	Św. Michał	330
5	Bloomfield	Chrystus Król	40
6		Najśw. Serce PJ	170
7	Branford	Niepokal. Pocz. NMP	248
8	Bridgeport	Św. Antoni	10
9		Najśw. Maryja Panna	21
10	(pol.)	Św. Michał	5 817
11		Najśw. Serce PJ	370
12	Bristol (pol.)	Św. Stanisław Kostka	2 922
13	Broad Brook	Św. Katarzyna	45
14	Brookfield	Św. Józef	103
15	Byran	Najśw. Serce PJ	99
16	Ceshir	Św. Brygida	5
17	Chester	Św. Józef	175
18	Colchester	Św. Andrzej	233
19	Collinsville	Św. Patryk	560
20	Cornwall	Św. Brygida	3

[22] B. Kumor, *Rockville*, s. 127.
[23] AAHart. Parishes (Annual Report 1950).

1	2	3	4
21	Cromwell	Św. Jan	64
22	Danbury (pol.)	Najśw. Serce PJ	702
23	Danielson	Św. Jakub Ap.	300
24	Dayville	Św. Józef	35
25	Derby (pol.)	Św. Michał	2 896
26	East Hampton	Św. Patryk	36
27	East Hartford	Boże Ciało	25
28		Św. Róża	150
29	East Haven	Św. Klara	8
30		Św. Wincenty a Paulo	22
31	East Norwalk	Św. Tomasz	40
32	Elmwood	Św. Brygida	50
33	Enfield (pol.)	Św. Wojciech	1 964
34	Essex	M. B. Bolesna	159
35	Fairfield (pol.)	Św. Antoni	850
36		Św. Rodzina	300
37	Forestville	Św. Mateusz	275
38	Georgetown	Najśw. Serce PJ	18
39	Glastonbury	Św. Paweł Ap.	26
40	Glenville	Św. Paweł Ap.	604
41	Goodyear	Św. Ignacy	140
42	Goshen	Św. Tomasz Ap.	8
43	Greenwich	Najśw. Maryja Panna	45
44	Guilford	Św. Rodzina	30
45		Św. Jerzy	70
46	Hamden	Boże Ciało	15
47		Św. Ryta	10
48	Hartford	M. B. Bolesna	62
49		Św. Augustyn	100
50	(pol.)	SS. Cyryl i Metody	5 000
51		Św. Wawrzyniec	242
52		Św. Michał	300
53		Św. Patryk i Antoni	9
54		Św. Piotr	10
55	Hazardville	Św. Bernard	147
56	Jawett City		1 685
57	Kensington	Św. Paweł	340
58	Lakeville	Najśw. Maryja Panna	23
59	Lichtfield	Św. Antoni	10
60	Manchester	Św. Brygida	400
61		Św. Jakub	1 100
62	Meriden	Św. Józef	231
63	(pol.)	Św. Stanisław	7 000
64	Middletown (pol.)	M. B. Częstochowska	4 500

1	2	3	4
65		Św. Franciszek	50
66		Św. Jan	10
67	Milford	Najśw. Maryja Panna	230
68	Montville	Św. Jan Ewang.	587
69	Montwese	Św. Teresa	44
70	Moodus	Św. Brigida	586
71	Moosup	WW. Święci	360
72	Mystic	Św. Patryk	55
73	New Britain (pol.)	Najśw. Serce PJ	5 630
74	(pol.)	Św. Krzyż	6 000
75		Św. Franciszek	117
76		Św. Jan Ewang.	780
77		Św. Józef	60
78		Najśw. Maryja Panna	2 060
79		Św. Maurycy	150
80	New Canaan	Św. Alojzy	25
81	New Haven (pol.)	Św. Stanisław B. M.	4 236
82		Św. Bernadeta	30
83		Św. Franciszek	25
84		Św. Józef	65
85		Św. Piotr	41
86		Św. Róża	70
87		Najśw. Serce PJ	120
88	New London (pol.)	M. B. Nieust. Pomocy	548
89		Św. Józef	87
90	Newington	Najśw. Maryja Panna	660
91	Newton	Św. Róża	75
92	Niantic	Św. Agnieszka	8
93	Northford	Św. Monika	179
94	North Haven	Św. Barnaba	230
95	Norwalk	Najśw. Maryja Panna	663
96		Św. Hieronim	99
97	Norwich (pol.)	Św. Józef	2 115
98		Najśw. Maryja Panna	50
99		SS. Piotr i Paweł	200
100	Norwichtown	Najśw. Serce PJ	80
101	Oakville	Św. Maria Magdalena	258
102	Occum	Św. Józef	257
103	Plainfield	Św. Jan	25
104	Plainville	M. B. Łaskawa	50
105	Pomfret- -W. Thompson	Najśw. Serce PJ	50
106	Pomfait	Święta Trójca	4
107	Poquonock	Św. Józef	41

1	2	3	4
108	Portland	Najśw. Maryja Panna	135
109	Putnam	Najśw. Maryja Panna	418
110	Rockville (pol.)	Św. Józef	1 621
111		Św. Bernard	500
112	Seymour	Św. Augustyn	600
113	Sharon	Św. Bernard	387
114	Somersville	WW. Święci	230
115	Southburg	Najśw. Serce PJ	66
116	So Glastonbury	Św. Augustyn	2
117	Southington (pol.)	Niepokal. Pocz. NMP	1 300
118		Św. Tomasz	195
119	So Windsor	Św. Małgorzata Maria	150
120	South Springs	Św. Edward	562
121	Springdale	Św. Cecylia	40
122	Stamford (pol.)	Imienia Jezus	3 042
123	Strington	Najśw. Maryja Panna	17
124	Stratford	Św. Anna	100
125	Suffield (pol.)	Św. Józef	810
126	Taffville	Najśw. Serce PJ	24
127	Tariffville	Św. Bernard	120
128	Terryville (pol.)	Św. Kazimierz	1 498
129		Niepokal. Pocz. NMP	80
130	Thomaston	Św. Tomasz	610
131	Torrington (pol.)	M. B. Częstochowska	1 575
132	Union City (pol.)	Św. Jadwiga	1 800
133		Najśw. Maryja Panna	45
134	Unionville	Najśw. Maryja Panna	42
135	Volutown	Św. Tomasz	25
136	Wallingford (pol.)	SS. Piotr i Paweł Ap.	1 280
137	Warrenville	Św. Filip Ap.	58
138	Warehouse Point	Św. Filip	5
139	Waterbury (pol.)	Św. Stanisław Kostka	1 301
140		Św. Franciszek Ksawery	95
141	Watertown	Św. Jan	25
142	Waterley	Św. Michał	10
143	Wauregan	Najśw. Serce PJ	5
144	West Hartford	Św. Marek Ewang.	42
145	West Haven	M. B. Zwycięska	68
146		Św. Wawrzyniec	80
147		Św. Paweł	659
148	Westport	Wniebow. NMP	89
149	Wathersfield	Boże Ciało	160
150		Najśw. Serce PJ	29

1	2	3	4
151	Willimantic	Św. Józef	1 702
152	Windsor Locks	Wniebow. NMP	90
153	Windsor	Św. Gabriel	60
154		Św. Gertruda	102
155	Winsted	Św. Józef	200
	Razem		91 634

Jak ocenić powyższą statystykę? Jest ona z całą pewnością wielce zaniżona. Już sam fakt, że na 296 parafii w ówczesnej diecezji hartfordzkiej aż w 139 parafiach nie wspomniano Polaków jest nie do przyjęcia. Wystarczy porównać szacunki „rocznych relacji z 1914 i 1950 r., by sobie wyrobić opinię o wartości tej ostatniej relacji. Wszak dla szeregu parafii, w których z całą pewnością Polacy mieszkali w 1950 r., proboszczowie irlandzcy nie podali żadnych szacunków w tym zakresie (np. Bethel, Beacon Falls, Orange, Shelton, Windsor Locks itd.). W bardzo licznych wypadkach załączone szacunki są wyraźnie zaniżone, jak to wskazuje porównanie relacji z 1914 i 1950 r. Relacje doroczne z 1950 r. posiadają jednakże dużą wartość w tym zakresie, wskazują bowiem, że Polacy, mając nawet w danej miejscowości własną, etniczną parafię, nie wszyscy należeli do niej (np. New Britain, New Haven, Hartford itd.).

W 1953 r. Stolica Apostolska podzieliła stan Connecticut na 3 diecezje (Hartford, Bridgeport, Norwich). Wraz z tymi zmianami organizacyjnymi należy zauważyć, że drugie i trzecie pokolenie polonijne z całą łatwością zapisywało się do terytorialnych parafii irlandzkich. Po 1960 r. imigracja polska do Connecticut była znów stosunkowo liczna. Na jej ciągły wzrost wskazują małżeństwa nupturientów urodzonych w Polsce. Wiadomo, że w latach 1959—1973 przybyło do Hartford 183 rodziny z Polski, które następnie zapisały się do polskiej parafii SS. Cyryla i Metodego w tym mieście. Załączona niżej tabela nr 9 ilustruje to zagadnienie dla tych polskich parafii w Connecticut, dla których przeprowadzono specjalne badania w tym zakresie.

Te sondażowe relacje przekonywują, że nowa emigracja była stosunkowo duża, a skupiła się głównie w New Britain i Hartford. Szkoda, że podobnych badań nie przeprowadzono w przemysłowym mieście Bridgeport i Stamford.

Drugi i trzeci synod hartfordzki z 1878 i 1886 r. wprowadził we wszystkich parafiach katolickich w Connecticut ujednolicony for-

Tabela nr 9

Małżeństwa nupturientów urodzonych w Polsce

Lp.	Parafia	Lata	Liczba małżeństw	Małżonkowie urodzeni w Polsce
1	Derby	1966—1975	211	6,58%
2	Hartford	1961—1980	1 064	32,49%
3	New Britain Św. Krzyż	1948—1972	640	18,79%
4	New Haven	1960—1984	585	9,54%
5	Norwich	1955—1973	381	5,95%

mularz zapisu metrykalnego w księgach urodzonych i ochrzczonych, a także w księgach zaślubionych. Rubryki zapisu małżeństwa miały obejmować: imię i nazwisko nupturientów i świadków ślubu, daty i miejsce urodzenia nupturientów, datę ślubu, uwagi o dyspensach, a także imię i nazwisko kapłana asystującego przy ślubie [24]. Rubryka o miejscu urodzenia nupturientów posiadała kapitalne znaczenie dla badań nad ich pochodzeniem geograficznym, a więc i Polaków przybywających do Stanów Zjednoczonych z ziem polskich pod trzema zaborami. Emigranci ci przywozili ze sobą do Ameryki dziedzictwo kultury religijnej i same formy życia religijnego, które były zróżnicowane w poszczególnych zaborach i regionach Polski.

W oparciu o dotychczasowe, własne badania w tym zakresie na kanwie ksiąg metrykalnych, można podjąć pytanie i na nie odpowiedzieć — z jakich stron Polski przyjechali imigranci do Connecticut? Dysponujemy w tym zakresie tylko badaniami sondażowymi z kilku polskich parafii. Badania te oparto głównie na relacjach ksiąg urodzonych i ochrzczonych, a także ksiąg zaślubionych. Jedne i drugie w częstych wypadkach, choć nie zawsze, podały informacje na temat geograficznego pochodzenia nupturientów, czy też rodziców dzieci ochrzczonych z ziem polskich. Oto one w opracowaniu tabelarycznym nr 10 [25].

[24] *Decreta synodorum (Decreta synodorum Hartfordiensium in unum volumen collecta antistitis Hartfordiensis Michaelis Tierney iussu.* Hartford,Ct 1902) s. 42 nr 13(1878), s. 86 nr 47 (1886), s. 248.

[25] Opracowano na podstawie drukowanych opracowań (Derby, New Britain, Norwich, Hartford, New Haven i pozostających w rękopisach New London, Rockville).

Tabela nr 10

Pochodzenie nupturientów z ziem polskich

Lp.	Parafia	Lata	Zabór		
			austriacki	rosyjski	pruski
1	Derby	1908—1925	37,14%	41,20%	
2	Hartford	1902—1907	77,33%	22,45%	0,48%
3	New Britain NSPJ	1913	20,00%	80,00%	
4	New London	1915—1921	6,67%	86,67%	
5	Norwich	1908—1916	16,81%	83,19%	
6	Rockville	1908—1918	42,57%	46,94%	1,17%
7	New Haven	1902—1919	46,38%	57,93%	0,83%
8	Suffield	1916—1918	23,82%	71,18%	1,47%

Zdecydowana większość imigrantów pochodziła z zaboru rosyjskiego, głównie z byłego Królestwa Polskiego, a zwłaszcza z byłej guberni płockiej, łomżyńskiej i suwalskiej. Pod względem kościelnym były to diecezja płocka i sejneńska. W parafii św. Michała w Derby na łączną liczbę 352 nupturientów z Królestwa Polskiego aż 317 pochodziło z diecezji płockiej i sejneńskiej (90,06%), a tylko 35 (9,94%) z pozostałych siedmiu diecezji Królestwa Polskiego. Z ziem zabużańskich wcielonych do Cesarstwa Rosyjskiego największa liczba imigrantów pochodziła z guberni grodzieńskiej, obejmującej Białostocczyznę, przynależną do diecezji wileńskiej. We wspomnianej parafii Św. Michała w Derby na łączną liczbę 274 nupturientów pochodzących z ziem zabużańskich, aż 251 (91,61%) pochodziło z guberni grodzieńskiej i wileńskiej (diecezja wileńska). Tylko nieznaczna garstka nupturientów rekrutowała się z centralnej Litwy (diecezja żmudzka) — 3,2%, oraz z Białorusi (diecezja mińska) i Ukrainy (diecezja łucka i żytomierska — 2,93%) [26].

Podobny obraz pochodzenia geograficznego nupturientów można zauważyć w parafii Św. Józefa w Norwich. Na 115 nupturientów (1908—1910) aż 71 (61,74%) pochodziło z zaboru rosyjskiego, z czego 33,64% z diecezji sejneńskiej i 26,55% z diecezji wileńskiej, głównie z Grodzieńszczyzny. Wiadomo też, że w parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain poważna większość Polaków

[26] B. Kumor, *Derby (Saint Michael the Archangel Parish Derby*, Conn. Transl. E. P. Gicewicz, Erie, Pa 1989) s. 38n.

pochodziła z guberni grodzieńskiej (m. in. Dąbrowa Białostocka) i guberni płockiej (Kurpiowszczyzna). W New London na 81 nupturientów aż 72 (88,89%) pochodziło z diecezji sejneńskiej (53,09%) i płockiej (35,80%). Z ziem zabużańskich, głównie z Białorusi przybyło tu tylko 2,47% nupturientów [27]. Tylko parafia Hartford posiadała zdecydowaną większość emigrantów z zaboru austriackiego. W parafii SS. Cyryla i Metodego na łączną liczbę 1 105 nupturientów w latach 1902—1906 aż 70,85% pochodziło z Galicji, głównie z diecezji przemyskiej (m. in. Brzyskowola, Kuryłówka) i tarnowskiej (m. in. Wojnicz, Mielec). Nie zanotowano tu ani jednego nupturienta z diecezji krakowskiej i archidiecezji lwowskiej. W parafii Św. Józefa w Rockville i Św. Stanisława B. M. w New Haven Polacy z zaboru austriackiego stanowili 42,67% i rekrutowali się prawie wyłącznie z diecezji tarnowskiej (Mielec, Tarnów, Nowy Sącz) i przemyskiej (m. in. Brzostek, Jasło). Z diecezji krakowskiej pochodziło tylko 2,9% nupturientów, a z archidiecezji lwowskiej — 0,6% [28]. W pozostałych parafiach Polacy z byłego zaboru austriackiego stanowili zdecydowaną mniejszość.

Polonia w Connecticut nie miała swych korzeni w zaborze pruskim. Wśród siedmiu parafii, w których przeprowadzono odpowiednie badania, tylko w 4 (New Haven, Norwich, Hartford, Rockville) kilka rodzin pochodziło z tego zaboru. Najwięcej było ich w parafii Św. Józefa w Rockville, gdzie w 1905 r. stanowili oni 14,80% miejscowej Polonii. Pochodzili z Pomorza Gdańskiego i Ziemi Chełmińskiej (diecezja chełmińska) [29]. Była to największa i najstarsza grupa emigrantów polskich, która przybyła tutaj wkrótce po 1870 r.

Kapitalne znaczenie dla badań nad dziejami Polonii amerykańskiej ma zagadnienie małżeństw mieszanych narodowo. Małżeństwa tego typu są jednym z najbardziej adekwatnych symptomów asymilacji. W badaniach z tego zakresu stwierdzono, że pierwsza generacja Polaków w Stanach Zjednoczonych zawierała małżeństwa prawie wyłącznie endogamiczne, między sobą [30]. Po drugiej wojnie światowej małżeństwa mieszane narodowo stały się niezwykle częste. Badania Thomasa Wasta i Teresy Polzin wykazują, że w trzeciej generacji Polaków w Stanach Zjednoczonych polskie małżeństwa stanowią tylko 20,00% [31]. Ostatnie badania w tym zakresie wskazują, że tylko 41,00% mężczyzn polskiego pochodzenia

[27] B. Kumor, *Norwich*, s. 64 n.
[28] B. Kumor, *Hartford*, s. 37 n.
[29] B. Kumor, *Rockville*, s. 101 n.
[30] D. A. Liptak, R. S. M., *The Bishops of Hartford and polish Immigrants in Connecticut 1880—1930*, w: *Pastor of the Poles*. Ed. S. A. Blejwas and M. B. Biskupski, New Britain,Ct 1982 s. 49.
[31] T. Polzin, *The Polish—American whence and whither*, Pulaski, Wisc. 1973 s. 203 nn.

miało za żony „Polki". Badania Babińskiego w New Jersey wykazały, że w latach 1956—1974 liczba małżeństw mieszanych w Polonii w Walkington, N.J. zwiększyła się od 43,00% do 56,00%. Zjawisko to stało się powszechne również w innych grupach etnicznych. Według Teresy Polzin w drugim pokoleniu polonijnym tylko 40,00% małżeństw miało charakter etnicznie polski, a w trzecim zaledwie 20,00% [32]. A jak ten problem kształtował się wśród Polonii w Connecticut? Odpowiada nań tabela nr 11.

Tabela nr 11

Małżeństwa endogamiczne w parafiach polonijnych w Connecticut [33]

Lp.	Parafia	Lata			
		1900—1920	1921—1940	1941—1960	1961—1980
1	Derby	74,5%	79,92%	51,65%	25,50%
2	Hartford	95,73%	78,63%	62,88%	54,37%
3	New Britain Św. Krzyż		86,28%	77,48%	45,42%
4	New Haven	97,56%	75,37%	49,07%	39,21%
5	New London	76,92%	31,55%	20,81%	8,66%
6	Norwich	94,09%	59,57%	40,29%	30,82%
7	Rockville	91,34%	75,85%	43,62%	16,21%
8	Suffield	97,22%	84,84%	60,59%	28,17%

Do 1920 r. małżeństwa endogamiczne polskie przeważały zdecydowanie i w sześciu parafiach stanowiły przeszło 90,00%, a tylko w dwóch (New London, Derby) przekraczały 74,00%. W następnym pokoleniu wahały się one zasadniczo od 75,37% do 84,84%, a tylko w parafii Norwich wyniosły one 59,57%, zaś w New London spadły do 31,55%. W trzeciej generacji w latach 1941—1960 w parafii Św. Krzyża w New Britain sięgały one jeszcze 77,48%, a w pozostałych parafiach wahały się od 20,81% (New London) do 62,88% (Hartford). W czwartej generacji małżeństwa endogamiczne polskie liczyły jeszcze 54,37% w parafii Hartford na skutek silnej imigracji z Polski, a w pozostałych parafiach wahały

[32] T. Polzin, *The Polish—American*, s. 167 nn., 203 n.; A. Posern-Zieliński, *Tradycja a etniczność. Przemiany kultury Polonii amerykańskiej*, Wrocław 1982 s. 214; G. Babiński, *Lokalna społeczność polonijna w Stanach Zjednoczonych Ameryki w procesie przemian*, Biblioteka Polonijna, T. 1 s. 143.

[33] B. Kumor, *New Haven*, s. 170.

się one od 8,66% (New London) do 45,42% (New Britain — Św. Krzyż). Sytuacja zatem na tym odcinku jest o wiele lepsza, niż to pokazują badania porównawcze, wspomniane uprzednio.

Warto przy końcu rozważań tego problemu pokusić się o zestaw głównych problemów demograficznych polskich parafii w Connecticut. To prawda, że opracowanie ruchu naturalnego Polonii w tym stanie jest niezwykle czasochłonne i wymagające drobiazgowej kwerendy archiwalnej, ale równocześnie daje najlepszy obraz głównych zagadnień demograficznych Polonii. Przedstawiamy je w tabeli nr 12 w oparciu o dotychczasowe własne badania w tym zakresie, a nade wszystko w oparciu o „doroczne relacje" proboszczów parafii polonijnych w Connecticut za lata 1893—1983, a więc za 90 lat istnienia i działania polskich parafii w archidiecezji hartfordzkiej, oraz w diecezjach bridgeportckiej i norwichskiej, położonych w granicach stanu Connecticut. Kwerenda ta pochłonęła wiele dni pracy w archiwach wymienionych diecezji [34].

Liczba 131 233 urodzin w 24 polskich parafiach do 1983/85 jest zaskakująco wysoka, chociaż nie jest to pełna liczba urodzeń. Dla parafii Danbury szacunki ruchu naturalnego dostępne mi były tylko za lata 1924—1955, brak ich więc za ostatnie 30 lat. Podobnie parafie Fairfield i Norwich mają szacunki tylko do 1979 r. Najwięcej urodzeń zanotowano w parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain (17 588), a w dalszej kolejności idą: Hartford (12 509), Bridgeport (11 566) i Meriden (10 453). Najmniej urodzeń zanotowano w najmniejszej ludnościowo parafii Danbury (733 do 1955). Ponieważ w tym samym okresie zmarło w polskich parafiach 50 432 osób, dlatego przybliżony szacunek przyrostu rzeczywistego wynosi 80 801 osób. Jest to szacunek przybliżony, ponieważ społeczność polonijna w Connecticut jest wielce mobilna. Zadziwia natomiast wysoka liczba małżeństw — 48 097. Na jedno zatem małżeństwo przypada 2,7 dzieci. Trzeba podkreślić, że liczba 131 233 urodzonych i 48 097 małżeństw ma tylko miarodajny charakter dla polonijnych parafii w Connecticut, które w 1983 r. liczyły 62 364 parafian. Ponieważ w 1950 r. 29,09% Polaków należało do niepolskich parafii (26 647 osób), dlatego trzeba przyjąć, że rzeczywiste szacunki Polaków urodzonych, zaślubionych i zmarłych są przynajmniej o 30% wyższe. Ale i ta poprawka nie jest w pełni adekwatna, ponieważ w wielu miejscowościach przed powstaniem w nich parafii polonijnych urodziło się tysiące polskich dzieci, setki dorosłych Polaków zawarło małżeństwa i tysiące zapewne umarło.

[34] Opracowano na podstawie Annual Report 1893—1983 z poszczególnych parafii, przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Hartford, oraz w Archiwach Diecezjalnych w Bridgeport i Norwich. W pewnych przypadkach sięgano do archiwów parafialnych.

Tabela nr 12

Ruch naturalny w parafiach polonijnych w Connecticut 1893—1983

Lp.	Parafia	paraf. Liczba 1983	Lata	Urodzenia	Małżeństwa	Zgony
1	Ansonia	830	1926—1983	1 763	755	967
2	Bridgeport	ok. 5 000	1899—1985	11 566	4 128	4 491 (od 1907)
3	Bristol	2 355	1919—1983	3 831	1 514	1 435
4	Danbury	627	1926—1956	748	321	183
5	Derby	2 199	1905—1983	7 846	2 344	2 545
6	Fairfield	1 500	1927—1979	915	389	484
7	Hartford	4 315	1902—1983	12 509	4 636	4 675 (od 1921)
8	Meriden	6 113	1893—1983	10 453	3 729	4 257 (od 1907)
9	Middletown	2 250	1903—1985	6 637	2 353	2 079
10	New Britain NSPJ	5 609	1895—1986	17 588	6 345	5 471 (od 1912)
11	New Brit. Św. Krzyż	4 375	1927—1986	6 007	3 185	3 400
12	New Haven	2 000	1900—1985	10 344	3 538	4 968 (od 1906)
13	New London	900	1915—1980	2 135	640	613
14	Norwich	1 886	1904—1979	6 275	2 179	2 237
15	Rockville	2 115	1905—1982	3 345	1 017	1 077
16	Southington	3 115	1925—1983	2 799	879	945
17	Stamford	4 000	1903—1985	6 270	2 262	3 294 (od 1911)
18	Suffield	1 390	1916—1983	2 134	700	645
19	Terryville	1 265	1906—1983	2 723	1 086	973
20	Thompsonville Enfield	2 870	1915—1983	4 626	2 173	1 482
21	Torrington	2 814	1919—1983	2 230	894	916
22	Union City	1 565	1906—1983	3 605	1 313	1 355
23	Wallingford	2 091	1925—1983	1 773	692	716
24	Waterbury	980	1913—1983	3 126	1 035	1 224
	Razem	62 364		131 248	48 103	50 432

2 Powstanie i rozwój polskich parafii etnicznych w Connecticut

Organizacja Kościoła katolickiego w Connecticut jest stosunkowo młoda. Diecezję w Hartford, obejmującą początkowo stany Rhode Island i Connecticut, erygował pap. Grzegorz XVI dopiero 18 IX 1843 r. Jeszcze w 1835 r. liczba katolików w Connecticut wynosiła zaledwie 720 osób, ale już w 1844 r. było ich 4 817, oraz pięciu kapłanów i 5 misji duszpasterskich. Od 1845 r. liczba katolików zaczęła szybko wzrastać na skutek masowej imigracji Irlandczyków. Wzrastała również liczba parafii, ale miały one tu charakter wyłącznie irlandzki. Dopiero po 1865 r. do Connecticut zaczęli napływać Niemcy, Francuzi — Kanadyjczycy, Włosi, a po 1870 r. również Polacy, Litwini itd. W ślad za nimi zaczął narastać w diecezji hartfordzkiej problem etnicznych parafii o charakterze narodowym.

Do 1869 r. wszystkie parafie w Connecticut były irlandzkie. Pierwszy wyłom w tym względzie zrobił biskup F. P. McFarland (1858—1874), który sprowadził z Europy księży niemieckich i francuskich i utworzył pierwsze parafie etniczne w diecezji: Św. Bonifacego B.M. w New Haven dla Niemców (1869) i Najśw. Serca PJ w Hartford (1872)[35]. Ale dopiero jego następca, biskup Wawrzyniec Stefan McMahon (1879—1893), którego rządy przypadły na początek masowej imigracji katolików z Europy do Connecticut, podjął na wielką skalę rozbudowę parafii etnicznych. Biskup ten przybył do Hartford w 44 roku życia, był z pochodzenia Kanadyjczykiem (New Brunswick), studiował w Stanach Zjednoczonych (Baltimore), Francji (Aix) i w Rzymie, pracował w duszpasterstwie parafialnym i jako kapelan wojskowy. Te doświadczenia życiowe, a także znajomość języka angielskiego, francuskiego i włoskiego uczyniła zeń prawdziwego duszpasterza emigrantów[36].

Biskup ten podjął na wielką skalę rozbudowę sieci parafialnej i szkolnictwa katolickiego w diecezji. W ciągu 14 lat pasterzowania utworzył 45 parafii, poświęcił 60 kościołów, dokończył budowy katedry Św. Józefa w Hartford i patronował otwarciu szesnastu nowych szkół parafialnych[37]. On też bez uprzedzeń rozwinął wszechstronną działalność w tym kierunku, by otoczyć nale-

[35] D. A. Liptak R. S. M., *The Bishops*, s. 49; Tenże, *European Immigrants and the Catholic Church in Connecticut 1870—1920*, New York 1987 s. 34.

[36] B. Kumor, *Rockville*, s. 13.

[37] D. A. Liptak R. S. M., *European Immigrants*, s. 36 nn.

żyłą opieką duszpasterską katolików imigrantów Włochów, Niemców, Kanadyjczyków francuskiego pochodzenia, Słowaków i Polaków „i pomagał im, jak mógł" w tworzeniu etnicznych parafii. W wyniku tej działalności powstało szereg parafii etnicznych w diecezji hartfordzkiej [38]. Prezentuje je tabela nr 13.

Tabela nr 13

Parafie etniczne powstałe za biskupa McMahona

Lp.	Rok	Narodowość	Miejscowość	Wezwanie
1	1880	Francuska	Meriden	Św. Wawrzyniec M.
2	1886		Waterbury	Św. Anna
3	1889		New Haven	Św. Ludwik
4	1892		Bridgeport	Św. Antoni
5	1888		Hartford	Św. Anna
6	1889	Niemiecka	New Britain	Św. Piotr Ap.
7	1890		Meriden	Najśw. Maryja Panna
8	1892		Waterbury	Św. Cecylia
9	1892	Polska	Meriden	Św. Stanisław B.M.
10	1892	Włoska	Bridgeport	Św. Antoni
11	1892		Hartford	Św. Antoni
12	1891	Słowacka	Bridgeport	Św. Jan Nepomucen

Tak więc wśród 45 nowych parafii, założonych przez biskupa McMahona, przeszło jedna czwarta (26,67%), to parafie etniczne. Za tego też biskupa powstała w Connecticut pierwsza polska parafia. Była to parafia Św. Stanisława B.M. w Meriden, którą w dniu 23 X 1892 r. przejął w zarząd pierwszy proboszcz ks. Antoni Klawiter [39]. Ten też biskup przygotował grunt pod utworzenie drugiej polskiej parafii w diecezji, w New Britain, gdzie przez zatwierdzenie Towarzystwa wzajemnej pomocy Św. Michała Archanioła (29 IX 1889) zaczęła się formować niebawem polska parafia [40].

Następcą biskupa McMahona został ks. Michał Tierney. Któż to był? Miał 54 lata, gdy został biskupem w Hartford. Był Irlandczykiem, urodzony w Ballybooby w diecezji Waterford w Irlandii (29 IX 1839), skąd w młodym wieku wywędrował wraz z rodzicami do Stanów Zjednoczonych. Szkołę średnią ukończył w Montrealu w Kanadzie, a studia teologiczne w Seminarium Św. Józefa w Troy i w Nowym Jorku, gdzie też otrzymał święcenia kapłańskie (26 V 1866). Od początku pracował w duszpasterstwie w diecezji hartfordzkiej m.in. jako proboszcz parafii NMP Gwiazdy Morza w New London (1872—1873), Św. Jana w Stamford (1873—1876) i Św. Piotra w Hartford (1876—1883), oraz Najśw. Maryi Panny w New Britain (1883—1886). W dniu 21 XII 1893 r. pap. Leon XIII prekonizował go na biskupa hartfordzkiego. Sakrę biskupią przyjął w dniu 22 lutego 1894 r. z rąk metropolity bostońskiego J. J. Wiliamsa [41].

Miał więc biskup Tierney świetne przygotowanie duszpasterskie, mocne poczucie „irlandzkości", nieco doświadczenia z katolikami innych grup etnicznych, ale brakowało mu znajomości języków obcych; „był pracowity, gorliwy i z poświęceniem", jak go nazywał i określał ks. Bójnowski [42]. W czasie czternastoletnich jego rządów diecezją hartfordzką (1894—1908) nasilenie imigracji do Connecticut osiągnęło prawie apogeum, również liczba katolików w diecezji wzrosła z 250 000 do 325 000, liczba parafii z 96 do 136, liczba misji z 51 do 54, liczba szkół katolickich z 40 do 69, a liczba księży ze 180 do 280 [43].

Polityka kościelna biskupa Tierneya wobec narastania liczby katolików wielonarodowych, a więc także wobec Polaków szła głównie w dwóch kierunkach: 1. Dostarczenia minimalnej liczby księży dla mniejszości narodowych, chociaż bardzo niechętnie przyjmował do diecezji księży z Europy, zwłaszcza polskich i litewskich; 2. Rozbudowa etnicznej sieci parafialnej, ale ograniczonej do minimum i pod naciskiem Delegatury Apostolskiej. W okresie swego pontyfikatu biskup Tierney utworzył 40 nowych parafii w diecezji hartfordzkiej, z czego 27, to parafie etniczne (67,50%), w tym aż 11 parafii polskich (27,50%). Rozpoczęte za tego biskupa zabiegi około utworzenia polskich parafii w New London, Suffield, Thompsonville, Moodus itd. miały być zrealizowane dopiero za rządów biskupa J. J. Nilana. To prawda, że za tego pontyfikatu powstało 11 polskich parafii etnicznych, ale prawie każda z nich na skutek interwencji Delegatury Apostolskiej.

Nieco inną postawę wobec tworzenia parafii etnicznych, a zwłaszcza polskich, przyjął biskup John J. Nilan (1910—1934). Ten re-

[38] *Tamże*, s. 37 nn.; T. S. Duggan, *The Catholic Church in Connecticut*, New York 1930 s. 122 nn.
[39] *St. Stanislaus R. C. Church*, s. 2.
[40] L. Bójnowski, *Historia*, s. 27.
[41] *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, Vol. 8 *(1846—1903)*, Patavii 1979 s. 300; T. S. Duggan, *The Catholic Church*, s. 127 n.
[42] „Przewodnik Katolicki" R. 1: 1908 s. 987 (Nekrolog).
[43] T. S. Duggan, *The Catholic Church*, s. 608; D. A. Lipłak R. S. M., *European Immigrants*, s. 158 nn.

formator diecezji, który „nie potrzebował niczyjej porady", „sam swoją wolą załatwiał wszystko", jak mówił, był szczególnie nieustępliwy w stosunku do Polaków. Prawie każda nowoerygowana parafia etniczna polska była rezultatem nacisku ze strony Delegatury Apostolskiej w Waszyngtonie, lub też niebezpieczeństwa założenia polskiej parafii „niezależnej". Interwencje Stolicy Apostolskiej i Delegatury Apostolskiej z Waszyngtonu dotyczyły utworzenia polskich parafii w Plainville (1911), Collinsville (1915), New London (1915), Moodus (1915), Thompsonville (1915), Torrington (1915), Suffield (1915), Southington (1914) i Wallingford (1908). Podobne interwencje dotyczyły utworzenia portugalskiej parafii w New London (1911), chorwackiej i litewskiej parafii w Ansonii (1913). Podobną walkę o swe parafie etniczne toczyli Włosi [44]. Skargi słane do Rzymu i Waszyngtonu „pochodziły od tych, którym nie dawano zezwolenia na budowanie kościołów i organizowanie parafii, cmentarzy dla obcokrajowców, jak Polaków, Francuzów, Litwinów" itd.[45].

W czasie dwudziestosześcioletniej działalności pasterskiej w diecezji hartfordzkiej biskup Nilan utworzył 64 nowe parafie, w tym 28 etnicznych (43,75%), z czego 12 było polskich (18,75%), 8 włoskich (12,5%), 4 słowackie (6,25%), 2 litewskie (3,13%), oraz jedna słoweńska i węgierska [46]. Zagadnienie to ilustruje załączona niżej tabela nr 14, opracowana w oparciu o urzędowe publikacje [47].

Kościelne przepisy prawne dotyczące tworzenia parafii etnicznych wydał po raz pierwszy IV Laterański Sobór Powszechny (1215) w kanonie dziewiątym: 1. Zobowiązywano biskupów, by w diecezjach mieszanych językowo i obrządkowo wyznaczali odpowiednich kapłanów dla zaspokojenia potrzeb duchowych każdej grupy ludności; 2. W wypadku koniecznej potrzeby biskup miał obowiązek ustanowić osobnego wikariusza generalnego dla wiernych różnego obrządku i języka; 3. Zakazano pod surowymi karami kościelnymi ustanawiania w miastach podwójnej hierarchii kościelnej [48]. Taki też wzór organizacji duszpasterstwa imigracyjnego miał obowiązywać w Kościele katolickim do najnowszych czasów. Ważnym etapem na drodze tworzenia parafii personalnych w obrządku łacińskim było brewe pap. Piusa VI *Inter caeteris* z 12 X 1778 r. wydane dla Austrii. Brewe upoważniało biskupa wojskowego Austrii do tworzenia wojskowych parafii personal-

[44] B. Kumor, *Dzieje Polonii i katolickiej parafii polskiej Św. Józefa w Suffield, Conn. 1884—1980*, Suffield, Ct 1983 (Maszynopis).
[45] L. Bójnowski, *Historia*, s. 24.
[46] *Connecticut Catholic Directory 1978.*
[47] *Tamże.*
[48] C. Hefele, *Conciliengeschichte*, Aufl. 2. Besorgt von A. Knöpfler, Freiburg i.B. 1886 s. 885.

Tabela nr 14

Parafie etniczne w diecezji hartfordzkiej utworzone przez biskupa Nilana

Lp.	Narodowość	Data	Miejscowość	Wezwanie kościoła
	Polacy			
1		1925	Ansonia	Św. Józef
2		1919	Bristol	Św. Stanisław Kostka
3		1925	Danbury	Najśw. Serce PJ
4		1927	Fairfield	Św. Antoni
5		1927	New Britain	Św. Krzyż
6		1915	New London	M.B. Nieustającej Pomocy
7		1915	Southington	Niepokal. Pocz. NMP
8		1916	Suffield	Św. Józef
9		1915	Thompsonville	Św. Wojciech
10		1919	Torrington	M.B. Częstochowska
11		1924	Wallingford	SS. Piotr i Paweł Ap.
12		1913	Waterbury	Św. Stanisław Kostka
	Włosi			
13		1925	Bridgeport	Św. Rafał
14		1920	Bristol	Św. Antoni
15		1919	Hamden	Św. Anna
16		1930	Middletown	Św. Sebastian
17		1915	New Haven	Św. Donat
18		1920	Stamford	Najśw. Serca PJ
19		1910	Torrington	Św. Piotr Ap.
20		1926	Waterbury	M.B. Karmelitańska
	Słowacy			
21		1919	New Britain	Wszyscy Święci
22		1920	Stamford	Św. Benedykt
23		1923	Stratford	Imienia Jezusa
24		1910	Torrington	Najśw. Serce PJ
25	Litwini	1915	Ansonia	Św. Antoni
26		1912	New Haven	Św. Kazimierz
27	Słoweńcy	1912	Fairfield	Św. Krzyż
28	Węgrzy	1932	Fairfield	Św. Emeryk

nych i mianowania dla nich proboszczów [49]. Kilka lat później biskup aperykański John Carroll erygował pierwszą etniczną parafię personalną dla Niemców w Filadelfii pod wezwaniem Świętej Trójcy (20 X 1789) [50]. Nieco później zaczęły powstawać parafie etniczne dla katolików różnych narodowości, często bez formalnego dekretu erekcyjnego [51]. Do lat sześćdziesiątych dziewiętnastego wieku biskupi amerykańscy ustosunkowywali się do takich parafii raczej pozytywnie, ale trzeba zauważyć, że był to okres oddziaływania „francuskiego modelu" na Kościół katolicki w Stanach Zjednoczonych.

Doniosłe znaczenie dla uregulowania spraw parafii etnicznych w Stanach Zjednoczonych miały postanowienia trzeciego, plenarnego synodu baltimorskiego z 1884 r. W rozdziale „De rectoribus immovibilibus" synod polecił biskupom, by „w poszczególnych diecezjach ..., tworzono także misje, które organizowane na wzór parafii będą pożyteczne, a którymi winni kierować proboszczowie misjonarze". Statuty synodu nie mówiły jednakże o tworzeniu parafii etnicznych, ale zalecały, by we wschodnich Stanach Zjednoczonych, „dokąd najczęściej przybywają ogromne rzesze imigrantów z Europy, polecono kapłanom, którzy znają odpowiednie języki, opiekę duszpasterską nad tymi imigrantami" [52]. Tak zrozumiał postanowienia synodu plenarnego z 1884 r. synod diecezjalny bpa Louis M. Finka (1877—1904) w Keavenworth w stanie Kansas, który polecił tworzenie różnych parafii na tym samym terytorium „ze względu na język i kolor" [53]. Decydujące wszakże znaczenie dla tworzenia parafii etnicznych w Stanach Zjednoczonych miał konflikt katolików niemieckich z hierarchią irlandzką na tle próby zachowania w kościołach własnego języka i zwyczajów religijnych [54]. Na skutek narastającego konfliktu i sporu „o amerykanizację" czterej metropolici ze wschodnich Stanów Zjednoczonych: z Filadelfii (abp P. J. Ryan), Baltimore (kard. J. Gibbson), Bostonu (abp J. J. Williams) i Nowego Jorku (abp M. A. Corrigan) zebrani na konferencji w Filadelfii w dniu 17 grudnia 1886 r. postanowili, że będą jednakowo traktować każdą grupę etniczną

[49] N. Niles, *Commentaria in Concilium Plenarium Baltimorense tertium*, Pars 2, Oeniponte 1890 s. 85.

[50] R. E. Quigley, *Catholic Beginnings in the Delaware Valley*, w: *The History of the Archidiocese of Philadelphia*, Ed. J. F. Connelly, Philadelphia 1976 s. 54.

[51] J. Cieślak, *National Parishes in the United States*, Washington, D.C. 1944 s. 29.

[52] *Acta et decreta Concilii plenarii Baltimorensis tertii a.D. 1884*, Baltimore 1886 s. 21 n., 131.

[53] N. Niles, *Commentaria*, t. 2 s. 85.

[54] T. McAvoy, *A History of the Catholic Church in the United States*, Notre Dame, Ind. 1967 s. 271; C. J. Burry, *The Catholic Church and German Americans*, Milwaukee, Wisc. 1953 s. 67.

i że na mocy prawa synodalnego będą tworzyć parafie etniczne dla imigrantów i będą popierać rozwój tychże parafii w tym celu, by „imigranci mogli pielęgnować swój język, pieśni religijne i zwyczaje religijne" [55].

Postanowienia te przyspieszyły w tym zakresie decyzje Stolicy Apostolskiej. Pap. Leon XIII zadecydował w dniu 11 kwietnia 1887 r., że „w granicach tego samego terytorium można utworzyć kilka parafii dla wiernych różnych narodowości" [56]. Na dalsze interwencje emigrantów pap. Leon XIII w liście apostolskim z 1891 r. nie zgodził się na tworzenie diecezji narodowych, ale jeszcze raz wziął w obronę parafie narodowe. Ponieważ kontrowersje na ten temat nie ustawały, dlatego Delegatura Apostolska w Waszyngtonie dekretem z dnia 17 V 1897 r. jeszcze raz wzięła w obronę parafie narodowe i dała odpowiednie wytyczne w tym zakresie [57].

W tradycji katolicyzmu amerykańskiego katolicy świeccy mieli znaczący udział w życiu Kościoła. Znalazło to wyraz w tworzeniu licznych towarzystw i organizacji religijnych, które tu zaczęły powstawać jeszcze w okresie kolonialnym po 1750 r. [58] Do tradycji tych nawiązał plenarny synod baltimorski z 1884 r., który zalecił, by imigranci tworzyli towarzystwa o charakterze narodowo-społecznym i religijnym. W rozdziale „O gorliwości duszpasterskiej" synod pochwalił działalność towarzystw irlandzkich i niemieckich i zalecał, by inni imigranci zakładali je „w celu, aby przybywającym nowym emigrantom, jak też i tu już będącym spieszyły z radą i pomocą, jak to czyniły te, które już istniały" [59]. Z tych możliwości wskazanych przez synod baltimorski korzystali również Polacy w Connecticut. I tutaj towarzystwa polskie o charakterze narodowo-społeczno-religijnym wyprzedziły polskie parafie. Polacy, którzy znaleźli się w Ameryce w obcym dla siebie środowisku, w celu zachowania własnych obyczajów, języka, religii, kultury, a także własnej narodowości, szukali takich form współżycia, które pozwoliłyby im zachować własną tożsamość. Rzuceni w obce środowisko odczuwali ze zdwojoną nostalgią potrzebę zachowania więzi ze swoimi i zaspokojenia potrzeb religijnych we własnym środowisku. Podobnie jak inne grupy etniczne również Polacy rozpoczynali bardzo często wspólnotowe życie od

[55] M. Consuela I. H. M., *The Church of Philadelhpia (1884—1918)*, w: *The History of the Archidiocese of Philadelphia*, Ed. by J. F. Connely, Philadelphia 1976 s. 279.

[56] J. Bakałarz, *Parafia personalna dla emigrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła zachodniego*, Lublin 1977 s. 32 n.

[57] *Decreta synodorum*, s. 275—277 (Tekst w języku łacińskim i angielskim).

[58] J. Hennesey, *American Catholics. A History of the Roman Catholic Community in the United States*, Oxford 1983 s. 50, 59.

[59] *Acta et decreta*, s. 131 n. nr 233, 236 (Tit. VIII cap. 1).

próby odtworzenia znanej ze starego kraju parafii. Była ona dobrze znaną polskim imigrantom i wielce szanowaną, jako że to ona w starym kraju formowała ich życie religijne, narodowe i społeczne.

Tych funkcji nie mogła zastąpić parafia amerykańska, obca polskim emigrantom stylem jej pracy duszpasterskiej, a nade wszystko językiem i narodowością. Polacy, będący w swej masie prostymi chłopami, nie rozumieli księdza irlandzkiego, jego kazań, rozmów, nie rozumieli śpiewów religijnych. Nie mogli też korzystać z jego posługi przy spowiedzi, w której chcieli się wypowiedzieć, a często użalić na swoją dolę w nowym świecie. Toteż, jak pisał ks. Tomasz Misicki, „jeżeli w jakim miejscu była spora garść Polaków, 50 rodzin, lub więcej i wnet więcej przybywa, powinniście się Polacy i Polki zebrać raz i drugi i trzeci na zgromadzenie i radzić nad tem, czy nie uda się założyć parafii katolickiej i polskiej ... Nie trzeba się zrażać trudnościami, chociażby pochodziły od tych, od których człek się najmniej spodziewa" [60].

Na potrzebę organizowania się Polonii w Connecticut zwracał uwagę ks. Lucjan Bójnowski, proboszcz polskiej parafii w New Britain. W czasie misji kościelnych w New Britain (3—18 czerwca 1899), prowadzonych przez polskich jezuitów z Galicji, „zachęcał on do organizowania się Polaków" [61]. Wkrótce po tych misjach w New Britain, które zgromadziły licznych Polaków z dalekiej okolicy, ks. Bójnowski wydał w dniu 12 października 1899 r. *Odezwę do Polaków w Connecticut względem organizowania się.* W dniu 26 października t. r. zwołał on do New Britain zebranie Polaków na dzień 30 listopada 1899 r., na którym postanowiono założyć organizację „Unia Polska". Organizacja taka rzeczywiście powstała 20 maja 1900 r. pod opieką Niepokalanego Poczęcia NMP w celu koordynowania wysiłków imigrantów polskich, zmierzających do tworzenia własnych parafii etnicznych. W dniu 27 września 1901 r. na posiedzeniu „Unii Polskiej" upoważniono ks. Lucjana Bójnowskiego „do ułożenia memoriału do Rzymu do Ojca św. w sprawie polskich parafii w Connecticut" [62].

W następstwie tych apeli zaczęły powstawać polskie organizacje o charakterze religijno-narodowym i benefitowym, rejestrowane przez władze stanowe w formie korporacji. To one, obok działalności benefitowej i narodowej, podjęły główny ciężar starań o tworzenie polskich parafii etnicznych. Te towarzystwa gromadziły pierwsze fundusze na parafię, dokonywały spisów ludności polskiej, zakupywały odpowiednie działki ziemi, domy itp., a nade wszystko zabiegały długie lata w Hartford i Waszyngtonie, często

[60] T. Misicki, *Wzorowy parafianin*, Chicago 1921 s. 37.
[61] L. Bójnowski, *Historia*, s. 42.
[62] *Tamże*, s. 177 nn.

Tabela nr 15

Polskie towarzystwa „parafialne" w Connecticut

L.p.	Parafia	Towarzystwo	Data założenia	
			Towarzystwa	Parafii
1	Meriden	Św. Stanisława B.M.	1 I 1889	25 X 1892
2	New Britain	Św. Michała Arch.	29 IX 1889	14 XI 1894
3	Bridgeport	Św. Stanisława B.M.	1 VIII 1889	6 I 1899
4	New Haven	Św. Stanisława B.M.	2 II 1896	12 IX 1900
5	Hartford	Św. Stanisława B.M.	23 IV 1899	12 I 1902
6	Stamford	Jana II Sobieskiego	23 I 1989	16 VI 1903
7	Middletown	Św. Kazimierza	15 IV 1902	18 X 1903
8	Norwich	Św. Jerzego	21 X 1901	1 XI 1904
9	Rockville	Św. Józefa	21 X 1901	26 IV 1905
10	Derby	Św. Michała Arch.	1 I 1896	15 VII 1905
11	Union City	M.B. Częstochowskiej	6 VII 1902	14 II 1906
12	Terryville	Św. Kazimierza	1902	przed 30 III 1906
13	Waterbury	Św. Stanisława Kostki		30 I 1913
14	Southington	Św. Anioła Stróża	4 IX 1904	8 IX 1915
15	Thompsonville	Wolnych Polskich Krakusów	1906	5 I 1915
16	New London	M.B. Nieustającej Pomocy	25 V 1902	5 IV 1915
17	Suffiield	Św. Józefa	8 X 1905	12 III 1916
18	Bristol	Św. Stanisława Kostki	1902	21 IV 1919
19	Torrington	Św. Stanisława B.M.	1901	26 IX 1919
20	Danbury			10 VIII 1924
21	Ansonia	Zjednoczone Towarzystwa		12 VII 1925
22	Wallingford	SS. Piotra i Pawła	1908	15 I 1925
23	Fairfield	Św. Jana	przed 1926	19 VI 1927
24	New Britain	Trójcy Świętej	8 IV 1927	3 XI 1927

upokarzane i odpychane, o upragnione zezwolenie na założenie polskiej parafii. Dość wspomnieć, że takie zabiegi Polonii w Suffield trwały 11 lat, w New London — 11 lat, w Wallingford — 15 lat. Niżej załączona tabela nr 15 ilustruje omawiane zagadnienie [63].

Towarzystw takich powstało więcej, ale mimo wydatnych starań, ze względu na upór biskupów irlandzkich w Hartford, ich działalność nie doprowadziła do zorganizowania polskich parafii. Wiadomo, że w 1908 r. istniało takie towarzystwo w Seymour. Dokonało ono w maju 1908 r. spisu polskiej ludności (49 rodzin robotniczych, 12 rodzin farmerskich, 67 mężczyzn nieżonatych, 16 niezamężnych dziewcząt i 18 dzieci) i przedłożyło go wraz z prośbą o utworzenie polskiej parafii biskupowi Tierneyowi, ale prośba okazała się daremna [64]. W 1904 r. powstało Towarzystwo Św. Anioła Stróża w Plainville jako grupa 684 Związku Narodowego Polskiego i od 1906 r. podjęło starania o utworzenie polskiej parafii (1912 r. — 162 rodziny, 191 osoby samotne). Ze względu na opór biskupa Nilana towarzystwo to zwróciło się w tej sprawie do pap. Piusa X. Problem znalazł rozwiązanie dopiero w 1915 r. pod naciskiem „powstania parafii niezależnej" w formie polskiej parafii w Southington [65]. Takie towarzystwa zabiegające o polską parafię działały w latach 1910—1915 w Collinsville, Moodus, Glastonbury, Willimantic, Colchester i Essex [66]. Warto tu przypomnieć, że w 1914 r. Polacy w Collinsville według szacunków irlandzkich, a te były zawsze zaniżone, liczyły 572 osoby, w Moodus — 445, Colchester — 600 osób. Nie jest wykluczone, aczkolwiek nie mamy badań w tym zakresie, że Polacy równie z innych osad podjęli starania o własne, etniczne parafie. Wszak w 1914 r. w Glenville według zaniżonych szacunków irlandzkich liczyli oni 565, w Jawett City — 700, w New Milford — 576, w Tariffville — 690 i w Willimantic — 700 osób [67].

Jest rzeczą godną podkreślenia, że większość z tych organizacji była pod patronatem świętych Patronów Polski. Najbardziej popularny był św. Stanisław B.M., jeden z pierwszych patronów Polski (5 patrociniów), a za nim szli św. Stanisław Kostka (2 patrocinia), św. Kazimierz (2 patrocinia) i M.B. Częstochowska (1 patrocinium).

[63] L. Bójnowski, *Historia*, s. 187 nn.; M. Kierkło, J. Wójcik, *Polonia w Connecticut*, Hartford 1966 s. 39 nn. Wykorzystano również pamiętniki parafialne.

[64] AAHart. Parishes. Spis polskich rodzin w Seymour, Conn. z 20 V 1908 r.

[65] L. Bójnowski, *Historia*, s. 228 nn.

[66] AAHart. Parishes General (Delegatura apost. do biskupa Nilana — 20 IX 1913; Biskup Nilan do Delegatury apost. — 1 X 1911); D. A. Liptak R. S. M., *European Immigrants*, s. 117 nn.

[67] AAHart. Parishes (Annual Report 1914).

Droga do utworzenia etnicznej parafii polskiej w Connecticut była długa i uciążliwa. Zgodnie bowiem z obowiązującymi przepisami prawa kościelnego utworzenie nowej parafii było zastrzeżone dla biskupa i od jego wyłącznie zgody zależało zezwolenie na budowę kościoła. Synod diecezjalny hartfordzki z 1852 r. żądał w tym celu pisemnej zgody biskupa hartfordzkiego, a synod diecezjalny z 1886 r. postulował nadto przedłożenie szczegółowych planów świątyni i budynków parafialnych, oraz kosztorysu wydatków na ten cel, czy też wreszcie kopii umowy z odpowiednimi firmami budowlanymi [68]. W zakresie budownictwa i majątku kościelnego obowiązywały nadto przepisy stanowe z 20 maja 1903 r., dotyczące korporacji kościelnych. Korporacje te winny mieć w każdym wypadku potwierdzenie biskupa hartfordzkiego. Budynki kościelne miały być własnością nie parafii, ale Kościoła katolickiego, a faktycznie biskupa hartfordzkiego, który z urzędu był pierwszym reprezentantem każdej korporacji parafialnej [69].

Trudniejszą bodaj przeszkodą do pokonania, niż opory biskupów irlandzkich były opory proboszczów irlandzkich, którzy często „poruszali niebo i ziemię", by nie dopuścić do utworzenia polskiej parafii etnicznej. Taką postawę reprezentowali oni prawie w każdym wypadku. Tak było w Derby, Rockville, Suffield, Southington itd. Polacy z Plainville w skardze do pap. Piusa X pisali m.in. „Irlandzkim księżom wolno dojeżdżać i obsługiwać irlandzkie misyjki odległe o mil kilkanaście od ich parafii, jak np. dojeżdżają do Moodus itp., a polskim księżom nie wolno obsługiwać Polaków, jeżeli oni nie mieszkają w tym samym miejscu, gdzie jest polski kościół, jak na przykład Polakom z Portland nie wolno należeć do polskiej parafii w Middletown, chociaż te dwie miejscowości są przedzielone rzeką Connecticut, ale połączone są ze sobą mostem. Jeżeli nie mieszkamy w tej samej miejscowości, w której jest kościół polski, to nam Polakom nie wolno udawać się do sąsiedniego kościoła ani po chrzest, ani o pogrzeb, ani po ślub, a to dlatego, że według reguł biskupa Irlandczyka, gdybyśmy się po takie rzeczy udawali do księdza polskiego, to stałaby się niesprawiedliwość i krzywda księdzu irlandzkiemu, który zresztą nic innego nie czyni dla Polaków, jak tylko to, że zbiera od nich pieniądze. Słowem, irlandzkie duchowieństwo tak tu postępuje z nami Polakami, jak w Polsce rząd moskiewski; jak w Rosji rząd nie pozwala nam budować kościołów, zakładać szkół katolickich i urządzać cmentarzy, bo pragnie przez to poprzeć swą cerkiew schizmatycką, tak tu biskup Irlandczyk o ile możności utrudnia również budowanie kościołów, zakładanie szkół i urządzanie cmentarzy Polakom, dlatego tylko, aby Polaków zajryszyć. Zdaje

[68] *Decreta synodorum*, s. 29 (1854), 66 (1878), 117 (1886).

[69] *Tamże*, s. 294—198.

się, że on woli nas widzieć zamerykanizowanych nawet kosztem religii, niż widzieć nas Polakami współzawodniczącymi z Irlandczykami w rozwoju Kościoła" [70]. Zasadność tej skargi zaświadcza również długoletni spór o duszpasterstwo nad Polakami w Shelton, Orange i Seymour między polską parafią w Derby a irlandzkimi proboszczami (od 1907) [71].

W takich to warunkach zorganizowali Polacy w Connecticut 24 parafie etniczne w latach 1892—1927. A oto lista tych parafii, w chronologii ich powstawania, opracowana w oparciu o dotychczasowe badania i dostępne materiały [72].

Tabela nr 16

Rozwój polskich parafii w Connecticut 1892—1927

L.p.	Miejscowość	Data utworzenia parafii	Patrocinium	Pierwszy proboszcz
1	Meriden	25 X 1892	Św. Stanisław B.M.	ks. Antoni Klawiter
2	New Britain	14 XI 1894	Św. Kazimierz — Najśw. Serce PJ	ks. Lucjan Bójnowski
3	Bridgeport	6 I 1899	Św. Michał Arch.	ks. Józef Cułkowski
4	New Haven	12 IX 1900	Św. Stanisław B.M.	ks. Stanisław Musieł
5	Hartford	12 I 1902	ŚŚ. Cyryl i Metody	ks. Stanisław Łozowski
6	Stamford	16 VI 1903	Imię Jezus	ks. Zdzisław Łuczycki
7	Middletown	16 X 1903	M.B. Częstochowska	ks. Franc. Węgrzynowski
8	Norwich	1 XI 1904	Św. Józef	ks. Jan Ambot
9	Rockville	26 IV 1905	Św. Józef	ks. Józef Wotypka
10	Derby	15 VII 1905	Św. Michał Arch.	ks. Stanisław Studziński CM
11	Union City	14 II 1906	Św. Jadwiga	ks. Ignacy Maciejewski
12	Terryville	30 III 1906	Św. Kazimierz	ks. Józef Raniszewski
13	Waterbury	30 I 1913	Św. Stanisław K.	ks. Paweł Piechocki
14	Thompsonville	5 I 1915	Św. Wojciech	ks. Stan. Federkiewicz
15	New London	5 IV 1915	M.B. Nieust. Pom.	ks. Leon Wierzyński
16	Southington	8 IX 1915	Niepokal. Pocz.	ks. Zygmunt Woroniecki
17	Suffield	12 III 1916	Św. Józef	ks. Franc. Władasz
18	Bristol	21 IV 1919	Św. Stanisław K.	ks. Grzegorz Bartlewski
19	Torrington	26 IX 1919	M.B. Częstochowska	ks. Jan Kowalski
20	Danbury	10 VIII 1924	Najśw. Serce PJ	ks. Bernard Gwitt OFMConv.
21	Wallingford	25 I 1925	ŚŚ. Piotr i Paweł	ks. Stanisław Iciek
22	Ansonia	12 VII 1925	Św. Józef	ks. Alojzy Zieleźnik CM
23	Fairfield	19 VI 1927	Św. Antoni	ks. Antoni Maciejewski OFMConv.
24	New Britain	3 XI 1927	Św. Krzyż	ks. Stefan Bartkowski

[70] L. Bójnowski, *Historia*, s. 230 n.
[71] B. Kumor, *Derby*, s. 13.
[72] Wykorzystano własne badania, oraz L. Bójnowski, *Historia*, s. 27 nn.; M. Kierkło, J. Wójcik, *Polonia*, s. 33 nn.

Siedem z wymienionych w tabeli parafii zorganizowali kapłani urodzeni, wychowani i wyświęceni w Polsce, dalsze 8 parafii — kapłani urodzeni w Polsce, ale wykształceni i wyświęceni już to w Ameryce, już to w Kolegium amerykańskim przy Katolickim Uniwersytecie w Louvain w Belgii, 5 parafii — kapłani urodzeni, wykształceni i wyświęceni w Ameryce. Cztery parafie zorganizowali kapłani zakonni, z czego 2 (Derby, Ansonia) ze Zgromadzenia Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo, oraz 2 (Danbury, Fairfield) z Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych. Jedenaście parafii polskich obrało za swoich patronów Świętych polskich (75,83%). Najpopularniejszym wszakże był św. Józef, patron robotników i opiekun Kościoła powszechnego (16,67%). Popularne były również patrocinia mariańskie (16,67%). W tych 24 parafiach prowadzono duszpasterstwo w języku polskim.

W kilku parafiach (Moodus, Putnam, Jawet City, Wilimantic, Manchester. Colchester, Thomaston, Gleinville) ze względu na duży odsetek Polaków w miejscowych parafiach irlandzkich, język polski znalazł przynajmniej częściowe zastosowanie w duszpasterstwie, z tego też powodu był tu zawsze kapłan polski już to jako proboszcz, lub jako wikariusz. W szeregu dalszych parafii: Windsor, Windsor Locks, Avon, Simsbury, Bloomfield, Collincville, Deep River, Somersville, Glastonbury i Nevington lokalni proboszczowie irlandzcy zapraszali kilka razy w roku polskiego kapłana, by ten w języku polskim głosił słowo Boże i spowiadał ich polskich parafian [73].

Trzeba tu także wspomnieć, że po 1915 r. w Connecticut powstało 10 parafii polskich, przynależnych do Polskiego Narodowego Katolickiego Kościoła. Pierwsza z tych parafii powstała już w 1907 r. (Bridgeport), a ostatnia w 1943 r. (New Britain). U fundamentów zorganizowania tych parafii była z reguły niechęć biskupów hartfordzkich do utworzenia polskiej parafii etnicznej, lub też zatargi parafian ze swymi proboszczami. Podstawowe dane o tych parafiach zawiera tabela 17 [74].

Tabela nr 17

Parafie Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego w Connecticut

Lp.	Miejscowość	Data założenia	Wezwanie kościoła
1	Bridgeport	1907	Św. Józef
2	Hartford	1937	Najśw. Zbawiciel
3	Manchester	1929	Św. Józef
4	New Britain	1943	Przemienienie Pańskie
5	New London	1921	SS. Piotr i Paweł
6	Norwich	1921	Boża Opatrzność
	Plantsville	1918	Święta Trójca
8	Thompsonville	1934	Św. Krzyż
9	Union City	1924	Najśw. Zbawiciel
10	Wallingford	1916	Św. Kazimierz

[73] D. A. Liptak, R. S. M., *The Bishops*, s. 52; T. Mierzwiński, *The Association of Polish Priests in Connecticut an interpretative history*, 1971 (Maszynopis) s. 23.

[74] *Księga pamiątkowa „33" Polsko Narodowego Katolickiego Kościoła*, Sctanton, Pa 1930 s. 347—353, 379—381, 385 n.; P. Fox, *Polish National Catholic Church*, Sctanton, Pa (brw) s. 137 n.

Powstaje pytanie — dlaczego po 1927 r. nie założono ani jednej polskiej parafii etnicznej w Connecticut? Wszak w latach 1928—1986 powstało tu 9 dalszych parafii etnicznych, z czego 4 portugalskie (Hartford — 1958, Waterbury — 1971, Bridgeport — 1962, Danbury — 1980), 3 włoskie (New Britain — 1938, New Haven — 1939, Middletown — 1930), 2 hiszpańskie (Stamford — 1961, New Haven — 1975). Kilka parafii etniczno obrządkowych zorganizowali w tym okresie w Connecticut również katolicy Ukraińscy, Maronici i Rusini Zakarpaccy [75]. Tymczasem nie powstała ani jedna parafia polska, mimo że po 1960 r. napłynęła tu poważna fala polskich imigrantów. Wszak tylko do parafii SS. Cyryla i Metodego w latach 1959—1979 przybyło 198 rodzin z Polski i 51 z Europy, głównie z Niemiec [76]. Pisałem już kiedyś, że nową Polonię w Connecticut nie stać na zorganizowanie własnej parafii i po 10 latach podtrzymuję to zdanie.

Co pozostało do 1987 r. z polskich parafii etnicznych w Connecticut? W 21 parafiach nadal słowo Boże jest głoszone po polsku i celebrowana Msza św. (od jednej do trzech w niedziele). Tylko w parafiach polskich w Southington, Thompsonville — Enfield i Torrington proboszczowie polskiego pochodzenia zlikwidowali całkowicie polskie nabożeństwa. Przywrócił je przed dwoma laty na prośbę nowej Polonii ks. Piotr Sobiecki w parafii SS. Apostołów Piotra i Pawła w Wallingford. Ale i w tych trzech, wymienionych uprzednio parafiach, z okazji czterdziestogodzinnego nabożeństwa rozbrzmiewają nadal polskie pieśni religijne, słowo Boże po polsku, ludzie spowiadają się w tym języku i zachowują polskie zwyczaje religijne.

Rola polskiej parafii etnicznej w Stanach Zjednoczonych była i jest nadal duża. Związek emigrantów polskich z Kościołem poza krajem ojczystym umocnił się jeszcze bardziej. Znajdowali oni w parafii polskiej jakby dalszy ciąg starego kraju, a w kościele szukali okazji do przeżyć religijnych, artystycznych i estetycznych, a także rozładowania nostalgii za starym krajem. Toteż razem z kapłanami polskimi przenieśli na grunt amerykański szereg nabożeństw, które choć były znane w całym kościele, to jednak wśród ludu polskiego miały specjalny, polski koloryt. Nabożeństwa te były celebrowane w porządku liturgicznym roku kościelnego. Należały i należą do nich: wieczerza wigilijna i opłatek, pasterka czyli Msza św. o północy w Boże Narodzenie, „Gwiazdka", „jasełka", „kolęda" w okresie świąt Bożego Narodzenia, polskie nieszpory, a nade wszystko ulubione *Gorzkie żale*, śpiewane w okresie Wielkiego Postu, Boży grób w Wielkim Tygodniu, święcone i uroczysta rezurekcja, nabożeństwo majowe z *Litanią loretańską* do

[75] *Connecticut Catholic Directory 1987.*

[76] B. Kumor, *Hartford*, s. 42.

Matki Bożej, uroczysta procesja teoforyczna poza murami kościoła w dniu Bożego Ciała, a także uroczyste, trzydniowe czterdziestogodzinne nabożeństwo, „wypominki" na Dzień Zaduszny (2 XI) wraz z uroczystą procesją na cmentarz grzebalny itp.

Parafia polonijna odegrała i odgrywa wciąż poważną rolę kulturalną. Dość wspomnieć, że większość parafii polskich w Connecticut prowadzi nadal szkoły parafialne i przedszkola, chóry kościelne często stojące na wcale dobrym poziomie, własny teatr parafialny (Kółko Dramatyczne), film, bibliotekę itd. Trudno nie docenić społecznej roli parafii dla polskich emigrantów. To wokół parafii skupiały się towarzystwa benefitowe, zastępujące przez długi czas ubezpieczalnię społeczną, to parafia otaczała opieką charytatywną potrzebujących w latach wielkiego kryzysu gospodarczego, zbierała liczne kolekty kościelne, które obok celów ogólnych, kościelnych i diecezjalnych, uwzględniały również potrzeby Polonii amerykańskiej, czy też Polski. Kolosalną rolę odegrała katolicka parafia polska w sprawach odrodzenia poczucia narodowego i odrodzenia niepodległego Państwa Polskiego.

Przez długi czas język polski był jedynym językiem używanym w duszpasterstwie w polskiej parafii, a więc w kaznodziejstwie, katechezie, śpiewie religijnym, szafarstwie sakramentów, przy pogrzebach, a także na posiedzeniu bractw i towarzystw kościelnych oraz w szkole parafialnej w przedmiotach polskich i nauce religii. Kiedy w 1978 r. rozmawiałem na ten temat z nestorem polskich kapłanów w Connecticut, ks. prałatem G. J. Bartlewskim z Bristol, Ct, ten odpowiedział: „Księże Profesorze — dawniej tutaj było wszystko po polsku". Ale dzisiaj już tak nie jest. Ale i dzisiaj w parafiach polonijnych w Connecticut liturgię sprawuje się w języku polskim, w tym języku głosi się kazania, odprawia pogrzeby, błogosławi małżeństwa i dzieciom udziela się chrztu, gdy zainteresowani o to proszą, a po polsku rozmawia się na posiedzeniach niektórych towarzystw kościelnych. To prawda, że zakres języka polskiego uległ poważnemu zawężeniu, ale nadal jest on żywotny, a to dzięki polskiej parafii.

Wzmożona emigracja polska na kontynent amerykański przypadła na okres wielkiego odrodzenia narodowego i politycznego szerokich mas ludności polskiej w starym kraju. Dotyczyło to nade wszystko zaboru austriackiego i pruskiego. Emigranci z zaboru rosyjskiego, chociaż nie byli tak świadomi narodowo i politycznie, to jednak walcząc z ogromnym naporem rusyfikacji i prawosławia byli bardzo przywiązani do tradycji religijnych i narodowych. W zaborze rosyjskim nie obchodzono rocznic narodowych, gdyż władze carskie na to nie zezwalały, ale o rocznicach tych nie zapominano. Stróżami tych tradycji i rocznic narodowych w Ameryce stali się polscy kapłani. Szczególnie drogie dla Polaków w kraju i na

emigracji były rocznice związane z pamięcią o Konstytucji 3 maja, o zwycięstwie grunwaldzkim (15 lipca), z powstaniami narodowymi: styczniowym (21 stycznia) i listopadowym (29 listopada), oraz z datą odzyskania niepodległości (11 listopada). Na takie obchody narodowe składały się: celebracja mszy św. w intencji ojczyzny, w której uczestniczyły towarzystwa kościelne, często w mundurach polskich. Poza mszą św. urządzano wieczornice z polskimi śpiewami patriotycznymi i deklamacjami, a także często z odczytami na tematy narodowe. Wspaniale wypadło Sacrum Poloniae Millenium (1966) celebrowane prawie we wszystkich polskich parafiach w Connecticut, a wybór metropolity krakowskiego kard. Karola Wojtyły na stolicę św. Piotra w Rzymie (1978) ożywił niezwykle całą Polonię w Ameryce.

Wokół polskiej parafii skupiały się liczne towarzystwa narodowe, mające na celu pogłębienie i podtrzymanie polskiej świadomości narodowej wśród emigrantów, więzi ze starym krajem, prowadzenie Polskich Szkół Sobotnich, pogłębianie życia religijnego, popieranie rozwoju polskiej kultury itp. Jest to zarówno przeszłość, jak i w mniejszym wymiarze teraźniejszość. Obok pomocy duchowej w formie modłów, uroczystych nabożeństw, polska parafia w Connecticut spieszyła i spieszy wciąż z pomocą materialną staremu krajowi. W czasie pierwszej wojny światowej polskie parafie w Connecticut dostarczały do armii polskiej setki rekrutów, a także dziesiątki tysięcy dolarów na pomoc materialną dla Polski i dla polskiej armii. Dość wspomnieć, że parafia Najśw. Serca Jezusowego, kierowana przez ks. L. Bójnowskiego, dostarczyła do polskiej armii kilkaset ochotników i $ 20.928.00, a parafia św. Stanisława B.M. w New Haven za ks. Antoniego Mazurkiewicza CM dała 1 000 rekrutów i przeszło $ 17,000.00 [77]. W czasie drugiej wojny światowej i po niej polskie parafie w Connecticut pospieszyły z pomocą polskim sierotom, emigrantom, potrzebującym itp. Nie rzadko organizowały one pielgrzymki do starego kraju, wspomagały i wspomagają dotąd polskie instytucje kościelne poza krajem (Seminarium Duchowne w Paryżu, Kolegium Polskie i Instytut Polski w Rzymie, Dom im. Jana Pawła II w Rzymie), druk polskich ksiąg liturgicznych (*Mszał rzymski* — 1971) i nierzadko budowę nowych kościołów w Polsce.

To prawda, że w ślad za procesami naturalizacyjnymi i asymilacyjnymi zmniejsza się narodowa rola polonijnej parafii w Ameryce, ale nadal, gdy pozostaje ona pod kierownictwem kapłanów świadomych polskiego pochodzenia, jest ona „arką przymierza" nie tylko między „nowymi a dawnymi laty", ale także między sta-

[77] Kumor, *New Haven*, s. 227nn.; D. S. Buczek, *Immigrant Pastor... The Life of The Right Reverend Monsignor Lucyan Bójnowski of New Britain, Conn.*, Waterbury, Ct 1974 s. 52 n.

rym krajem, jego kulturą i życiem religijnym a nowym światem amerykańskim.

W ramach polskiej parafii odegrali wybitną rolę w dziejach Polonii w Connecticut liczni działacze polonijni, często bezimienni, pracowici, przywiązani do Kościoła i swej dawnej ojczyzny Polski. To głównie z ich pracy powstawały kościoły, klasztory, szkoły, plebanie, parafie, organizacje. Godzi się tu wspomnieć wśród bardzo wielu dra Karola Laskowskiego, który „pisał prośby dla Polaków w Massachusetts i Connecticut w łacińskim, włoskim i angielskim języku do papieży, delegatów i biskupów" w sprawie organizowania parafii polskich [78]. Należy wymienić również dra Bronisława L. Smykowskiego, jednego z wielkich działaczy polonijnych w tym stanie, a także Czesława Maruta, wydawcę „Przewodnika Katolickiego", założonego w 1908 r. przez ks. L. Bójnowskiego. Podstawową rolę w formowaniu się społeczności polonijnej w Connecticut odegrała matka-Polka. To głównie ona przechowywała i przekazywała rodzinie podstawowe prawdy wiary i moralności chrześcijańskiej, zwyczaje narodowe i religijne, polską mowę i tęsknotę za polskim krajem. Ona tworzyła atmosferę narodową i religijną polskiej rodziny w Ameryce.

„Nad moją kołyską Matka się schylała
I do Boga pacierz mówić nauczała.
Ojcze nasz i Zdrowaś i Skład Apostolski,
Bym do samej śmierci kochał Naród polski".

To one tworzyły liczne organizacje kościelne i narodowe i były duszą ich żywotności i działalności. Wśród licznych zasłużonych Polek w Connecticut godzi się tu wspomnieć Zofię Myśliwiec, jedną ze współzałożycielek Zgromadzenia Córek Maryi od Niepokalanego Poczęcia, Katarzynę Przyborowską, dzielną współpracownicę w wielu dziełach ks. L. Bójnowskiego, oraz Franciszkę Marut, wydawczynię po śmierci męża „Przewodnika Katolickiego" [79]. Takich wielkich Polek w tym stanie było daleko więcej.

Przy końcu rozważania omawianego problemu trzeba przedstawić *Katalog proboszczów* w polskich parafiach etnicznych w Connecticut, którego dotąd nie opracowano. Przygotowanie katalogu było niewspółmiernie pracowite, jako że wymagało również kwerendy archiwalnej. Dysponujemy wprawdzie „Listą katolickich kapłanów polskiego pochodzenia w USA do 1957 r." [80], ale lista ta wymaga

[78] L. Bójnowski, *Historia*, s. 247.
[79] *Tamże*, s. 132 nn.
[80] F. Bolek, J. Swastek, *Catholic Priests of Polish Descend*

bardzo licznych uzupełnień. Wydaje się, że badania nad polską prezbiteriologią w poszczególnych stanach mogą stanowić rzetelną podstawę do sporządzenia takiej listy dla całych Stanów Zjednoczonych. Publikowany niżej *Katalog katolickich proboszczów polskich parafii w Connecticut*, opracowano na podstawie archiwaliów z Archiwum Archidiecezjalnego w Hartford i Diecezjalnego w Bridgeport, a także w oparciu o własne badania, pamiętniki parafialne i inne publikacje [81].

Tabela nr 18
Katalog katolickich proboszczów polskich parafii w Connecticut

1. Ansonia. Św. Józef

Parafia założona 12 VII 1925. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Alojzy Zieleźnik CM	1 I 1887 Polska	1912	1925—1928	1 XI 1945
2	ks. Józef Janowski CM	30 XII 1878 Polska	5 VII 1903	1928—1936	5 XI 1936
3	ks. Kazimierz Kwiatkowski CM	1894 Polska		1936—1964	23 XII 1969
4	ks. Jan Starzec CM	28 VII 1910 USA	12 IX 1938	1964—1973	
5	ks. Jan Kuczyński CM	8 II 1917 USA	3 VI 1944	1973—1978	
6	ks. Czesław Mrówka CM	22 VI 1927 USA	23 V 1959	1978—1983	
7	ks. Ronald Wiktor CM	26 XII 1935 USA	1 VI 1963	1983—1988	
8	ks. Wacław Hłond CM	12 VII 1929 Polska	5 V 1955	1988—	

in the US. to 1957. A Tentative List, w: „Sacrum Poloniae Millenium" t. 6: 1957 s. 151—253.

[81] Opracowano na podstawie własnych badań, oraz L. Bójnowski, *Historia*, s. 187 nn.; M. Kierkło, J. Wójcik: *Polonia*, s. 33 nn.; *Catalogus provinciarum, domorum ac personarum a. 1987. Congregatio Missionis*. Roma 1986; *St. Anthony of Padua Province, USA Frias Minor Conventual Diectory 1985*.

2. Bridgeport. Św. Michał Archanioł

Parafia założona 6 I 1899. Diecezja Bridgeport

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Józef Culkowski	5 II 1875 Polska	2 VII 1899	1899—1900	29 VIII 1909
2	ks. Witold Becker	9 VI 1874 Polska	29 VI 1897	1900—1906	1 VII 1906
3	ks. Stefan Wierzyński	5 IV 1860 Polska	17 XII 1887	1906—1907	1939
4	o. Feliks Baran OFMConv.			1907—1914	28 VII 1942
5	o. Alfons Figlewski OFMConv.			1914—1920	5 XII 1948
6	o. Karol Ratajczak OFMConv.	24 X 1888 USA	10 VIII 1913	1920—1957	18 V 1957
7	o. Piotr Hajna OFMConv.	11 VI 1888 USA	10 VIII 1913	1957—1963	9 II 1985
8	o. Edmund Szymkiewicz OFMConv.	19 V 1916 USA	3 VI 1939	1963—1968	
9	o. Franciszek Kasprzak OFMConv.			1968—1973	7 IX 1974
10	o. Józef Grzybowski OFMConv.	3 XII 1923 USA	11 VI 1949	1973—1979	
11	o. Antoni Konieczny OFMConv.	29 X 1917	20 VI 1942	1979—1983	
12	o. Cyprian Sondej OFMConv.	31 VII 1923	20 VI 1948	1983—1985	
13	o. Bruno Pysz OFMConv.	2 VIII 1922	20 VI 1948	1985—1988	

3. Bristol. Św. Stanisław Kostka

Parafia założona 21 IV 1919. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Grzegorz G. Bartlewski	3 II 1892 Polska	1 VIII 1915	1919—1968	
2	ks. Marian T. Karwacki	28 V 1910 Polska	21 V 1936	1968—1980	
3	ks. Jerzy F. Ziezulewicz	17 VI 1935 USA	7 V 1964	1980—1987	
4	ks. Brian A. Shaw	14 IX 1939 USA	19 V 1966	1987—	

4. Danbury. Najśw. Serca PJ

Parafia założona 10 VIII 1924. Diecezja Bridgeport

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	o. Bernard Gwitt OFMConv.		1913	1924—1935	po 1940
2	o. Bronisław M. Świszcz OFMConv.			1935—1937	20 VIII 1966
3	o. Pius Kałużny OFMConv.			1937—1939	27 I 1978
4	o. Szczepan Musielak OFMConv.			1939—1942	9 VII 1964
5	o. Bernard Kazimierczyk OFMConv.			1942—1943	1 IX 1955
6	o. Damian Wydro OFMConv.			1943—1945	6 VIII 1960
7	o. Czesław Kicia OFMConv.	18 I 1910 USA	6 VI 1936	1945—1960	
8	o. Wiktor Balcerak OFMConv.			1960	5 X 1960
9	o. Kornelian Zak OFMConv.	23 VIII 1902 USA	6 VI 1926	1960—1963	
10	o. Leopold Sierzęga OFMConv.	17 II 1914 USA	9 VII 1939	1963—1973	9 IX 1985
11	o. Czesław Kicia OFMConv.	jak wyżej		1973—1979	
12	o. Marcin Dombrowski OFMConv.	20 VII 1922 USA	20 V 1948	1979—1982	15 II 1987
13	o. Edmund Szymkiewicz OFMConv.	19 V 1916	3 VI 1939	1982—	

5. Derby. Św. Michał Archanioł

Parafia założona 15 VII 1905. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Stanisław Konieczny CM	13 IV 1876 Polska	23 VII 1899	1905—1906	3 X 1940
2	ks. Paweł Waszko CM	13 IX 1873 Polska	1898	1906—1923	29 VII 1929
3	ks. Józef Studziński CM	12 II 1887 Polska	29 VI 1911	1923—1926	3 XII 1954
4	ks. Stanisław Konieczny CM			1926—1938	
5	ks. Józef Swałtek CM	11 XI 1888 Polska	1913	1938—1953	18 VI 1953
6	ks. Piotr Olszówka CM	22 II 1896 Polska	26 VI 1922	1953—1961	29 VIII 1975
7	ks. Gothard Krzyszteczko CM	11 V 1911 Polska	6 VI 1936	1961—1963	
8	ks. Józef Paciorek CM	4 IV 1911 USA	25 I 1935	1964—1973	
9	ks. Edmund Kowalski CM	16 VIII 1917 USA	3 VI 1944	1973—1978	
10	ks. Henryk Czekała CM	1 I 1917 USA	3 VI 1944	1978—1988	
11	ks. Antoni Kuzia CM	15 VII 1949 USA	29 V 1976	1988	
12	ks. Ronald Wiktor CM	26 XII 1935 USA	1 VI 1963	1988	

6. Enfield (Thompsonville). Św. Wojciech B.M.

Parafia założona 5 I 1915 r. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Stanisław Federkiewicz	25 IV 1866 Polska	21 VI 1912	1915—1936	27 XII 1938
2	ks. Paweł Bartlewski	23 III 1897 USA	6 VII 1924	1936—1972	30 III 1975
3	ks. Adolf Renkiewicz	USA	10 V 1955	1972—	

7. Fairfield. Św. Antoni

Parafia założona 19 VI 1927. Diecezja Bridgeport

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	o. Augustyn Maciejewski OFMConv.			1927—1948	11 VI 1984
2	o. Teodor Kaczmarek OFMConv.			1948—1950	11 IV 1975
3	o. Fulgencjusz Gorczyca OFMConv.			1950—1963	23 VIII 1979
4	o. Filip Kotlarek OFMConv.			1963—1964	20 X 1978
5	o. Czesław Kicia OFMConv.	18 I 1910 USA	6 VI 1936	1964—1973	
6	o. Rafał Wiśniewski OFMConv.	2 XI 1916 USA	20 VI 1943	1979—1985	8 IX 1985
7	o. Leopold Sierzęga OFMConv.	17 II 1914 USA	9 VII 1939	1973—1979	9 IX 1985
8	o. Marcin Dombrowski OFMConv.	20 VII 1922	20 VI 1948	1985—1987	15 III 1987 (zrezyg.)
9	o. Tomasz Gwóźdź OFMConv.	14 VII 1929	29 VI 1953	1987—	

8. Hartford. SS. Cyryl i Metody

Parafia założona 12 I 1902. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Stanisław Łozowski	7 V 1870 Polska	22 XII 1901	1901—1917	23 VI 1917
2	ks. Stanisław Musieł	11 XI 1872 Polska	29 VI 1897	1917—1959	19 I 1966
3	ks. Jan J. Pitrus	9 V 1904 USA	26 V 1929	1959—1966	2 VI 1966
4	ks. Antoni Bomboliski	13 VI 1907 USA	30 V 1935	1966—1976	5 XI 1976
5	ks. Władysław J. Kamiński	1 XII 1923 USA	27 V 1954	1976—	(zrezyg.)

9. Meriden. Św. Stanisław B.M.

Parafia założona 25 X 1892. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Antoni Klawiter	1836 Polska	1862	1892—1893	po 1910
2	ks. Tomasz Misicki	31 XII 1866 Polska	19 V 1889	1893—1896	31 X 1935
3	ks. Kazimierz Kucharski	22 XII 1868 Polska	19 XII 1885	1896—1901	8 IX 1901
4	ks. Michał Miklaszewski	5 II 1875 Polska	2 VII 1884	1901—1902	?
5	ks. Józef Culkowski	5 II 1875 Polska	2 VII 1899	1902—1906	29 VIII 1909
6	ks. Jan Cepa	24 XI 1880 Polska	2 II 1905	1906—1948	3 V 1948
7	ks. Stanisław Nalewajk	9 III 1897 Polska	1 I 1921	1948—1959	23 II 1959
8	ks. Bolesław Topór	24 XI 1899 USA	13 IV 1925	1959—1972	19 XI 1972
9	ks. Teofil T. Mierzwiński (Team)	29 III 1924 USA	6 V 1948	1972—1978	17 VI 1978
10	ks. Zygford Kris	29 VII 1929	20 XII 58	1979—	

10. Middletown. M.B. Częstochowska

Parafia założona 16 X 1903. Diecezja Norwich

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Franciszek Węgrzynowski	3 IX 1850 Polska	28 VI 1889	1903—1904	?
2	ks. Stanisław Musieł	11 XI 1872 Polska	29 VI 1897	1904—1917	19 I 1966
3	ks. Józef Raniszewski	11 XI 1879 USA	11 VI 1904	1917	15 VI 1945
4	ks. Maksymilian Sołtysek	21 IV 1877 Polska	30 V 1901	1917—1936	17 XII 1960
5	ks. Paweł W. Piechocki	7 IX 1884 USA	29 VI 1907	1936—1953	9 XII 1953
6	ks. Władysław Nowakowski	30 VII 1893 USA	20 III 1920	1953—1973	27 II 1985
7	ks. Jan Kozon	USA	26 V 1949	1973—1978	
8	ks. Fryderyk Piłatowski	9 I 1927 USA	27 V 1954	1978—1988	19 II 1988
9	ks. Alojzy Kiśluk	28 X 1929 USA	30 V 1957	1988—	

11. New Britain. Najśw. Serce PJ

Parafia założona 14 XI 1894. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Lucjan Bójnowski	24 I 1868 Polska	20 I 1895	1895—1957	28 VII 1960
2	ks. Jan Balasa	12 III 1902 USA	26 V 1927	1957—1976	12 III 1988
3	ks. Paweł Wysocki	30 VI 1928 USA	27 V 1954	1976—	

12. New Britain. Św. Krzyż

Parafia założona 3 XI 1927. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Stefan Bartkowski	2 IX 1882 Polska	8 VII 1908	1927—1961	8 V 1961
2	ks. Jan P. Wodarski	20 IX 1905 USA	12 VII 1931	1961—	

13. New London — Quaker Hill. M.B. Nieustającej Pomocy

Parafia założona 5 IV 1915. Diecezja Norwich

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Leon Wierzyński	5 IV 1860 Polska	17 VII 1888	1915—1917	1939
2	ks. Teofil Czarkowski	1883 Polska	1906	1917—1920	po 1956
3	ks. Paweł Koszczyk	6 XII 1869 Polska	3 XII 1899	1920—1922	20 IV 1950
4	ks. Józef Raniszewski	11 XI 1879 USA	11 VI 1904	1922—1930	15 VI 1945
5	ks. Józef Nalewajk	9 III 1897 Polska	1 I 1921	1930—1936	23 II 1959
6	ks. Franciszek Duch	4 VII 1897 USA	14 VII 1924	1936—1964	19 III 1958
7	ks. Leon Sutuła	3 VII 1923 USA	26 V 1949	1964—	

14. New Haven. Św. Stanisław B.M.

Parafia założona 12 IX 1900. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Stanisław Musieł	11 XI 1872 Polska	29 VI 1897	1900—1903	19 I 1966
2	ks. Jerzy Głogowski CM	9 III 1872 Polska	29 VI 1898	1904—1907	24 II 1920
3	ks. Józef Sowiński CM	30 III 1877 Polska	6 VII 1902	1907—1908	26 IV 1945
4	ks. Antoni Mazurkiewicz CM	21 VI 1877 Polska	5 VII 1903	1908—1921	6 VII 1963
5	ks. Józef Janowski CM	30 XI 1878 Polska	5 VII 1903	1921—1929	5 XI 1936
6	ks. Michał Gryglak CM	15 IX 1891 Polska	24 VI 1915	1929—1935	29 XII 1976
7	ks. Franciszek Hładki CM	2 XII 1894 Rumunia	24 IV 1917	1935—1938	26 IX 1964
8	ks. Antoni Mazurkiewicz CM			1938—1941	
9	ks. Karol Pacherski CM	2 VII 1902 Polska	20 I 1929	1941—1964	11 I 1977
10	ks Franciszek Hamerski CM	4 XII 1910 USA	20 XII 1936	1964—1969	29 X 1969
11	ks. Julian Szumiło CM	9 I 1924 USA	3 VI 1950	1970—1974	
12	ks. Wacław Hłond CM	12 VII 1929 Polska	5 V 1955	1974—1981	
13	ks. Jan Sobótka CM	9 IX 1929 Polska	24 VI 1956	1981—1987	
14	ks. Józef Mietelski CM	1 III 1936 Polska	21 VI 1959	1987—	

15. Norwich. Św. Józef

Parafia założona 1 XI 1904. Diecezja Norwich

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Jan Ambot	22 I 1869 Litwa	19 XII 1901	1904—1912	19 XII 1963
2	ks. Ignacy Maciejewski	14 VII 1877 Polska	8 XII 1900	1912—1924	6 XII 1924
3	ks. Stanisław Iciek	30 X 1877 USA	10 VI 1905	1925—1944	17 III 1944
4	ks. Władysław Nowakowski	30 VII 1893 USA	20 III 1920	1944—1954	27 II 1985
5	ks. Ludwik Blecharczyk	6 IV 1908 USA	7 VII 1935	1954—1980	
6	ks. Eugeniusz Piłatowski	5 IX 1929 USA	26 V 1960	1980—	

16. Rockville. Św. Józef

Parafia założona 26 IV 1905. Diecezja Norwich

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Karol J. Wotypka	16 XII 1865 Czechy	25 VIII 1889	1905—1908	6 XII 1908
2	ks. Józef Culkowski	5 II 1875 Polska	2 VII 1899	1908—1909	29 VIII 1909
3	ks. Maksymilian Sołtysek	21 IV 1877 Polska	30 VI 1901	1909—1917	17 XII 1960
4	ks. Leon Wierzyński	5 IV 1860 Polska	17 VII 1883	1917—1918	1939
5	ks. Franciszek Władasz	27 IX 1884 Polska	2 VII 1911	1918—1922	26 VI 1959
6	ks. Stefan Bartkowski	2 IX 1882 Polska	8 VII 1908	1922—1927	8 V 1961
7	ks. Zygmunt Woroniecki	20 VI 1884 Polska	24 VI 1913	1927—1949	10 X 1949
8	ks. Jacek Lepak	23 VII 1905 USA	12 VII 1931	1949—1975	1 IX 1978
9	ks. Alojzy J. Kiśluk	28 X 1929 USA	30 V 1957	1975—1988	
10	ks. Józef H. Hanks	24 II 1950 USA	30 V 1980	1988—	

17. Southington. Niepokalane Poczęcie NMP

Parafia założona 8 IX 1915. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Zygmunt Woroniecki	20 VI 1884 Polska	24 VI 1913	1915—1927	10 X 1949
2	ks. Aleksander Tański	11 IX 1886 Polska	20 X 1918	1927—1967	28 V 1980
3	ks. Teodor P. Gubała	USA	18 IV 1944	1967—	

18. Stamford. Imię Jezus

Parafia założona 16 VI 1903. Diecezja Bridgeport

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Zdzisław Łuczycki	9 X 1858 Polska	8 V 1872	1903—1906	1928
2	ks. Ignacy Kruszyński	Ok. 1875	przed 1902	1906—1910	po 1910
3	ks. Józef Raniszewski	11 XI 1879 USA	29 VI 1904	1910—1917	15 VI 1945
4	ks. Ludwik Rusin	ok. 1880 Polska	przed 1910	1917—1922	25 III 1944
5	ks. Franciszek Władasz	27 IX 1884 Polska	2 VII 1911	1922—1959	26 VI 1959
6	ks. Feliks Werpechowski	25 XI 1901 USA	25 V 1929	1959—1971	22 I 1972
7	ks. Alfons Fiedorczyk	10 IX 1910 USA	24 VII 1935	1971—1985	13 XI 1987
8	ks. Stanisław Kozioł	3 VIII 1933 USA	3 V 1958	1985—1987	
9	ks. Sherman Gray	4 VII 1943 USA	9 V 1970	1987—	

19. Suffield. Św. Józef

Parafia założona 12 III 1916. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Franciszek Władasz	27 IX 1884 Polska	2 VII 1911	1916—1918	26 VI 1959
2	ks. Stefan Bartkowski	2 IX 1882 Polska	8 VII 1908	1918—1922	8 V 1961
3	ks. Ludwik Rusin	ok. 1880 Polska	przed 1910	1922—1926	25 III 1944
4	ks. Antoni Wojcieszczuk	30 V 1884 Polska	10 VI 1913	1926—1947	8 IV 1947
5	ks. Franciszek Rząsa	12 IX 1903 USA	25 V 1929	1947—1961	3 IV 1961
6	ks. Antoni Śmiałowski	24 XII 1913 USA	22 V 1937	1961—1967	5 VII 1989
7	ks. Henryk Fiedorczyk	24 VI 1915 USA	14 V 1942	1967—	

20. Terryville. Św. Kazimierz

Parafia założona przed 30 III 1906. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Józef Raniszewski	11 XI 1879 USA	11 VI 1904	1906—1910	15 VI 1945
2	ks. Teodor Zimmerman	Polska	przed 1907	1911	20 VII 1920
3	ks. Ludwik Rusin	ok. 1880 Polska	przed 1911	1911—1917	25 III 1944
4	ks. Paweł Koszczyk	6 XII 1869 Polska	3 XII 1899	1917—1920	20 IV 1950
5	ks Piotr Kaczmarski	4 I 1892 USA	9 VI 1917	1920—1932	28 V 1932
6	ks. Piotr Sroka	25 VI 1893 Polska	10 VI 1922	1932—1959	8 VII 1959
7	ks. Juliusz S. Pac	7 VIII 1901 USA	29 V 1930	1959—1976	19 VII 1982
8	ks. Stefan F. Ptaszyński	8 VII 1918 USA	17 III 1945	1975—	

21. Torrington. M.B. Częstochowska
Parafia założona 26 IX 1919. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Jan P. Kowalski	8 III 1887 USA	27 V 1914	1919—1954	8 VI 1954
2	ks. Władysław Sieracki	16 V 1906 USA	21 V 1932	1954—1966	15 III 1966
3	ks. Marian Karwacki	28 V 1910 Polska	21 V 1936	1966—1968	
4	ks. Feliks Papciak		1936	1968—1972	1987
5	ks. Czesław Bieluch	13 VII 1923 USA	6 V 1948	1972—	

22. Union City. Św. Jadwiga
Parafia założona 14 II 1906. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Ignacy Maciejewski	14 VII 1877 Polska	8 XII 1900	1906—1912	6 XII 1924
2	ks. Paweł Piechocki	7 IX 1884 USA	29 VI 1907	1912—1936	9 XII 1953
3	ks. Stanisław Nalewajk	9 III 1897 Polska	1 I 1921	1936—1948	23 II 1959
4	ks. Bolesław Topór	24 XI 1899 USA	13 IV 1922	1948—1959	9 III 1972
5	ks. Jan Zyskowski	27 III 1909 Polska	14 VI 1935	1959—1967	13 XI 1967
6	ks. Antoni Śmiałowski	24 XII 1913 USA	22 V 1937	1967—1977	5 VII 1989
7	ks. Dawid Lewandowski	6 XI 1929 USA	19 V 1955	1977—	

23. Wallingford. ŚŚ. Piotr i Paweł Ap.
Parafia założona 25 I 1925. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Stanisław Iciek	30 X 1882 USA	10 VI 1905	1925	17 III 1944
2	ks. Aleksander Tański	11 IX 1886 Polska	20 X 1908	1925—1927	28 V 1980
3	ks. Władysław Nowakowski	30 VII 1893 USA	20 III 1920	1927—1944	27 III 1985
4	ks. Józef Dawid	8 I 1904 USA	25 V 1929	1944—1959	4 VII 1959
5	ks. Jan Janowski	14 VII 1911 USA	22 V 1937	1959—1963	15 XI 1963
6	ks. Jan J. Rzęsa	9 IV 1910 USA	22 V 1937	1963—1985	26 X 1986
7	ks. Piotr Sobiecki	6 V 1940 USA	19 V 1966	1985—	

24. Waterbury. Św. Stanisław Kostka
Parafia założona 30 I 1913. Archidiecezja Hartford

Lp.	Imię i nazwisko	Urodzony	Wyświęcony	Proboszcz	Zmarł
1	ks. Paweł W. Piechocki	7 IX 1884 USA	29 VI 1907	1913	9 XII 1953
2	ks. Teodor Zimmerman		przed 1907	1914—1920	20 VII 1920
3	ks. Stanisław Błażejowski	29 VIII 1891 Polska	28 VI 1915	1920—1939	5 III 1946
4	ks. Jan M. Balasa	12 III 1902 USA	26 V 1927	1939—1957	12 III 1988
5	ks. Marian Karwacki	28 V 1910 Polska	26 V 1936	1957—1966	
6	ks. Józef W. Kukuć	2 III 1912 USA	26 V 1938	1966—1972	12 XI 1972
7	ks. Stanisław Kamiński	19 IX 1929 USA	10 V 1956	1972—1973	22 II 1984
8	ks. Paweł Wysocki	30 VI 1928 USA	27 V 1954	1973—1976	
9	ks. Jerzy Ziezulewicz	17 VI 1935 USA	7 V 1964	1976—1978	
10	ks. Roman Rubinowski	9 IV 1923 USA	10 V 1955	1978—1989	30 VI 1989
11	ks. Daniel J. Karpiej	13 IV 1934 USA	7 V 1959	1989—	

3 Kapłani polscy i polonijni

W ślad za postawieniem pytania — kiedy Polacy przybyli do Connecticut, trzeba również zapytać — kiedy po raz pierwszy przybył do Connecticut polski kapłan? Badania nad początkami Polonii w Hartford wykazały, że pierwszym kapłanem polskim, pracującym już w grudniu 1877 r. wśród Polonii hartfordzkiej był ks. Jan Niedzielski pochodzący z zaboru austriackiego, z Galicji, z diecezji przemyskiej [82]. W 1889 r. działał wśród Polaków w Connecticut ks. A. P. Pahawski (lub Pachowski) z tytułem „missionarius apostolicus". Ślady jego działalności zachowały się w Rockville [83]. Od 1982 r. działał jako polski proboszcz w Meriden i na tym stanowisku pierwszy w Connecticut, ks. Antoni Klawiter, a w następnym roku pojawił się w Derby ks. Józef Formanek. Przed 1900 r. działali w tutejszej Polonii dwaj polscy redemptoryści, ks. Tomasz Grochowski i ks. Franciszek Jasiński [84].

A jaki był stosunek bpa M. Tiernyea do polskich kapłanów? Trzeba podkreślić, że to on wyświęcił pierwszego kapłana polskiego w diecezji hartfordzkiej ks. Lucjana Bójnowskiego (20 I 1895), a nieco później ks. Stanisława Łozowskiego (21 XII 1901) [85]. On też zaczął przyjmować do diecezji polskich kapłanów, wykształconych już to w Polskim Seminarium Duchownych SS. Cyryla i Metodego w Detroit (ks. J. Cułkowski, ks. J. Ambot), już to w Kolegium amerykańskim przy Katolickim Uniwersytecie w Lowanium (ks. Stanisław Musieł, ks. Stefan Bartkowski, ks. Witold Becker), lub na wydziale teologicznym we Fryburgu (ks. Jan Cepa, ks. Franciszek Władasz). On też wysłał kilku zdolniejszych alumnów na studia teologiczne do Francji (Britanny), Niemiec (Fryburg), Włoch (Piacenza, Nepi), a także do Szwajcarii (Fryburg, Lugano) [86].

W związku z rozbudową polskiej sieci parafialnej i wzrostem zapotrzebowania na polskich księży przyjął do swojej diecezji Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo z Krakowa i powierzył im prowadzenie polskich parafii w New Haven (1903) i Derby

[82] Opracowano na podstawie: AAHart. Parishes (Annual Report); Archiwum Diecezjalne w Bridgeport. Papiery personalne księży; L. Bójnowski, *Historia*, s. 187 nn.; M. Kierkło, J. Wójcik, *Polonia*, s. 33 nn.; *Catalogus provinciarum, domorum et personarum a. 1987. Congregatio Missionis*, Roma 1986; *St. Anthony of Padua Province, USA, Friars Minor Conventual Directory 1985*. Wykorzystano również pamiętniki parafialne i dotychczasowe własne badania.

[83] F. Bolek, J. Swastek, *Catholic Priests*, s. 151—253.

[84] B. Kumor, *Derby*, s. 9.

[85] AAHart. Ordination to Priesthood 1852—1902 s. 23 n., 37.

[86] D. A. Liptak, R. S. M., *European Immigrants*, s. 50.

(1905) [87]. W 1907 r. sprowadził do diecezji polskich franciszkanów konwentualnych i powierzył im parafię Św. Michała Archanioła w Bridgeport [88]. Trzeba jednak zauważyć, że mimo dużego zapotrzebowania na polskich księży bp H. Tierney z dziwnym uporem prawie z reguły nie przyjmował do swej diecezji księży z Polski, chociaż w pewnych przypadkach mieli oni poparcie Delegatury Apostolskiej w Waszyngtonie. Wiadomo między innymi o staraniach ks. F. Kolaszewskiego (1894), ks. F. Węgrzynowskiego, ks. W. Bakowskiego i ks. M. Miklaszewskiego (1901), ks. W. Kisielewicza (1900), ks. W. Cichego (1902), ks. W. Steca (1904) itd. o placówki duszpasterskie wśród Polaków, ale nie zostali przyjęci [89]. Przypadków takich było o wiele więcej.

Przełomowe znaczenie dla dalszych, kościelnych losów Polonii miały święcenia kapłańskie Polaków-Amerykanów, urodzonych już w Ameryce, którzy lepiej znali potrzeby duchowe drugiego pokolenia polonijnego. Do pierwszych należeli: Ks. Józef Raniszewski (1904) i ks. Paweł Piechocki (1907); w 1905 r. w diecezji hartfordzkiej w 10 polskich parafiach pracowało około 15 polskich kapłanów, ale większość z nich miała jednego duszpasterza. Wszak do 1905 r. wyświęcono w diecezji hartfordzkiej tylko 3 polskich kapłanów; byli to: ks. L. Bójnowski (1895), ks. J. Ambot (1901) i ks. S. Łozowski (1902), a nadto wyświęcono dla diecezji 5 dalszych (ks. S. Musieł — 1897, ks. J. Cułkowski — 1899, ks. W. Becker — 1897, ks. J. Raniszewski — 1904, ks. J. Cepa — 1905). Do 1902 r. biskup ten przyjął do seminarium św. Tomasza w Bloomfield tylko 4 polskich chłopców [90].

Biskup John J. Nilan (1910—1936) w pierwszych latach swego pasterzowania kontynuował politykę swego poprzednika. Już w 1910 r. wysłał dalszych alumnów na studia teologiczne do Tarnowa w Polsce, do Budapesztu na Węgrzech, Lugano w Szwajcarii i do Rzymu. W 1915 r. skierował pierwszych alumnów na studia do Polskiego Seminarium Duchownego w Orchard Lake, Mich. On też zaczął przyjmować do miejscowego Seminarium Św. Tomasza więcej kandydatów polskich, którzy następnie odbywali studia w Orchard Lake, Mich. W latach 1897—1921 biskupi hartfordzcy przyjęli do Seminarium Św. Tomasza w Bloomfield łącznie 804 kandydatów, w tym tylko 36 Polaków (4,48%), urodzonych już w Ameryce. W tym samym okresie wyświęcili 14 księży polskich (8,60%). Warto dodać, że we wspomnianych latach zostało przy-

[87] L. Bójnowski, *Historia*, s. 195 n.: St. Konieczny, *Ameryka Północna*, „Roczniki Obydwu Zgromadzeń" R. 11: 1905 s. 160—169.

[88] D. A. Liptak, R. S. M., *European Immigrants*, s. 48.

[89] AAHart. Historical 1894; Historical 1895—1932 (Odpowiednie lata); L. Bójnowski, *Historia narodu*, s. 13.

[90] D. A. Liptak, R. S. M., *European Immigrants*, s. 67.

jętych do seminarium 646 Irlandczyków (80,35%), spośród których święcenia kapłańskie otrzymało 152 (73,79%) [91].

Dzięki miejscowym powołaniom z rodzin polonijnych wzrosła liczba kapłanów polskich w Connecticut, a do starszego ich pokolenia należeli ks. Lucjan Bójnowski (†1960), ks. Stanisław Łozowski (†1917), ks. Wincenty Korkowski (†?), ks. Zygmunt Woroniecki, (†1949), ks. Stanisław Błażejowski (†1946) i inni. Przed 1930 r. bp J. Nilan zaczął wysyłać alumnów polskiego pochodzenia na studia do Fryburga Szwajcarskiego; wśród nich byli m. in. ks. J. Wodarski, ks. L. Blecharczyk i inni. Liczba księży polskich wzrosła w tej diecezji do tego stopnia, że tylko w parafii Najśw. Serca PJ w New Britain w latach 1916—1942 pracowało w charakterze wikariuszy 23 księży polskich [92].

Zamieszczona niżej tabela nr 19, opracowana na podstawie ksiąg święceń kapłańskich, ilustruje ten problem za lata 1895—1987 [93].

Tabela nr 19

Święcenia kapłańskie Polaków w diecezji hartfordzkiej w latach 1895—1987

Lp.	Biskup	lata rządów	Liczba święconych
1	bp M. Tierney	1894—1908	3
2	bp J. J. Nilan	1910—1934	18
3	bp M. McAuliffe	1934—1944	22
4	abp H. J. O'Brien	1945—1968	42
5	abp J. F. Whealon	1968—1987	15
	Razem		100

Liczba 100 kapłanów polskiego pochodzenia, wyświęconych w Hartford nie obejmuje wszystkich kapłanów polskich, którzy byli święceni w tym okresie dla diecezji katolickich w Connecticut. Kilkunastu bowiem kapłanów polskich było święconych poza Hartford (Detroit), lub w Europie, a po podziale Connecticut na 3 diecezje (1953), szereg z nich otrzymało święcenia kapłańskie w Bridgeport i Norwich.

[91] *Tamże*, s. 72.
[92] L. Bójnowski, *Historia*, s. 122, 237.
[93] AAHart. Registrum ordinationum in ecclesia cathedrali s. Josephi urbis Hartfordiensis a die 2 IX 1894 habitarum R. Michaele Tierney ep. Hartf. (to 1920); Book III Priesthood Ordinations May 29, 1920 — Julii 13, 1987.

Przez długie lata biskupi hartfordzcy przyjmowali do seminarium duchownego taką liczbę kandydatów polskiego pochodzenia, jaka była potrzebna dla posługi duszpasterskiej Polonii w Connecticut. Ale już przed 1925 r. biskup Nilan podjął akcję, by powierzać parafie anglofońskie kapłanom polskim, ale ks. L. Bójnowski przestrzegał ich w „Przewodniku Katolickim", by nie przyjmowali tych placówek w obawie, że biskup zechce powierzać polskie parafie kapłanom Irlandczykom. Dopiero biskup McAuliffe około 1935 r. rozpoczął praktykę posyłania kapłanów polskiego pochodzenia na placówki duszpasterskie irlandzkie w charakterze wikariuszy, a następnie proboszczów. Do pierwszych należeli: ks. Antoni J. Bomboliski, wikariusz u św. Bernarda w Sharon (1935) i ks. Jacek Lepak, wikariusz, w parafii św. Róży w New Haven (1937).

Powołania kapłańskie wśród nowej emigracji polskiej po 1945 r. są raczej rzadkie. Piszącemu znanych jest tylko 3 kapłanów z tej emigracji ks. A. Subocz, ks. E. Karwowski — archidiecezja Hartford, ks. T. Marciniak — diecezja Norwich). Liczba wszakże kapłanów polskiego pochodzenia w Connecticut jest raczej znaczna. W 1971 r. liczono ich 103 (Hartford — 67; Norwich — 19; Bridgeport — 17), a w 1987 r. — 102 (Hartford — 58; Norwich — 19; Bridgeport — 25). Wśród tych kapłanów w 1971 r. było 22, a w 1987 r. 31 księży z Zakonu Franciszkanów Konwentualnych i Zgromadzenia Księży Misjonorzy św. Wincentego a Paulo [94].

Można postawić pytanie — ilu księży urodzonych i wykształconych, a także wyświęconych w Polsce pracowało w duszpasterstwie w diecezji hartfordzkiej? Do 1940 r. około 25 takich księży diecezjalnych pracowało wśród Polonii w Connecticut. Do tego trzeba dodać około 25 księży ze Zgromadzenia Misjonarzy św. Wincentego a Paulo, oraz około 20 kapłanów z Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych św. Franciszka z Asyżu. Zatem około 70 kapłanów z Polski pracujących wśród Polonii jednego stanu i jednej diecezji, to liczba wysoka. Do tego trzeba dodać jeszcze 16 księży Polaków, którzy urodzeni w Polsce studia teologiczne ukończyli w Louvain, lub we Fryburgu, lub też w Stanach Zjednoczonych, by następnie pracować wśród Polonii w Connecticut. Praca tych kapłanów stanowi poważny wkład Kościoła polskiego w duszpasterstwo w diecezji hartfordzkiej. Nie jest rzeczą przypadku, że kapłani urodzeni i wyświęceni w Polsce zorganizowali

[94] T. T. Mierzwiński, *The Association of Polish Priests in Connecticut an interpretative history*. 1971 (Maszynopis) s. 42; *Connecticut Catholic Directory 1987*.

9 parafii polskich w Connecticut, 9 dalszych — kapłani urodzeni i średnie studia kończący w Polsce, zaś studia teologiczne w Ameryce, lub też w Europie, ale poza Polską. Tylko 6 parafii polskich zorganizowali kapłani polscy, urodzeni i wyświęceni w Ameryce.

Zadziwia natomiast bardzo mała liczba kapłanów polskich w Connecticut, którzy zdobyli stopień naukowy doktora. Wśród stosunkowo licznych księży z Polski tylko ks. Tomasz Misicki, drugi z rzędu proboszcz w Meriden (1893—1896), posiadał doktorat z teologii, który otrzymał na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Z drugiego pokolenia kapłanów polskich można wymienić ks. Jana Pitrusa (†1966), który zdobył doktorat z prawa kanonicznego we Fryburgu Szwajcarskim na podstawie rozprawy *The problem of divorce* (1939). Do tego pokolenia należy również ks. Henryk Dziadosz, który uzyskał stopień doktora prawa kanonicznego na Katolickim Uniwersytecie w Waszyngtonie, oraz ks. Franciszek Lescoe; jest on doktorem filozofii Uniwersytetu w Toronto w Kanadzie (Kolegium św. Michała), a obecnie rektorem Seminarium Duchownego SS. Apostołów w Cromwell, Ct. W trzecim pokoleniu polskich kapłanów można wskazać na ks. Roberta Sokołowskiego, doktora filozofii i znanego w świecie naukowym profesora tego przedmiotu na Katolickim Uniwersytecie w Waszyngtonie oraz na ks. Briana Shaw, doktora psychologii, obecnego proboszcza polskiej parafii św. Stanisława Kostki w Bristol, Ct [95]. Rodzi się pytanie — dlaczego tak niewielu kapłanów polskich osiągnęło stopień doktora? Na pytanie to ks. prałat J. Wodarski odpowiedział, że biskupi irlandzcy nie tylko nie kierowali polskich księży na studia doktoranckie, ale wprost zabraniali takich studiów. W ostatnich latach sytuacja zmieniła się na lepsze, chociaż nowych doktorów nie widać. Wyjątkowo ks. Edward J. Wisneski zdobył 2 doktoraty z teologii i filozofii, a należy do drugiego pokolenia polonijnego.

Można jeszcze o jedno zapytać — ilu kapłanów polskich w Connecticut otrzymało odznaczenie papieskie — prałaturę? Odznaczenia te wprawdzie nadaje Stolica Apostolska, ale z reguły na wniosek miejscowego biskupa ordynariusza. Trzeba zauważyć, że odznaczenia te przyszły stosunkowo późno, chociaż polscy kapłani z pierwszego pokolenia byli organizatorami parafii, budowniczymi wspaniałych kościołów, szkół, klasztorów, ochronek itp. Odznaczenia te były raczej rzadkie. Pierwszy otrzymał je ks. Stanisław Musieł, proboszcz parafii SS. Cyryla i Metodego w Hartford w dniu 5 VI 1939 r. z rąk pap. Piusa XII na prośbę bpa M. McAuliffe [96]. Ostatni z odznaczonych w 1986 r., to ks. Alfred Sienkiewicz, proboszcz parafii Ducha Świętego w Stamford, mianowany przez pap. Jana Pawła II na prośbę bpa Waltera Curtisa z Bridgeport. Pod względem przynależności diecezjalnych 5 polskich kapłanów otrzymało to wyróżnienie w diecezji hartfordzkiej, 4 w diecezji norwichskiej i 3 w diecezji bridgeportowskiej. Nominacje te były w stosunku do prałatur irlandzkich raczej rzadkie i wyjątkowe. W archidiecezji hartfordzkiej na 519 kapłanów w 1987 r. było 12 prałatów, w tym 2 Polaków (ks. G. Bartlewski i ks. J. Wodarski), w diecezji bridgeportskiej na 264 kapłanów diecezjalnych było 37 prałatów, w tym tylko 1 Polak (ks. A. Sienkiewicz), zaś w diecezji norwichskiej na 155 kapłanów diecezjalnych było 14 prałatów w tym 3 Polaków (ks. L. Blecharczyk, ks. H. Dziadosz, ks. T. Malanowski) [97].

[95] B. Kumor, *Hartford*, s. 97; *Connecticut Catholic Directory 1987*.
[96] B. Kumor, *Hartford*, s. 97.

Tabela nr 20

Prałaci polscy w Connecticut

Lp.	Imię i nazwisko	Data			
		Urodzenia	Święceń	Nominacji	Śmierci
1	ks. Stanisław Musieł	11 XI 1872	29 VI 1897	18 IV 1939	19 I 1966
2	ks. Lucjan Bójnowski	5 II 1868	20 I 1895	20 I 1945	28 VII 1960
3	ks. Jan L. Ceppa	24 XI 1880	2 VII 1905	8 IX 1946	3 V 1948
4	ks. Jan Wodarski	20 IX 1905	12 VII 1931	13 II 1954	
5	ks. Władysław Nowakowski	30 VII 1893	20 III 1920	21 VII 1955	27 II 1985
6	ks. Franciszek Władasz	27 IX 1884	27 IX 1911	26 VI 1959	26 VI 1959
7	ks. Grzegorz Bartlewski	3 II 1892	1 VIII 1915	1963	
8	ks. Henryk Diadosz	13 VIII 1923	26 V 1949	18 X 1965	
9	ks. Alfons Fiedorczyk	10 IX 1910	24 VII 1935	26 IV 1967	13 XI 1987
10	ks. Ludwik Blecharczyk	6 IV 1908	7 VII 1935	10 XII 1973	
11	ks. Tadeusz Malanowski	30 XI 1922	15 V 1947	5 V 1974	
12	ks. Alfred Sienkiewicz	2 X 1917	29 IX 1943	1986	

[97] *Connecticut Catholic Directory 1966—1987*, oraz ankieta.

Wśród tak licznych kapłanów polskich w Connecticut na szczególne wyróżnienie zasłużyli: ks. Lucjan Bójnowski (†1960), wielki działacz społeczny, „pasterz emigrantów", który już doczekał się własnej monografii [98], ks. Antoni Mazurkiewicz CM (†1963), wielki działacz na rzecz niepodległości Polski, a także ks. Stanisław Iciek (†1944), wspaniały pisarz i twórca pierwszej, polskiej szkoły zawodowej w Connecticut oraz kapelan wojsk polskich w wojnie z Rosją Sowiecką w 1920 r. Do tych należy zaliczyć również o. Karola B. Ratajczaka OFMConv. (†1957), był to wielki działacz społeczny, polonijny i proboszcz polskiej parafii Św. Michała Archanioła w Bridgeport, a także ks. prałata Alfonsa Fiedorczyka († 1987), generała brygady armii amerykańskiej w stanie spoczynku i wielkiego duszpasterza w polskiej parafii Imienia Jezus w Stamford, Ct. Każdy z nich godzien jest osobnej monografii — biografii naukowej. Z żyjących niech wolno będzie wymienić ks. prałata Jana Wodarskiego, „pasterza Polaków" i ks. Tadeusza Malanowskiego, najwyższego kapelana katolickiego i generała brygdiera armii amerykańskiej.

W 1915 r. kapłani polscy w Connecticut, a było ich wówczas około dwudziestu, założyli Zjednoczenie Kapłanów Polskich. Organizatorem Zjednoczenia był ks. Jan Ceppa, proboszcz polskiej parafii Św. Stanisława B. M. w Meriden. Zjednoczenie postawiło sobie za cel wspólne rozwiązywanie problemów parafialnych, niesienie pomocy dla wciąż przybywających do Ameryki imigrantów polskich i niebawem odradzającego się Państwa Polskiego, a także współpracę z polską ludnością przy zakładaniu polskich parafii etnicznych. Zjednoczenie stworzyło też dogodną okazję do pogłębienia życia towarzyskiego wśród polskich księży w Connecticut. Dzięki postawie ks. Antoniego Mazurkiewicza CM do Zjednoczenia przystąpili również Księża Misjonarze św. Wincentego a Paulo, pracujący w duszpasterstwie na polskich placówkach w Connecticut.

Po 1925 r. Zjednoczenie kierowane przeszło 30 lat przez ks. Jana Pitrusa nie przejawiało większej działalności. Dopiero podział diecezji hartfordzkiej na 3 diecezje (1953), trudna sytuacja Kościoła w Polsce, rządzonej od 1944 r. przez władze ateistyczno-komunistyczne, a zwłaszcza zbliżające się Sacrum Poloniae Millenium (1966) uaktywniły działalność Zjednoczenia. W dniu 26 VI 1966 r. Zjednoczenie urządziło uroczystość tysiąclecia chrztu Polski, nawiązało kontakty z podobnymi organizacjami kapłanów polskich w innych stanach (1967) i zreformowało swoje konstytucje. Odtąd Zjednoczenie postanowiło współpracować z biskupami

[98] D. S. Buczek, *Immigrant Pastor... The Life of the Right Reverend Monsignor Lucyan Bójnowski of New Britain, Conn.*, Waterbury, Ct 1974.

ordynariuszami w Connecticut w sprawach pastoralnych, poparło współpracę między księżmi polskiego pochodzenia i objęło opieką nową polską emigrację, a także pospieszyło z pomocą braciom w Polsce w rozwiązywaniu ich problemów.

Po zakończeniu Soboru Watykańskiego II Zjednoczenie objawiało troskę o wprowadzenie języka polskiego do liturgii i homilii niedzielnych. Trzeba jednak stwierdzić, że recepcja tych reform przyspieszyła amerykanizację polskich parafii. W krótkim czasie większość mszy św. i homilii zaczęto celebrować i wygłaszać w języku angielskim. Było to zrozumiałe nie tylko z powodu początkowego braku odpowiednich polskich tekstów liturgicznych, ale także ze względu na fakt, iż zaczęła się pojawiać 3 generacja Polonii i kapłanów polskich, którzy nie znali już dobrze języka polskiego [99].

W dniu 4 V 1969 r. Zjednoczenie urządziło uroczysty jubileusz 50-lecia odrodzenia Państwa Polskiego, a 19 września tegoż roku podejmowało gościnnie metropolitę krakowskiego, kard. Karola Wojtyłę. Z inspiracji Zjednoczenia dr Daniel Buczek podjął jako pierwszy badania historyczne nad dziejami Polonii w Connecticut, a za nim kontynuowali je w zakresie demografii, przemian i asymilacji oraz dziejów poszczególnych ośrodków polonijnych profesor Stanisław Blejwas z Central Connecticut State University i ks. prof. Bolesław Kumor z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z Polski. Studia te wyprzedziła popularna praca M. Kierkly i J. Wójcika *Polonia w Connecticut.*

Po wyniesieniu metropolity krakowskiego, kard. Karola Wojtyły na Stolicę Apostolską w Rzymie (16 X 1978) Zjednoczenie urządziło z tej okazji w dniu 12 XI 1978 r. w Welte Auditorium Central Connecticut College w New Britain uroczystą mszę św.; a następnie akademię okolicznościową. W 1976 r. Zjednoczenie gościło w Connecticut biskupa gdańskiego Lecha Kaczmarka, a w 1983 r. bpa Jerzego Dąbrowskiego, sufragana gnieźnieńskiego, zaś w 1985 r. bpa Szczepana Wesołego z Rzymu, opiekuna duchowego polskiej emigracji.

W załączeniu do omawianego problemu opracowano 4 różne katalogi kapłanów polskich i polonijnych w Connecticut. Pierwszy z nich obejmuje kapłanów zmarłych, diecezjalnych i zakonnych, którzy pracowali w duszpasterstwie w parafiach polskich w Connecticut. Katalog ten obejmuje 4 podstawowe informacje personalne: imię i nazwisko, datę i miejsce urodzenia, datę i miejsce święceń kapłańskich i datę śmierci. Obejmuje on 163 kapłanów polskich w tym 111 kapłanów diecezjalnych, 18 franciszkanów,

[99] Opracowano na podstawie: T. T. Mierzwiński, *The Association of Polish Priests in Connecticut an interpretative history.* 1971 (Maszynopis).

głównie proboszczów parafii franciszkańskich w Connecticut, oraz 34 misjonarzy. Nie muszę dodawać, że sporządzenie tego katalogu było niezwykle czasochłonne i pracowite. Niestety, nie w każdym wypadku udało się zebrać wszystkie podstawowe informacje personalne. W opracowaniu katalogu wykorzystano zarówno archiwalia, jak i różne opracowania [100].

Tabela nr 21

Katalog zmarłych kapłanów polskich, którzy pracowali w duszpasterstwie w Connecticut 1877—1987

Lp.	Nazwisko i imię	Data		
		Urodzenia	Święceń	Śmierci
1	2	3	4	5
1	ks. prał. Ambot Jan	22 I 1869 Litwa	19 XII 1901 Hartford	19 XII 1963
2	ks. Balasa Jan	12 III 1902 USA	26 V 1927	12 III 1988
3	o. Balcerak Wiktor OFMConv.			5 X 1860
4	o. Baran Feliks OFMConv.			28 VII 1942
5	o. Baraniak Ignacy OFMConv.			27 XII 1980
6	ks. Bartkowski Julian	19 VI 1886 Polska	21 XII 1914 Gniezno	1 II 1956
7	ks. Bartkowski Stefan	2 IX 1882 Polska	8 VII 1908 Louvain	8 V 1961
8	ks. Bartlewski Paweł	21 III 1897 USA	5 VII 1924 Fryburg	30 III 1975
9	ks. Basiński Piotr		przed 1900 Polska	po 1912
10	ks. Becker Witold	9 VI 1874 Polska	29 VI 1897 Louvain	1 VII 1906
11	ks. Bish Antoni	30 VIII 1920 USA	29 VI 1946 Hartford	11 I 1970

[100] Sporządzono na podstawie: *Hartford Diocesan Clergy 19th—20th Centuries* (Maszynopis w Kancelarii Arcybiskupiej w Hartford); *St. Anthony of Padua Province, USA. Friars Minor Conventual Directory 1985; Connecticut Catholic Directory 1987;* AMS Kraków. *Katalog główny Polskiej Prowincji Księży Misjonarzy t. 1 (1867—1925), t. 2 (1925—1950).*

1	2	3	4	5
12	ks. Błachuta Stanisław CM	5 II 1899 Polska	22 VI 1922 Kraków	19 V 1976
13	ks. Błażejowski Stanisław	29 VIII 1891 Polska	28 VI 1915 Hartford	5 III 1946
14	ks. prał. Bójnowski Lucjan	20 II 1868 Polska	20 I 1895 Hartford	28 VII 1960
15	ks. Bomboliski Antoni	13 VI 1907 USA	30 V 1935 Hartford	23 VI 1977
16	ks. Bończewski Antoni	22 II 1871 Polska	9 XII 1894 Polska	19 XII 1903
17	ks. Brzóska Wiktor CM	8 X 1907 Polska	4 XII 1932 Kraków	10 II 1969
18	ks. prał. Ceppa Jan	24 XI 1880 Polska	2 II 1905 Louvain	3 V 1948
19	ks. Cepurski Jan CM	2 X 1887 Polska	2 VII 1911 Kraków	31 I 1942
20	ks. Chadziewicz Edward	26 IX 1913 USA	9 VII 1939 Hartford	30 V 1985
21	ks. Chrobak Walenty	1872 Polska	29 VI 1911 Polska	1961
22	ks. Chwiłowicz Aleksander		przed 1929	po 1956
23	ks. Cichy Walenty		przed 1904 Polska	po 1928
24	ks. Cułkowski Józef	5 II 1875 Polska	2 VII 1899 Detroit	28 VIII 1909
25	ks. Czapla Józef CM	27 XII 1896 USA	21 XII 1924 Kraków	30 III 1962
26	ks. Czarkowski Teofil	1883 Polska	1906 Wilno	po 1956
27	ks. Czarnecki Franciszek			po 1902
28	ks. Dawid Józef P.	8 I 1904 USA	25 V 1929 Hartford	4 VII 1959
29	ks. Domański Edward			18 IX 1966
30	o. Dombrowski Marcin OFMConv.	20 VII 1922 USA	20 VI 1948 USA	15 III 1987
31	ks. Duch Franciszek	4 VII 1897 USA	14 VII 1924 Hartford	19 III 1985
32	ks. Dutkiewicz Bolesław		przed 1918	po 1926
33	ks. Dylla Paweł CM	16 VII 1889 Polska	22 VI 1913 Kraków	16 VI 1976

1	2	3	4	5
34	ks. Federkiewicz Stan.	25 IV 1886 Polska	2 VI 1912 New York	27 XII 1938
35	ks. prał. Fiedorczyk Alfons	10 IX 1910 USA	24 VII 1935 St. Brieuc	13 XI 1987
36	o. Figlewski Alfons OFMConv.			5 XII 1948
37	ks. Głogowski Jerzy CM	9 III 1872 Polska	29 VI 1898 Kraków	2 II 1920
38	o. Gorczyca Fulgencjusz OFMConv.			23 VIII 1979
39	ks. Gosk Zygmunt CM	23 XII 1917 USA	3 VI 1944 USA	21 X 1975
40	ks. Górecki Antoni		przed 1926	po 1956
41	ks. Grochol Stefan		przed 1914	po 1924
42	o. Gwitt Bernard OFMConv.		10 VIII 1913	po 1950 (opuścił kapł.)
43	ks. Gryglak Michał CM	15 IX 1891 Polska	24 VI 1915 Kraków	29 XII 1976
44	ks. Grynwalski Stefan	27 VII 1911	26 V 1938	1972
45	o. dr Hajna Piotr OFMConv.	11 VI 1888 Polska	10 VIII 1913	9 II 1985
46	ks. Hamerski Franciszek CM	4 XII 1910 USA	20 XII 1936 Kraków	29 X 1969
47	ks. Hładki Franciszek CM	2 XII 1894 Rumunia	24 VI 1917 Kraków	26 IX 1964
48	ks. Iciek Stanisław	30 X 1882 USA	10 VI 1905 St. Paul	17 III 1944
49	ks. Jankowski Jan A.	14 VII 1911 USA	22 V 1927 Hartford	16 XI 1963
50	ks. Jankowski Józef W.	14 II 1891 USA	9 VI 1917 Hartford	8 VII 1965
51	ks. Janowski Józef CM	30 XII 1878 Polska	5 VII 1903 Kraków	5 XI 1936
52	ks. Jońca Norbert		przed 1937	po 1942
53	ks. Kamiński Stanisław	19 IX 1929 USA	10 V 1956 Hartford	22 II 1984
54	o. Kaczmarek Teodor OFMConv.			11 VI 1975

1	2	3	4	5
55	ks. Kaczmarski Piotr J.	4 I 1892 USA	9 VI 1917	28 V 1932
56	o. Kałużny Pius OFMConv.			20 VIII 1966
57	ks. Karaś Jan J.	4 VI 1915 USA	3 VI 1943 Hartford	16 XII 1964
58	ks. Karnasiewicz Kazimierz	3 VI 1911	18 V 1939 Hartford	1 IV 1987
59	o. Kaźmierczyk Bronisław OFMConv.			1 IX 1955
60	ks. Kisielewicz Władysław	1868 Polska	1893 Przemyśl	10 IX 1943
61	ks. Klawiter Antoni	1839 Polska	1862 Polska	po 1910
62	ks. Kołek Jan C.	12 VII 1905 USA	10 VI 1933	13 VI 1952
63	ks. Kołodziej Eugeniusz CM	22 XI 1877 Polska	30 VI 1901 Kraków	14 I 1952
64	ks. Konieczny Stanisław CM	13 IV 1876 Polska	23 VII 1899 Kraków	3 X 1940
65	ks. Korkowski Wincenty	ok. 1890 Polska	4 VI 1913 Hartford	
66	o. Kotlarek Rafał OFMConv.			20 X 1978
67	ks. Kotowski Teofil M.		14 VI 1924 Hartford	16 III 1971
68	ks. Koszczyk Paweł	6 XII 1869 Polska	3 XII 1899	21 IV 1951
69	ks. Kowalczyk Aleksander	6 X 1879 Polska	3 XII 1899 Esztergom	3 VII 1943
70	ks. Kowalski Jan P.	8 III 1887 USA	28 V 1914	8 VI 1954
71	ks. Kozakiewicz Stan.	24 VIII 1929 USA	10 V 1956 Hartford	IV 1974
72	ks. Kozłowski Wiktor CM	1 V 1897 Polska	29 VI 1922 Kraków	30 VIII 1943
73	ks. Krause Wiliam A.	5 XI 1883 Polska	9 VIII 1908	9 IV 1954
74	ks. Król Hugo CM	4 XI 1874 Polska	23 VII 1899 Kraków	19 VIII 1945
75	ks. Król Stefan CM	10 X 1875 Polska	1 VII 1900 Kraków	8 V 1954
76	ks. Kruszyński Ignacy	ok. 1875 Polska	przed 1902 Detroit	po 1910

1	2	3	4	5
77	ks. Kucharski Kazimierz	22 XII 1862 Polska	19 XII 1885 Płock	8 IX 1901
78	ks. Kukuć Józef W.	2 III 1912 USA	26 V 1938 Hartford	12 XI 1972
79	ks. Kurtyka Paweł CM	18 I 1891 Polska	24 VI 1915 Kraków	27 XII 1986
80	ks. Kwiatkowski Kazimierz CM	1894 Polska	1920 Kraków	23 XII 1969
81	ks. Lepak Jacek	24 XII 1905 USA	12 VII 1931 Fryburg	1 IX 1978
82	ks. Łozowski Stanisław	7 V 1870 Polska	21 XII 1900 Hartford	23 VI 1917
83	ks. Łuczycki Zdzisław	2 X 1858 Polska	9 X 1881 Lublin	1928
84	ks. Łukaszczyk Józef CM	15 II 1902 Polska	21 XII 1929 Kraków	15 VII 1966
85	o. Maciejewski Augustyn OFMConv.			11 VI 1984
86	ks. Maciejewski Ignacy	14 VII 1877 Polska	8 XII 1900 USA	7 XII 1924
87	ks. Masiuk Julian J.	4 VIII 1942 USA	23 V 1965 Hartford	12 VIII 1985
88	ks. Mazurkiewicz Antoni CM	21 VI 1877 Polska	5 VII 1903 Kraków	6 VII 1963
89	ks. Mierzwiński Teofil J.	29 III 1924 USA	6 V 1948 Hartford	17 VI 1978
90	ks. Miklaszewski Michał	27 IX 1850 Polska	13 VI 1877 Przemyśl	po 1902
91	ks. Milewski Józef S	14 X 1908 USA	12 VII 1936 Hartford	1970 (opuścił kapł.)
92	ks. dr Misicki Tomasz	31 XII 1866 Polska	19 V 1889 Kraków	31 X 1935
93	ks. Młynarczyk Anzelm		przed 1895	po 1905
94	ks. Młynarski Franciszek	1880 Polska	1914	22 I 1953
95	ks. prał. Musieł Stanisław	11 XI 1872 Polska	29 VI 1897 Louvain	15 I 1966
96	o. Musielak Szczepan OFMConv.			9 VII 1964
97	ks. Nalewajk Stanisław	9 III 1897 Polska	1 I 1921 Hartford	23 II 1959
98	ks. Nawrocki Szymon		przed 1905	po 1911

1	2	3	4	5
99	ks. Niedzielski Jan	1830 Polska	1854 Przemyśl	po 1878
100	ks. Niesłony Bernard CM	22 V 1900 Polska	24 VI 1923 Kraków	30 XII 1955
101	ks. prał. Nowakowski Władysław	20 VII 1893 USA	20 III 1920 Hartford	27 II 1985
102	ks. Pac Juliusz S.	7 VIII 1901 USA	29 VI 1930 Hartford	19 VII 1982
103	ks. Papciak Feliks		1936 Hartford	1987
104	ks. Pacherski Karol CM	2 VII 1902 Polska	20 I 1929 Kraków	20 I 1977
105	ks. Piaskowski Wiktor	1 IV 1895 Polska	17 VI 1923	16 VIII 1961
106	ks. Piechocki Paweł W.	7 IX 1884 USA	29 VI 1907 Tarnów	9 XII 1953
107	ks. Piłatowski Fryderyk	9 I 1927 USA	27 V 1954	19 II 1988
108	ks. Piotrowski Zygmunt CM	18 IV 1903 Polska	28 V 1928 Kraków	13 XII 1978
109	ks. dr Pitrus Jan J.	9 V 1904 USA	29 V 1930 Fryburg	2 VI 1966
110	ks. Pustelnik Julian CM	10 I 1899 Polska	29 VIII 1923 Kraków	5 IX 1945
111	ks. Radka Bolesław		przed 1896	po 1929
112	ks. Radzewicz Edward J.	12 XI 1917 USA	14 V 1942 Hartford	13 V 1969
113	ks. Rakowski Władysław		przed 1901	po 1929
114	ks. Raniszewski Józef M.	11 XI 1879 USA	11 VI 1904 Rochester	15 VI 1945
115	o. Ratajczak Karol OFMConv.	24 X 1888 USA	10 VIII 1913	18 V 1957
116	ks. Redzimski Jan CM	29 III 1910 Polska	16 II 1933 Kraków	5 I 1987
117	ks. Rusin Ludwik	ok. 1880	przed 1910 Kraków	25 III 1944
118	ks. Rubinowski Roman	9 IV 1923 USA	7 V 1955 Hartford	30 VI 1989
119	ks. Rząsa Franciszek	12 IX 1903 USA	25 V 1929 Hartford	3 IV 1961
120	ks. Rząsa Jan J.	9 IV 1910 USA	22 V 1937 Hartford	26 X 1986

1	2	3	4	5
121	ks. Siedzik Lucjan L.		21 V 1936	28 XII 1961
122	ks. Sieracki Władysław S.	16 V 1906 USA	21 V 1932 Hartford	15 III 1966
123	o. Sierzęga Leopold OFMConv.	17 II 1914 USA	9 VII 1939	9 IX 1985
124	ks. Słupina Józef CM	4 III 1880 Polska	21 I 1906	30 VIII 1940
125	ks. Sobolewski Jan J.	8 XI 1903 USA	21 V 1932 Hartford	15 XI 1983
126	ks. Sołęga Eugeniusz	USA	22 V 1941 Hartford	18 VIII 1985
127	ks. Sołtysek Maksymilian	21 IV 1877 Polska	30 V 1901 Kraków	17 XII 1960
128	ks. Sowiński Józef CM	30 III 1877 Polska	6 VIII 1902 Kraków	26 IV 1945
129	ks. Sroka Piotr P.	25 VI 1893 Polska	10 VI 1922 Hartford	8 VII 1959
130	ks. Stuczyński Jan CM	28 V 1911 USA	12 XII 1941 USA	27 I 1987
131	ks. Studziński Józef CM	12 II 1877 Polska	29 VI 1911 Kraków	3 XII 1954
132	ks. Sutuła Benedykt	12 II 1912 USA	26 V 1938 Hartford	10 X 1972
133	ks. Swałtek Józef CM	11 XI 1888 Polska	1913 Kraków	18 IV 1953
134	ks. Swiszcz Bronisław OFMConv.			20 VIII 1966
135	ks. dr Szuniewicz Wacław CM	28 XII 1892 Polska	8 IX 1930 Kraków	16 X 1963
136	ks. Antoni Śmiałowski	24 XI 1911 USA	22 V 1937 Hartford	5 VII 1989
137	ks. Tański Aleksander	16 IX 1886 Polska	20 X 1918 Hartford	28 V 1980
138	ks. Taranowicz Jan		przed 1920	po 1956
139	ks. Topór Bolesław J.	24 XII 1899 USA	13 IV 1925 Hartford	19 III 1972
140	ks. Tralka Antoni		przed 1917 Polska	po 1956
141	ks. Trawniczek Franciszek CM	4 II 1873 Polska	29 VI 1898 Kraków	21 III 1924
142	ks. Umiński Edward		przed 1902 Płock	po 1910

1	2	3	4	5
143	o. Wałas Ambroży OFMConv.			10 XII 1967
144	ks. Wanat Jan S.		22 V 1941 Hartford	25 VII 1949
145	ks. Waszło Paweł CM	13 IX 1873 Polska	1898 Kraków	29 VIII 1929
146	ks. Werpechowski Feliks	25 XI 1901 USA	25 V 1920 Hartford	22 I 1972
147	ks. Węgrzynowski Franciszek	3 IX 1850 Polska	28 IV 1897 Polska	po 1904
148	ks. Wierzyński Stefan	5 IV 1860 Polska	17 XII 1887	po 1939
149	o. Wiśniewski Rafał OFMConv.	2 XI 1916 USA	20 VI 1943	8 IX 1985
150	ks. prał. Władasz Franciszek	2 IX 1884 Polska	2 VII 1911 Fryburg	26 VI 1959
151	ks. Włodarczyk Stanisław CM	4 V 1876 Polska	1 VII 1900 Kraków	25 I 1946
152	ks. Wojciechowski Karol CM	11 I 1925 Polska	30 V 1953 USA	20 IV 1972
153	ks. Wojcieszczuk Antoni	30 V 1884 Polska	10 VI 1913 Lwów	8 IV 1947
154	ks. Wojtyś Ludwik		przed 1908	po 1910
155	ks. Woroniecki Zygmunt	20 VI 1884 Polska	24 VI 1913 Hartford	10 X 1940
156	ks. Wotypka Karol	16 XII 1865 Czechy	25 VIII 1889 Grand Rapids	6 XII 1908
157	ks. Zając Józef CM	18 II 1892 Polska	1 I 1928 Kraków	26 V 1941
158	ks. Zaszczerzyński Jan	1874 Polska	1897 Polska	18 VI 1945
159	ks. Zieleźnik Alojzy CM	21 IX 1887 Polska	2 IV 1910 Kraków	1 XI 1945
160	ks. Zimmerman Teodor		przed 1907 Polska	20 VII 1920
161	ks. Zyskowski Jan J.	27 III 1909 Polska	14 VI 1935 Hartford	13 XI 1967
162	ks. Zyskowski Edward J.	8 XI 1915 USA	17 III 1945 Hartford	25 VI 1981
163	ks. Wierzyński Leon	5 IV 1860 Polska	17 VII 1883 Polska	1939

Tabela nr 22

Katalog żyjących księży polskiego pochodzenia i polskich inkardynowanych i pracujących w diecezjach katolickich Connecticut

Katalog nr 2 obejmuje księży polskiego pochodzenia i polskich, inkardynowanych i pracujących stale w diecezjach katolickich w Connecticut. Obok imienia i nazwiska, w katalogu podano datę i miejsce urodzenia, datę i miejsce święceń kapłańskich, oraz przynależność diecezjalną. Katalog opracowano głównie na podstawie ksiąg święceń kapłańskich, przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Hartford i Archiwum Diecezjalnym w Bridgeport[101]. Katalog obejmuje 94 kapłanów diecezjalnych w chronologii święceń kapłańskich.

Lp.	Imię i nazwisko	Data		Diecezja
		Urodzenia	Święceń	
1	2	3	4	5
1	ks. prał. Grzegorz G. Bartlewski	13 II 1892 Polska	1 VIII 1915 Fryburg	Hartford
2	ks. prał. Jan P. Wodarski	20 IX 1905 USA	12 VII 1931 Fryburg	Hartford
3	ks. prał. Ludwik B. Blecharczyk	6 IV 1908 USA	7 VII 1931 Fryburg	Norwich
4	ks. Marian T. Karwacki	28 V 1910 Polska	21 V 1936 Hartford	Hartford
5	ks. Józef F. Kasperkiewicz	9 III 1911 USA	22 V 1937 Hartford	(Opuścił kapł.)
6	o. Jerzy Bajorski OP	10 VI 1911 Polska	7 III 1937 Lwów	Norwich
7	ks. Bolesław Rarus	1 V 1914 USA	18 V 1940 Hartford	Bridgeport
8	ks. Józef R. Barłowski		22 V 1941 Hartford	Hartford
9	ks. Henryk P. Fiedorczyk	24 VI 1915 USA	14 V 1942 Hartford	Hartford

[101] Sporządzono na podstawie *Ordinations to Priesthood 1852—1902 for the Diocese of Hartford* (AAHart.); *Registrum ordinationum in ecclesia cathedrali s. Josephi urbis Hartfordiensis a die 2 IX 1894 habitarum R. Michaele Tierney ep. Hart. (to 1920); Priesthood Ordinations May 29, 1920 — July 13, 1987*, oraz *Connecticut Catholic Directory 1987*.

1	2	3	4	5
10	ks. Stanisław E. Hastolio		14 V 1942 Hartford	Hartford
11	ks. dr Franciszek J. Lescoe		14 V 1942 Hartford	Hartford
12	ks. Bronisław A. Gadarowski	V 1914 USA	3 V 1943 Hartford	Norwich
13	ks. Leon S. Suwiński	26 IX 1916	3 V 1943 Hartford	Bridgeport
14	ks. prał. Alfred J. Sienkiewicz	2 X 1917 USA	29 IX 1943 Hartford	Bridgeport
15	ks. Teodor P. Gubała		18 V 1944 Hartford	Hartford
16	ks. Stefan A. Ptaszyński	8 VII 1918	17 III 1945 Hartford	Hartford
17	ks. Stanisław A. Kwaśnik	24 XII 1918 USA	17 III 1945 Hartford	Hartford
18	ks. Bronisław Banasewicz		24 VIII 1945 Hartford	
19	ks. Władysław J. Kłoczko	Polska	29 VI 1946 Hartford	Norwich
20	ks. prał. Tadeusz Malanowski	30 IX 1922 USA	15 V 1947 Hartford	Norwich
21	ks. Czesław A. Bieluch	13 VII 1923 USA	6 V 1948 Hartford	Hartford
22	ks. Jan F. Jazowski	12 V 1922	8 VI 1948	Bridgeport
23	ks. Franciszek J. Medyński	5 XII 1921	6 VI 1948	Bridgeport
24	ks. Henryk A. Białkowski	27 XI 1916 USA	26 V 1949 Hartford	Norwich
25	ks. Stanisław L. Albugel		26 V 1949 Hartford	Hartford
26	ks. prał. Henryk Dziadosz	13 VIII 1923 USA	26 V 1949 Hartford	Norwich
27	ks. Jan S. Kozon		26 V 1949 Hartford	Norwich (Opuścił kapł.)
28	ks. Leon S. Sutuła	3 VII 1923 USA	26 V 1949 Hartford	Norwich
29	ks. Michał A. Gajewski		3 V 1951 Hartford	Norwich
30	ks. Karol A. Kulo		14 V 1953 Hartford	Hartford

1	2	3	4	5
31	ks. Mieczysław Zając	17 IV 1927 Polska	21 VII 1953 Przemyśl	Bridgeport
32	ks. Władysław J. Kamiński	1 XII 1953 USA	27 V 1954 Hartford	Hartford
33	ks. Paweł P. Wysocki	30 VI 1928 USA	27 V 1954 Hartford	Hartford
34	ks. Marian J. Krupnik	21 I 1929 Polska	2 IV 1954 Kraków	Hartford
35	ks. Edward S. Jaksina		19 V 1955 Hartford	Hartford
36	ks. Dawid J. Lewandowski	6 XI 1929 USA	19 V 1955 Hartford	Hartford
37	ks. Jan Marciniak		1956	Norwich
38	ks. Teodor T. Raczyński		10 V 1956 Hartford	Hartford
39	ks. Adolf T. Renkiewicz		10 V 1956 Hartford	Hartford
40	ks. Alojzy J. Kiśluk	28 X 1929 USA	30 V 1957 Norwich	Norwich
41	ks. Stanisław J. Sikora		15 V 1958 Hartford	Hartford
42	ks. Franciszek V. Krukowski		15 V 1958 Hartford	Hartford
43	ks. Zigford J. Kriss	29 VII 1929 USA	20 XII 1958 Rzym	Hartford
44	ks. Stanisław N. Kozioł	3 VIII 1933 USA	3 V 1958 Bridgeport	Bridgeport
45	o. Łukasz Alojzy Wałaszek OP	25 V 1931 Polska	26 VI 1958 Kraków	Norwich
46	ks. Daniel J. Karpiej	13 IV 1934 USA	7 V 1959 Hartford	Hartford
47	ks. Edmund S. Nadolny		7 V 1959 Hartford	Hartford
48	ks. Edward Konopka		1960 Norwich	Norwich
49	ks. Eugeniusz L. Piłatowski	5 IX 1929 USA	26 V 1960 Northampton, Fa	Norwich
50	ks. Ludwik Dytkowski	25 VIII 1934	21 V 1960 Bridgeport	Bridgeport
51	ks. Józef F. Kamiński		21 V 1961 Hartford	Hartford

1	2	3	4	5
52	ks. Józef W. Krukowski	25 IX 1934 USA	21 V 1961 Hartford	1976 (opuścił kapł.)
53	ks. Alfons S. Łabieniec		21 V 1961 Hartford	Hartford
54	ks. Fryderyk J. Cwiekowski		31 V 1962 Hartford	Hartford
55	ks. Franciszek Posłuszny	1938 Polska	1962 Tarnów	Bridgeport
56	ks. Jerzy Ziezulewicz	17 VI 1935 USA	7 V 1964 Hartford	Hartford
57	ks. Edmund Czarnecki	13 VII 1938	16 V 1964 Bridgeport	Bridgeport
58	ks. Wiliam R. Sokołowski		25 V 1965 Hartford	Hartford
59	ks. Jerzy G. Gudz	4 I 1939	16 V 1964 Bridgeport	Bridgeport
60	ks. dr Brian A. Shaw	14 IX 1939 USA	19 V 1966 Hartford	Hartford
61	ks. Piotr S. Sobiecki	6 V 1940 USA	19 V 1966 Hartford	Hartford
62	ks. Henryk F. Smoliński	31 VII 1941 USA	4 V 1967 Hartford	(1984 opuścił kapł.)
63	ks. dr dr Edward J. Wisneski	7 XII 1939 USA	4 V 1967	Norwich
64	ks. Stanisław D. Nadolny		23 V 1968 Hartford	Hartford
65	ks. Wiliam P. Przybyło	18 I 1943 USA	23 V 1968 Hartford	Hartford
66	ks. Edward K. Pulaski	28 X 1944 USA	19 XII 1969 Bridgeport	Bridgeport
67	ks. Franciszek A. Liszewski		1969	Norwich
68	ks. Wiliam L. Bałdyga	27 IV 1942 USA	15 V 1969 Hartford	Hartford
69	ks. Michał B. Shaw		19 V 1969 Hatford	(Opuścił kapł.)
70	ks. Sherman Gray	4 VII 1943 USA	9 V 1970 Bridgeport	Bridgeport
71	ks. Stanisław J. Szczapa		1971	Norwich
72	ks. John G. Gwudz		1972	Norwich

1	2	3	4	5
73	ks. Wiliam J. Oleksik		1972	Norwich
74	ks. Michał A. Szczesiul	15 IV 1947	27 V 1972 Hartford	(Opuś- kapł. 1974)
75	ks. Tomasz E. Ptaszyński		26 V 1973 Hartford	Hartford
76	ks. Wawrzyniec R. Bronkiewicz	5 II 1947 USA	2 VII 1973 Bridgeport	Bridgeport
77	ks. Stanisław J. Staroń	19 IX 1944 Polska	25 V 1974 Wrocław	Hartford
78	ks. Gerold H. Dziedzic		25 V 1974	Hartford
79	ks. Daniel J. Płocharczyk	17 VII 1948 USA	25 V 1974 Hartford	Hartford
80	ks. Dionizy G. Bludnicki	28 IV 1949 USA	10 V 1975 Bridgeport	Bridgeport
81	ks. Piotr B. Liszewski		1978 Norwich	Norwich
82	ks. Eugeniusz Szantyr	29 I 1949 USA	6 V 1978 Bridgeport	Bridgeport
83	ks. Józef K. Parzymies	12 VII 1952 USA	4 VIII 1978 Hartford	Hartford
84	ks. Stefan H. Bzdyra	12 X 1951 USA	10 XI 1979 Hartford	Hartford
85	ks. Władysław C. Orłowski	6 IV 1952	5 V 1979 Bridgeport	Bridgeport
86	ks. Jan W. Sosnowski		6 IX 1980 Hartford	Hartford
87	ks. Józef H. Hanks	24 II 1950 USA	30 V 1980 Norwich	Norwich
88	ks. Rajmund S. Smiałowski	13 I 1956 USA	6 XI 1982 Hartford	Hartford
89	ks. Robert M. Kwiatkowski		15 X 1983 Hartford	Hartford
90	ks. Jan P. Baran	19 V 1958 USA	30 VI 1984 Bridgeport	Bridgeport
91	ks. Jan J. Stronkowski	20 IX 1954 USA	22 XII 1985 Bridgeport	Bridgeport
92	ks. Adam C. Subocz	10 I 1945 Polska	20 XII 1986 Hartford	Hartford
93	ks. Jan P. Gwóźdź		20 XII 1986 Hartford	Hartford
94	ks. Edmund Karwowski	Polska	13 VI 1987 Hartford	Hartford

Tabela nr 23

Katalog żyjących księży ze Zgromadzenia Misji św. Wincentego a Paulo, którzy pracowali w duszpasterstwie Connecticut (do 1987)

Katalog nr 3 obejmuje w układzie alfabetycznym spis księży ze Zgromadzenia Misji św. Wincentego a Paulo, którzy pracowali, lub pracują aktualnie w duszpasterstwie polonijnym w Connecticut. Katalog sporządzono w oparciu o urzędowe katalogi personalne Zgromadzenia Misji [102].

Lp.	Nazwisko i imię	Data	
		Urodzenia	Święceń kapł.
1	2	3	4
1	ks. Arciszewski Franciszek CM	24 I 1910 Polska	27 I 1935 Kraków
2	ks. Bielski Bolesław CM	19 VII 1913 USA	28 X 1939
3	ks. Cymbrowski Marcin CM	14 XI 1903 Polska	8 IX 1930 Kraków
4	ks. Czekała Henryk CM	1 I 1917 USA	3 VI 1944
5	ks. Dąbrowski Jerzy CM	29 VII 1930 USA	31 V 1958
6	ks. Golli Wilhelm CM	10 XII 1916 Polska	18 VII 1943 Kraków
7	ks. Gicewicz Edward CM	28 I 1913 USA	11 IX 1938 Kraków
8	ks. Hłond Wacław CM	12 VII 1927 Polska	5 V 1955 Kraków
9	ks. Jaćmierski Jan	15 V 1935 Polska	19 VI 1960 Kraków
10	ks. Jankowski Jan CM	21 X 1909 Polska	6 VI 1936 Kraków
11	ks. Kellner Franciszek CM	20 IX 1908 Polska	10 VI 1932 Kraków
12	ks. Kiczuk Kazimierz CM	4 III 1911 USA	3 VI 1934 Kraków
13	ks. Kowalski Edmund CM	16 VIII 1917 USA	3 VI 1944
14	ks. Kowalski Jan CM	12 I 1913 USA	3 V 1956

[102] Sporządzono na podstawie *Catalogus provinciarum, domorum ac personarum a. 1985. Congregatio Missionis.* Romae 1986; AMS Kraków. *Katalog główny.*

1	2	3	4
15	ks. Krzyszteczko Gothard CM	11 V 1911 Polska	6 VI 1936 Kraków
16	ks. Kuzia Antoni CM	15 VII 1949 USA	29 V 1976
17	ks. Lachowski Józef CM	16 III 1928 USA	27 V 1954
18	ks. Miękinia Stanisław CM	21 XII 1931 Polska	21 VI 1959 Kraków
19	ks. Mielechowski Jakub CM	12 IV 1911 USA	20 XII 1936 Kraków
20	ks. Mietelski Józef CM	1 III 1936 Polska	21 VI 1959 Kraków
21	ks. Minkiel Adam CM	27 III 1918 USA	3 VI 1944
22	ks. Minkiel Stefan CM	4 VII 1935 USA	30 V 1957
23	ks. Mrówka Czesław CM	22 VI 1927 USA	23 V 1959
24	ks. Nowak Jerzy S. CM	15 XI 1956 USA	22 VI 1982
25	ks. Paciorek Józef CM	14 IV 1911 USA	27 I 1935 Kraków
26	ks. Redzimski Jan CM	29 III 1910 Polska	16 II 1933 Kraków
27	ks. Sawicki Henryk CM	23 II 1912 USA	6 VI 1936 Kraków
28	ks. Sledzina Jan CM	23 XII 1942 USA	30 V 1970
29	ks. Sciebora Krzysztof J. CM	2 VII 1955 Polska	25 IV 1981 Kraków
30	ks. Sobczak Marek CM	19 VII 1955 Polska	25 IV 1981 Kraków
31	ks. Sobótka Jan CM	9 IX 1929 Polska	5 V 1955 Kraków
32	ks. Sojka Wojciech CM	3 IV 1911 Polska	12 IX 1937 Kraków
33	ks. Staniszewski Stanisław CM	20 X 1937 Polska	23 VI 1963 Kraków
34	ks. Starzec Jan	28 VII 1910 USA	12 IX 1937 Kraków
35	ks. Stuczyński Jan CM	28 V 1914 USA	19 XII 1941
36	ks. Szpilski Józef CM	12 III 1933 Polska	24 VI 1956 Kraków

1	2	3	4
37	ks. Szumiło Julian CM	9 I 1924 USA	3 VI 1950
38	ks. Szyszka Eugeniusz CM	15 I 1903 Polska	20 I 1929 Kraków
39	ks. Szymański Karol CM	22 X 1941 Polska	4 VI 1966 (opuścił kapł.)
40	ks. Wanat Mitchel J. CM	5 VIII 1942 USA	29 V 1971 USA
41	ks. Wiktor Ronald CM	26 XII 1935 USA	1 VI 1963 USA
42	ks. Wiśniewski Józef CM	22 VII 1938 Polska	25 VI 1965 Kraków
43	ks. Kuczyński Jan CM	8 II 1917 USA	18 VII 1943 USA
44	ks. Górowski Roman CM	2 VII 1945 Polska	17 VII 1972 Kraków
45	ks. Kmieć Roman CM	10 V 1961 Polska	24 V 1986 Kraków
46	ks. Pieczka Walenty CM	10 XI 1919 Polska	18 VII 1943 Kraków

Tabela nr 24

Katalog żyjących kapłanów
z Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych,
którzy pracowali w duszpasterstwie polonijnym w Connecticut

Katalog nr 4 obejmuje spis alfabetyczny ojców franciszkanów konwentualnych (Ordo Fratrum Minorum Conventualium) żyjących, którzy do 1987 r. pracowali w duszpasterstwie w Connecticut. I ten katalog został opracowany na podstawie urzędowych publikacji[103]. Jak się wydaje, nie obejmuje on wszystkich nazwisk.

Lp.	Nazwisko i imię	Data	
		Urodzenia	Święceń kapł.
1	2	3	4
1	o. Agonis Edwin OFMConv.	22 XII 1914 USA	5 VII 1945 Granby, Mass.
2	o. Chmura Jakub OFMConv.	26 IX 1934 USA	5 V 1979 Granby, Mass.

[103] *St. Anthony of Padua Province, USA. Friars Minor Conventual Directory 1985* (Maszynopis).

1	2	3	4
3	o. Dembek Joachim OFMConv.	26 II 1914 USA	7 VII 1940 Granby, Mass.
4	o. Dorniak Józef OFMConv.	29 XI 1951 USA	5 V 1979 Granby, Mass.
5	o. Florek Ryszard OFMConv.	23 XII 1944 USA	20 V 1972 Granby, Mass.
6	o. Grzybowski Józef OFMConv.	3 XII 1923 USA	11 VI 1949 Granby, Mass.
7	o. Gwóźdź Tomasz OFMConv.	14 VII 1929 USA	29 VI 1953 Granby, Mass.
8	o. Hernik Jan OFMConv.	24 IV 1943 Polska	13 VI 1969 Granby, Mass.
9	o. Jezierski Bonawentura OFMConv.	22 V 1920 USA	17 III 1945 Granby, Mass.
10	o. Kicia Czesław OFMConv.	18 I 1910 USA	6 VI 1936
11	o. Konieczny Antoni OFMConv.	29 X 1917 USA	20 VI 1943 Granby, Mass.
12	o. Kotkowski Mateusz OFMConv.	18 III 1920 USA	17 III 1945 Granby, Mass.
13	o. Łukaszewski Hieronim OFMConv.	24 VIII 1922 USA	20 VI 1948 Granby, Mass.
14	o. Maciejewski Gerard OFMConv.	25 V 1932 USA	23 V 1959 Granby, Mass.
15	o. Maksymowicz Wiktor OFMConv.	3 V 1927 USA	24 VI 1954 Granbp, Mass.
16	o. Mazur Feliks OFMConv.	21 VI 1915 USA	5 VII 1941 Granby, Mass.
17	o. Okraska Ireneusz OFMConv.	4 X 1911 USA	20 VI 1937 Granby. Mass.
18	o. Pałaszewski Roman OFMConv.	Polska	
19	o. Pikor Franciszek OFMConv.	24 VIII 1909 USA	26 VI 1932 Granby. Mass.
20	o. Piłatowski Augustyn OFMConv.	5 IX 1929 USA	23 V 1959 Granby, Mass.
21	o. Piszczatowski Maurycy OFMConv.	11 VIII 1929 USA	29 VI 1953 Granby, Mass.
22	o. Porada Karol OFMConv.	29 I 1915 USA	20 VI 1943 Granby, Mass.
23	o. Pysz Bruno OFMConv.	2 VIII 1922 USA	20 VI 1948 Granby. Mass.
24	o. Ratajczak Justyn OFMConv.	2 II 1949 USA	7 V 1977 Granby, Mass.

1	2	3	4
25	o. Sidor Lambert OFMConv.	13 VI 1911 USA	5 VII 1936 Granby, Mass.
26	o. Sierżęga Leopold OFMConv.	17 II 1914 USA	9 VII 1939 Granby, Mass.
27	o. Skiba Andrzej OFMConv.	22 III 1921 USA	22 VI 1947 Granby, Mass.
28	o. Slemba Dominik OFMConv.	23 III 1927 USA	16 VI 1951 Granby, Mass.
29	o. Smyka Jakub OFMConv.	4 V 1944 USA	26 V 1973 Granby, Mass.
30	o. Sondej Cyprian OFMConv.	31 VII 1923 USA	20 VI 1948 Granby, Mass.
31	o. Swisdor Mateusz OFMConv.	9 I 1918 USA	20 VI 1943 Granby, Mass.
32	o. dr Edmund Szymkiewicz OFMConv.	19 V 1916 USA	3 VI 1939 Rzym
33	o. Taraska Jerzy OFMConv.	7 II 1916 USA	5 VII 1941 Granby, Mass.
34	o. Tolczyk Marian OFMConv.	1 III 1927 USA	24 VI 1954 Granby, Mass.
35	o. Trawiński Józef OFMConv.	24 IX 1914 USA	7 VII 1940 Granby, Mass.
36	o. Walawander Andrzej OFMConv.	12 XII 1948 USA	7 V 1977 Granby, Mas.
37	o. Wawro Dezyderiusz OFMConv.	4 XII 1912 USA	3 VII 1938 Granby, Mass.
38	o. Wawrzaszek Sykstus OFMConv.	27 IV 1914 USA	9 VII 1939 Granby, Mass.
39	o. Wdzięczny Gilbert OFMConv.	27 II 1914 USA	5 VII 1942 Granby, Mas.
40	o. Węgierski Błażej OFMConv.	21 VI 1943 USA	3 VI 1971 Rzym
41	o. Wiśniewski Kajetan OFMConv.	7 VIII 1916 USA	6 I 1940 Granby, Mass.
42	o. Wierzbiński Zenon OFMConv.	18 VIII 1913 USA	18 IX 1937
43	o. Włodyka Stanisław OFMConv.	26 VI 1916 USA	5 VII 1941 Granby, Mass.
44	o. Wojciechowski Krystian OFMConv.	13 VII 1929 USA	29 VI 1959 Granby, Mass.
45	o. Wusocki Hieronim OFMConv.	14 VII 1957 USA	5 VI 1985 Albany, N.Y.
46	o. Young Lucjan OFMConv.	15 VI 1930 USA	8 VII 1965 Granby, Mass.

47	o. Zabicki Paweł OFMConv.	9 V 1928 USA	29 VI 1953 Granby, Mass.
48	o. Zajdel Adam OFMConv.	17 VIII 1913 USA	3 VII 1938 Granby, Mass.
49	o. Zak Kornelian OFMConv.	23 VIII 1902 USA	6 VI 1926
50	o. Zdaniewicz Karol OFMConv.	13 VI 1949 USA	7 V 1977 Granby, Mass.

4 Rozwój polskich szkół parafialnych i katechetycznych

Polska literatura naukowa przyjmuje, że „panowała zasada nauki szkolnej wszystkich Piastów, być może wespół z wybranymi dziećmi bliskich dworowi możnych" (H. Łowmiański), chociaż najstarsze przekazy mówią dopiero o szkole pałacowej na dworze Władysława Hermana (1079—1102), prowadzonej przez Ottona z Bambergu [104]. U podstaw rozwoju szkolnictwa leży rozporządzenie Soboru Laterańskiego IV (1215), polecające duchownym przy lepiej uposażonych kościołach utrzymywać nauczycieli gramatyki. Oni też mieli przekazać chłopcom podstawowe wiadomości, by ci następnie mogli się uczyć w szkołach katedralnych, czy też kolegiackich. W ten sposób zaczęły powstawać w Polsce szkoły parafialne, a synody prowincjalne metropolity gnieźnieńskiego Jakuba Świnki z lat 1285 i 1287 świadczą o ich znacznym rozwoju. Początkowo szkoły takie zakładano po miastach, a od XIV stulecia pojawiły się one również na polskiej wsi. Pod koniec XV w. prawie każda parafia w metropolii gnieźnieńskiej posiadała własną szkołę [105].

Polityczny ustrój Stanów Zjednoczonych gwarantował wszystkim obywatelom wolność religijną, ale zgodnie z rozdziałem Kościoła od państwa prawodawstwo państwowe nie dopuszczało nauki religii do żadnego typu szkół państwowych. W praktyce szkolnictwo to sterowało w kierunku szkoły laickiej. Toteż katolicy doszli do przekonania, że będą musieli sami zorganizować szkoły o charakterze katolickim, mimo iż ich materialne utrzymanie spadnie na ich barki. Problem ten dostrzegł i w pełni docenił synod prowincjalny w Baltimore w 1829 r., kiedy stwierdził, że „jest

[104] B. Kumor, *Pierwsze wieki Kościoła w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce (od połowy X do połowy XII w.)*, t. 1/1, Poznań 1974 s. 35.

[105] B. Kumor, *Dzieje ustroju Kościoła w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1/1 s. 148.

rzeczą konieczną, aby zakładać szkoły, by młodzież ucząc się, pobierała równocześnie naukę w zakresie wiary i moralności chrześcijańskiej". Ten sam synod postanowił wydać za aprobatą biskupów podręczniki szkolne „wolne od błędów, które zwalczają wiarę katolicką, lub szerzą do niej niechęć" [106]. Drugi synod prowincjalny w Cincinnati, Ohio z 1856 r. po raz pierwszy „zobowiązał proboszczów w sumieniu pod grzechem ciężkim, by w każdej parafii zakładali szkoły" [107]. Postanowienie to rozciągnął na całe Stany Zjednoczone drugi synod plenarny w Baltimore z 1866 r. [108] Na trzecim synodzie plenarnym w Baltimore (1884) poświęcono dużo miejsca szkolnictwu parafialnemu. Synod zażądał od rodziców katolickich, by obowiązkowo posyłali młodzież i dzieci do katolickich szkół („necessitas et obligatio"), a tylko tam, gdzie takich szkół nie było, mogła młodzież katolicka za dyspensą biskupa uczęszczać do szkół publicznych. Przystąpiono też do intensywnej rozbudowy katolickiego szkolnictwa parafialnego, jako że synod polecił, by „przy każdej parafii założono szkołę parafialną"; biskupi mieli usuwać z placówek proboszczów, którzy takiej szkoły nie założą. Na skutek tego liczba szkół parafialnych wzrosła z 200 w 1840 r. do 2 246 a w nich 405 234 uczniów w 1880 r., oraz do 3 811 i 854 523 uczniów w 1900 r. i wreszcie do 4 845 i 237 251 uczniów w 1910 r. Szkoły te były administrowane przez księży parafialnych pod kontrolą diecezjalnego superintendenta szkolnego [109].

W diecezji hartfordzkiej w stanie Connecticut pierwsza katolicka szkoła niedzielna została otwarta w 1829 r. W 1856 r. normalnych szkół parafialnych liczono w diecezji 10, a liczba ich do 1886 r. wzrosła do 23. Dopiero synod diecezjalny z 1878 r. zobowiązał wszystkich proboszczów do zakładania szkół parafialnych, a synod z 1886 r. zagroził usunięciem z parafii tych proboszczów, którzy w odpowiednim czasie nie założą szkoły parafialnej. Toteż do 1899 r. powstały w diecezji 33 szkoły parafialne, do których uczęszczało 23 tysiące dzieci [110].

Tworzone przez Irlandczyków i Niemców katolickie szkoły parafialne w diecezji nie mogły zaspokoić potrzeb duchowych i intelektualnych polskiego emigranta. Szkoła podobnie jak parafia musiała mieć charakter nie tylko katolicki, ale i polski. Taka szkoła mogła zapewnić formację katolicką dzieciom polskich emigran-

[106] *Acta et decreta sacrorum conciliorum recentiorum. Collectio Lacensis*, t. 3 Friburgii Brisgoviae 1875 k. 32 a, 514—518.

[107] *Tamże*, k. 209 c. (1858).

[108] Zob. przyp. 106.

[109] *Acta Concilii Baltimorensis*, s. 101—104 nr 197—199; Ph. Gleason, *Baltimore III and Education. U.S. Catholic Historian.* Vol. 4: 1985 nr 3 and 4 s. 273—275, 298 n.; J. Hennesey, *American Catholics*, s. 186 n.

[110] *Decreta synodorum*, s. 55 (1878), 104 (1886).

tów, a także naukę języka polskiego, historii i tradycji ojczystych. Toteż wraz z rozbudową polskich parafii przystąpiono prawie równocześnie do tworzenia polskich szkół parafialnych. Pierwsza taka szkoła powstała w 1858 r. w najstarszej polskiej parafii Panna Maryja, Tex., a następnie w Steven Point, Wisc. (1864) i przy kościele Św. Stanisława B.M. w Milwaukee, Wisc. (1868). Do 1914 r. powstało na terenie Stanów Zjednoczonych 395 szkół przy polskich parafiach [111]. W Connecticut duszpasterze polscy kładli duży nacisk na organizowanie polskich szkół przy parafii. „Jeżeli stracimy religię — pisał ks. Stanisław Iciek — łatwo utracimy narodowość, jeżeli zaś zachowamy wiarę, to języka nie stracimy" [112]. Nie we wszystkim miał on wówczas rację, wiary bowiem Polonia najczęściej dochowała, ale język polski prawie utraciła.

Szkoła parafialna, która miała utrwalić tożsamość narodową i wiarę emigrantów jak najbardziej odpowiadała Polakom w Ameryce. Prawie w każdym przypadku zabiegi imigrantów o utworzenie polskiej parafii z polską szkołą wypływały z głębokiego pragnienia, by ich dzieci pozostały Polakami. „Co się tyczy nas Polaków — pisał w 1909 r. S. Lech — to wystarczy, jeżeli będziemy pamiętać, że szkoła publiczna grozi nam utratą wiary i wynarodowieniem". Stwierdził też przy tej okazji, że „szkoła parafialna, katolicka, polska, to najlepszy bank oszczędnościowy dla naszych dzieci" [113]. Przełomowe znaczenie dla ich rozwoju miało sprowadzenie do Ameryki Sióstr Felicjanek (1874), a następnie Sióstr Nazaretanek (1885), które pierwsze z polskich zakonnic podjęły prace w polskim szkolnictwie parafialnym w Ameryce [114]. To wielkie zainteresowanie się szkołą parafialną chłopa polskiego jest tym bardziej godne podkreślenia, że w 1911 r. w zaborze rosyjskim zaledwo 19% dzieci w wieku szkolnym uczęszczało do szkoły; w Galicji i Poznańskiem odsetek dzieci uczących się w szkole był znacznie wyższy, stąd i liczba analfabetów była tu niewielka [115].

Również w Connecticut w pierwszych latach istnienia polskiej parafii cały wysiłek skierowano na budowę własnej świątyni.

---

[111] J. E. O'Donell, *History of the Diocese of Hartford*, Boston 1900 s. 3; A. J. Brożek, *Polonia amerykańska 1854—1939*, Warszawa 1977 s. 145; E. M. Kuźnicki, *The Polish American Parochial School*, w: *Poles in America*, Ed. F. Mocha, Steven Points, Wisc. 1978 s. 436 n.

[112] St. Iciek, *Szkoły parafialne*, „Przewodnik Katolicki" R. 14: 1921 nr 33 s. 1.

[113] T. L. Baker, *Historia najstarszych osad polskich w Ameryce*, Wrocław 1981 s. 101 n.

[114] A. J. Brożek, *Polonia*, s. 145 n.; E. M. Kuźnicki, *The Polish American*, s. 436 nn.

[115] P. Zaremba, *Historia Dwudziestolecia (1918—1939)*, Paryż 1981 t. 1 s. 108.

Dzieci polskie uczęszczały więc do szkół publicznych, a w niedzielę przychodziły na plebanię na naukę katechizmu w języku polskim. Czasem nauka ta odbywała się w kościele. Szkoła publiczna stanowiła jednak duże niebezpieczeństwo szybszej amerykanizacji dzieci polskich. Zauważył to ks. Lucjan Bójnowski i już w 1896 r. zorganizował pierwszą, polską szkołę parafialną w New

Tabela nr 25

Szkoły przy polskich parafiach w Connecticut

Lp.	Miejscowość	Data założenia parafii	Data założenia szkoły	Założyciel szkoły
1	Meriden	25 X 1892	7 II 1896	ks. Tomasz Misicki
2	New Britain Najśw. Serce PJ	14 XI 1894	IX 1896	ks. L. Bójnowski
3	Bridgeport	6 I 1899	IX 1907	o. Feliks Baran OFMConv.
4	New Haven	12 IX 1900	6 IX 1910	ks. Antoni Mazurkiewicz
5	Hartford	6 IV 1902	IV 1904	ks. Stanisław Łozowski
6	Stamford	16 VI 1903	IX 1909	ks. Józef Raniszewski
7	Middletown	18 X 1903	1905	ks. Stanisław Musieł
8	Norwich	1 XI 1904	IX 1908	ks. Jan Ambot
9	Rockville	26 IV 1905	IX 1905	ks. Antoni Wotypka
10	Derby	15 VII 1905	1 V 1907	ks. Paweł Waszko
11	Union City	14 II 1906	1914	ks. Paweł Piechocki
12	Thompsonville	5 I 1915	21 X 1954	ks. Paweł Bartlewski
13	Bristol	21 IV 1919	1930	ks. Grzegorz Bartlewski
14	Torrington	26 IX 1919	IX 1958	ks. Franciszek Sieracki
15	Ansonia	12 VII 1925	1926	ks. Alojzy Zieleźnik CM
16	New Britain Św. Krzyż	3 XI 1927	6 IX 1955	ks. Stefan Bartkowski
17	Danbury	10 VIII 1924	IX 1928	o. Bernard Gwitt OFMConv.
18	Fairfield	19 VI 1927	19 IX 1928	o. Antoni Maciejewski OFMConv.

Britain, do której uczęszczało wówczas 40 dzieci. Lekcje prowadzili nauczyciele: Wieńczysław Woroniecki, dr Karol Laskowski i Leon Bójnowski [116]. Prawdopodobnie w tym samym roku powstała polska szkoła w Meriden, zorganizowana przez ks. dra Tomasza Misickiego [117]. W podobnych odstępach czasowych i okolicznościach powstawały z inicjatywy polskich proboszczów dalsze szkoły przy polskich parafiach w Connecticut. Tabela nr 25 przedstawia ich spis w porządku chronologicznym [118].

Początkowo były to często szkoły czteroklasowe, z biegiem czasu zaś zostały przekształcone na ośmioklasowe. Prowadziły je z reguły zakonnice, na dobrym poziomie. Zorganizowanie 18 szkół na 24 parafie polskie (66,67%) stanowiło poważne osiągnięcie Polonii w Connecticut. Parafie, które ze względu na mniejszą liczbę parafian nie mogły zorganizować własnej szkoły parafialnej, w stosunkowo krótkim czasie otwarły szkołę języka polskiego i katechetyczną, w celu podtrzymania ducha polskiego i przywiązania do

Tabela nr 26

Szkoły języka polskiego i katechetyczne w Connecticut

Lp.	Miejscowość	Data założ. parafii	Data założ. szkoły	Założyciel
1	New Haven	12 IX 1900	1909—1910	ks. A. Mazurkiewicz CM
2	Suffield	12 III 1916	1923	ks. S. Bartkowski
3	New Britain Św. Krzyż	3 XI 1927	1928—1955	ks. S. Bartkowski
4	Southington	8 IX 1915	1935	ks. A. Tański
5	Waterbury	30 I 1913	1934	ks. S. Błażejowski
6	Torrington	26 IX 1919	1938—1958	ks. J. Kowalski
7	Terryville	30 III 1906	1938	ks. P. Kaczmarski
8	Thompsonville	5 I 1915	1938—1954	ks. P. Bartlewski
9	Wallingford	15 I 1925	1961	ks. Jan Rząsa
10	New London Quaker Hill	5 V 1915	1974	ks. Leon Sutuła
11	Bristol		1986	ks. Jerzy F. Ziezulewicz

[116] L. Bójnowski, *Historia*, s. 46; D. S. Buczek, *Immigrant Pastor*, s. 44.

[117] L. Bójnowski, *Historia*, s. 188.

[118] Opracowano na podstawie własnych badań i pamiętników polskich parafii w Connecticut.

wiary katolickiej wśród młodzieży. Pierwszą taką szkołę zorganizował w 1909 r. ks. Antoni Mazurkiewicz CM w parafii św. Stanisława B.M. w New Haven, a następnie ks. Stefan Bartkowski w parafii św. Józefa w Suffield [119]. Oto lista szkół języka polskiego i katechetyczna w Connecticut przy polskich parafiach [120]. W pewnych wypadkach szkoła taka wyprzedzała otwarcie normalnej szkoły parafialnej. Po 1955 r. szkoły te prowadziły wyłącznie działalność katechetyczną (zob. tabl. 26).

Pierwsze szkoły polskie mieściły się początkowo w skromnych, drewnianych budynkach, lub też w przystosowanych do tego celu pomieszczeniach dolnych kościołów. Ale nie trwało to zbyt długo, gdyż na skutek niezwykle wysokiego przyrostu naturalnego Polonii szkoły te pęczniały i nie były w stanie pomieścić swych uczniów. Toteż po wybudowaniu świątyń parafialnych i spłaceniu z tego tytułu długów, polskie parafie przystąpiły do budowy okazałych, najczęściej trzy piętrowych szkół murowanych. Pierwszą z nich wybudował i oddał do użytku w dniu 5 września 1910 r. ks. Lucjan Bójnowski w New Britain [121]. Takie wspaniałe szkoły zbudowali Polacy w Rockville (1914/1915), Meriden (1915), Derby (1915), Bridgeport (1920), Hartford (1923), Norwich (1925), New Haven (1921/1922), Fairfield (1928), Stamford (1930), Middletown (1930), Ansonia (1926), Danbury (1951), Thompsonville (1954), New Britain — Św. Krzyż (1955), Union City (1967), Torrington (1960) [122]. Obok sal wykładowych, administracyjnych, sanitariatów, w szkole znalazły pomieszczenie biblioteka, sale klubowe, zakłady fizyczne i przyrodnicze itp.

Początkowo szkoły w poszczególnych ośrodkach polonijnych prowadził świecki personel nauczycielski. Dopiero z biegiem czasu nauczanie w polskich szkołach parafialnych przejęły siostry zakonne. Prowincjalny synod baltimorski z 1869 r. polecał rządcom parafii, by „prowadzenie szkół parafialnych powierzali tym rodzinom zakonnym, które za cel stawiają sobie kształcenie i wychowanie młodzieży". Polecenia te powtórzył trzeci plenarny synod baltimorski (1884) [123], a poparli je zdecydowanie pap. Leon XIII (8 II 1884) i synod diecezjalny hartfordzki z roku 1886 [124]. Prak-

[119] B. Kumor, *Św. Krzyż*, s. 117.

[120] Zob. przyp. 118.

[121] L. Bójnowski, *Historia*, s. 97, 189, 207, 222; B. Kumor, *Derby*, s. 268; B. Kumor, *Św. Krzyż*, s. 121.

[122] *St. Michael the Archangel Church 1974*, s. 27; B. Kumor, *Hartford*, s. 206; B. Kumor, *Norwich*, s. 221; B. Kumor, *Rockville*, s. 318.

[123] *Acta et decreta*, k. 1278 (1869); *Acta Concilii Baltimorensis*, s. 64, 103.

[124] *Decceta synodorum*, s. 103 nr 132.

tyka powierzania szkół parafialnych zakonnicom była znana w Stanach Zjednoczonych jeszcze w XVIII w., a zwłaszcza na początku XIX stulecia, kiedy to nauczanie w szkołach parafialnych przejęły Sisters of Charity, założone przez św. Elżbietę Seton [125].

Zakładane od 1858 r. polskie szkoły parafialne były prowadzone również przez nauczycieli świeckich. Tak było w Panna Maryja, Tex [126]. Od 1868 r. powstające szkoły przy polskich parafiach zaczęto powoli powierzać siostrom ze Zgromadzenia Notre Dame. To one przejęły w 1868 r. polską szkołę parafialną w Milwaukee, Wisc., a w 1874 r. Szkołę św. Stanisława Kostki w Chicago. Dwa lata wcześniej zaczęły uczyć w szkole parafialnej w Panna Maryja, Tex. siostry ze Zgromadzenia Opatrzności Bożej [127]. Przełomowe znaczenie dla polskiego szkolnictwa parafialnego w Ameryce miało sprowadzenie z Polski w 1874 r. Sióstr Felicjanek przez ks. Józefa Dąbrowskiego do Polonia, Wisc. Prace naukowe s. M. T. Doman i s. F. M. Kuźnicki wykazują, że w polskim szkolnictwie parafialnym w Stanach Zjednoczonych do 1945 r. pracowało 17 różnych polskich zgromadzeń zakonnych żeńskich. Wśród nich czołowe miejsce zajmują Siostry Felicjanki, Nazaretanki, Józefitki, Bernardynki i Zmartwychwstanki [128]. W ten sposób polska parafia katolicka została ubogacona w Stanach Zjednoczonych nie tylko w szkołę, ale i w klasztor.

Tak miało być również w polskich szkołach parafialnych, gdzie do 1950 r. pracowało sześć różnych zgromadzeń zakonnych żeńskich na niwie katechezy i języka polskiego. Pierwsze podjęły pracę w szkole Najśw. Serca Jezusowego w New Britain Siostry Niepokalanki, założone w 1904 r. w tym mieście przez ks. Lucjana Bójnowskiego. W 1905 r. pojawiły się w polskiej parafii SS. Cyryla i Metodego w Hartford Siostry Felicjanki, w 1909 r. w Derby — Siostry Nazaretanki, w 1910 r. w Stamford — Siostry Zmartwychwstanki, a w roku 1906 w Rockville — Siostry Józefitki [129]. Załączona niżej tabela nr 27 ilustruje ten problem dla całego Stanu Connecticut [130]. Już tu trzeba stwierdzić, że wszystkie szkoły parafialne polskie z biegiem czasu prowadziły zakonnice.

---

[125] A. J. Brożek, *Polonia*, s. 145; J. Hennesey, *American Catholics*, s. 181 nn.

[126] T. L. Baker, *Historia najstarszych osad*, s. 185 nn.

[127] *Tamże*, s. 191 nn.; E. M. Kuźnicki, *The Polish American*, s. 436.

[128] M. T. Doman, *Polish American Sisterhood and their Contribution to the Catholic Church in the United States*, w: „Sacrum Poloniae Millenium", Vol. 6. Rzym 1959 s. 371—612; E. M. Kuźnicki, *The Polish American*, s. 449 n.

[129] M. T. Doman, *Polish American Sisterhood*, s. 392—589.

[130] *Tamże*, s. 392, 393, 404, 405, 460 nn., 534 nn., 563.

Tabela nr 27

Zakony żeńskie w szkołach polonijnych w Connecticut

Lp.	Miejscowość	Zgromadzenie	Rok założ. szkoły	Rok przejęcia szkoły przez zakon
1	New Britain Najśw. Serce PJ	Córki Niepokal. Pocz. NMP,	1896	1904
2	Hartford	Felicjanki	1904	1905
3	Rockville	Józefitki	1905	1906—1918
		Felicjanki		1918
4	Bridgeport	Józefitki	1907	1908
5	Derby	Nazaretanki	1907	1909
6	New Haven	Nazaretanki	1910	1910
7	Stamford	Zmartwychwstanki	1909	1910—1921
		Bernardynki		1922
8	Middletown	Felicjanki	1905	1912
9	Meriden	Józefitki	1896	1914
10	Norwich	Nazaretanki	1904	1914
11	Union City	Felicjanki	1914	1914—1931
		Bernardynki		1931—1969 po
		Niepokalanki		po 1969—1978
				przed
12	Ansonia	Nazaretanki	1926	1926
13	Bristol	Józefitki	1930	1930—1986
14	Danbury	Józefitki	1927	1927
15	Fairfield	Józefitki	1928	1928—1973
16	Thompsonville	Felicjanki	1954	1954
17	New Britain Św. Krzyż	Józefitki	1955	1955
18	Torrington	Felicjanki	1958	1958—1983

Najwięcej polonijnych szkół parafialnych w Connecticut prowadziły Siostry Józefitki ze Zgromadzenia Sióstr św. Józefa Trzeciego Zakonu św. Franciszka (7 szkół), w następnej kolejności szły Felicjanki ze Zgromadzenia od św. Feliksa z Cantalitio (6 szkół), Nazaretanki ze Zgromadzenia Świętej Rodziny z Nazaretu (4 szkoły), Bernardynki ze Zgromadzenia Sióstr Bernardynek Drugiego Zakonu św. Franciszka (2 szkoły) i Niepokalanki ze Zgromadzenia Córek Maryi Niepokalanie Poczętej (2 szkoły). Były to zgromadzenia zakonne polskie, powstałe w Polsce (Felicjanki, Bernardynki), lub na emigracji (Nazaretanki, Józefitki, Niepokalanki).

Po 1950 r., w związku z narastającym kryzysem powołań zakonnych w Ameryce, do katolickich szkół parafialnych zaczęto angażować również nauczycieli świeckich. Tak w szkole św. Józefa w Norwich już w 1954 r. pracowała jedna osoba świecka, a w 1976 r. 4 siostry i 6 nauczycieli świeckich [131]. W szkole Św. Krzyża w New Britain personel świecki w 1964 r. obejmował 7 nauczycieli, a w 1970 r. 13 obok 12 sióstr nauczycielek [132]. Podobne zjawisko narastania personelu nauczycielskiego świeckiego można zauważyć w każdej szkole polonijnej. Problem ten ilustruje tabela nr 28. Opracowano ją w oparciu o urzędowe źródła drukowane [133].

Tabela nr 28

Personel nauczycielski w szkołach polonijnych w Connecticut w latach 1965—1987

Miejscowość	1965		1975		1980		1987	
	zak.	świec.	zak.	świec.	zak.	świec.	zak.	świec
Ansonia	8	1	5	4	4	6	4	6
Bridgeport	14	3	7	11	7	10	5	8
Bristol	7	2	4	6	5	5		9
Danbury	7	2	6	3	5	5	13	6
Derby	9	kapł	4	5	5	5	2	8
Fairfield	5							
Enfield (Thompsonville)	8	3	6	4	5	5	3	7
Hartford	14	2	6	4	5	5	3	7
Meriden	11	6	7	10	4	12	5	11
New Britain Najśw. Serce	18	2	14	6	12	8	10	16
New Britain Św. Krzyż	12	7	7	13	7	14	10	18
New Haven	13	2	7	3	5	5	4	6
Middletown	10		5	4	4	5	3	7
Norwich	8	1	6	4	4	6	3	7
Rockville	8		5	3	4	5	4	5
Stamford	8	2	6	6	6	7	5	7
Torrington	8		3	2	1	4		
Union City	3	2	3	3		6		6
razem	181	35	101	91	83	113	64	134

[131] B. Kumor, *Norwich*, s. 231.
[132] B. Kumor, *Św. Krzyż*, s. 121.
[133] *The Official Catholic Directory a.D. 1965, 1975, 1980 and 1986*

Jeszcze w 1965 r. personel nauczycielski w szkołach stanowiły głównie siostry zakonne (83,03%), a nauczyciele świeccy liczyli zaledwie 16,97%, ale szkoły parafialne w Derby, Torrington i Fairfield miały personel nauczycielski wyłącznie zakonny. W 10 lat później (1975) personel nauczycielski w polonijnych szkołach Connecticut stanowiły zakonnice w 52,6%, podczas gdy nauczyciele świeccy 47,4%. W 1980 r. nauczyciele świeccy stanowili już większość personelu szkolnego (57,65%), a w 1987 r. osiągnęli 67,68%. Warto zauważyć, że przed 1980 r. nauczyciele świeccy prowadzili Szkołę św. Jadwigi w Union City, oraz że w 1973 r. zamknięto Szkołę św. Antoniego w Fairfield z powodu małej liczby dzieci [134]. W 1985 r. zamknięto Szkołę M. B. Częstochowskiej w Torrington z podobnych powodów, a w 1986 r. Szkołę św. Stanisława Kostki w Bristol.

Polskie zgromadzenie żeńskie podjęły również pracę w szkołach w których uczono języka polskiego i przeprowadzano katechezę.

Tabela nr 29

Zgromadzenia zakonne w szkołach katechetycznych

Lp.	Miejscowość	Zgromadzenie zakonne	Data założ. szkoły kat.	Data przejęcia przez zakon
1	New Haven	Nazaretanki	1909	1909—1910
2	Suffield	Józefitki	1923	1932—1946
		Felicjanki		1946
3	New Britain Św. Krzyż	Józefitki	1928	1928—1955
4	Southington	Niepokalanki	1935	1935
5	Waterbury	Niepokalanki	1934	1934—1975 przed
6	Torrington	Felicjanki	1938	1938—1958
7	Terryville	Józefitki	1938	1938
8	Thompsonville	Felicjanki	1938	1938—1954
9	Wallingford	Niepokalanki	1961	1961—1965 przed
		Józefitki		1975 przed
10	New London Quaker Hill	Józefitki	1974	1978
11	Bristol	Józefitki	1986	1986

[134] *Highligths of St. Anthony's Parish June 22, 1927 thru November 11, 1979.*

To prawda, że po 1955 r. nauka języka polskiego została prawie wszędzie zaniedbana, ale katechizacja młodzieży parafialnej odbywa się nadal. Tabela nr 29 przedstawia listę szkół katechetycznych z zaznaczeniem, które zakony je prowadziły. Tabelę opracowano w oparciu o pamiętniki parafialne i własne badania, a także w oparciu o kościelne publikacje urzędowe.

Istnieje więc obecnie 10 szkół katechetycznych przy parafiach polonijnych w Conecticut; wprawdzie przed 1975 r. zamknięto taką szkołę w Waterbury, ale w 1986 r. powstała nowa, w miejsce szkoły parafialnej w Bristol. Większość tych szkół prowadzą Siostry Józefitki — 6, Felicjanki — 3 i jedną Niepokalanki.

Szkoły parafialne i katechetyczne pozostają na wyłącznym utrzymaniu parafii. Początkowo opłaty na utrzymanie tych szkół były małe, jako że parafia utrzymywała szkołę, a pensje sióstr nauczycielek, poza utrzymaniem i mieszkaniem, były właściwie symboliczne. Jeszcze w 1946 r. pensja 12 sióstr nauczycielek wynosiła zaledwie $ 260.00 miesięcznie, to znaczy, że pensja jednej siostry na miesiąc wynosiła tylko $ 21.67. W okresie powojennym ten stan zaczął się jednak szybko zmieniać. Narastający brak powołań zakonnych spowodował konieczność angażowania nauczycieli świeckich a postępująca po 1960 r. inflacja zmuszała do podniesienia uposażenia personelu nauczycielskiego. Toteż przy ustawicznie wzrastającym budżecie szkolnym trzeba było z konieczności zacząć pobierać czesne od dzieci szkolnych [135]. W Norwich w szkole św. Józefa pobierano je od 1957 r., w New Britain w szkole Św. Krzyża — również od 1957 r., w Derby w szkole św. Michała od 1965 r., w Hartford w szkole SS. Cyryla i Metodego od 1968 r., a w Rockville w szkole św. Józefa od 1972 r., zaś w New Haven w szkole św. Stanisława B. M. już w 1925 r. [136]

W związku z ustawicznym narastaniem kosztu utrzymania szkoły, wzrastało również co kilka lat czesne, opłacane przez rodziców dzieci szkolnych. Nie starczyło ono wszakże na utrzymanie szkoły, mimo że wzrosło ono m. in. w Szkole Św. Krzyża do 1987 r.: od dzieci parafian, 1 dziecko — $ 600.00, 2 dzieci — $ 900.00, 3 dzieci — $ 1 200. Dzieci nieparafian: 1 dziecko — $ 850, 2 dzieci — $ 1 400, 3 dzieci — $ 1 850.00. Niekatolicy: 1 dziecko — $ 1 000.00, 2 dzieci — $ 1 900.00. Warto tu dodać, że kiedy w 1957 r. ks. L. Blecharczyk wprowadził czesne w szkole św. Józefa w Norwich, wynosiło ono $ 25.00 od jednego dziecka, od dwojga dzieci po $ 15.00, od trojga dzieci po $ 10.00 rocznie. Dalsze dzieci były zwolnione z opłat [137]. Nie starczyło ono wszakże na utrzymanie szkoły, dlatego budżet szkolny wspierało w dużej mierze subsydium parafii. Przypatrzmy się przykładowo jak ono wyglądało w niektórych parafiach polonijnych [138].

[135] B. Kumor, *Norwich*, s. 226.

[136] B. Kumor, *Norwich*, s. 226; B. Kumor, *Św. Krzyż*, s. 122; B. Kumor, *Derby*, s. 277; B. Kumor, *Hartford*, s. 175; B. Kumor, *Rockville*, s. 318; B. Kumor, *New Haven*, s. 180nn.

[137] B. Kumor, *Norwich*, s. 226.

Tabela nr 30

Budżet szkolny i subsydium parafii

Lp.	Parafia	Rok	Budżet	Subsydium	% budżetu
1	Hartford	1968	69 681.22	21 551.19	30,93%
		1976	135 398.30	91 304.14	67,43%
2	Norwich	1967	34 443.43	18 602.78	54,01%
		1976	70 267.47	34 037.78	48,44%
3	New Britain Św. Krzyż	1967	150 385.00	137 491.94	33,25%
		1976	260 000.00	50 000.00	52,88%
4	Rockville	1967	27 825.55	17 951.17	64,51%
		1975	100 462.00	47 000.00	46,78%

Wraz ze wzrostem budżetu i subsydium parafialnego ustawicznie wzrastał koszt roczny kształcenia uczniów. Przypatrzmy się jak to wyglądało w niektórych szkołach polonijnych w Connecticut [139].

Tabela nr 31

Roczny koszt kształcenia 1 ucznia w szkole polonijnej

Lp.	Parafia	1956	1965	1970	1976
1	Derby			140.90	457.61
2	Hartford		75.84	329.97	578.63
3	New Britain Św. Krzyż	92.05	153.26	225.26	431.03
4	Norwich	25.69	38.41	118.70	271.30
5	Rockville	46.70	61.53	122.90	512.56

[138] B. Kumor, *Norwich*, s. 230; B. Kumor, *Hartford*, s. 176; B. Kumor, *Św. Krzyż*, s. 123; B. Kumor, *Rockville*, s. 320.

[139] B. Kumor, *Norwich*, s. 230; B. Kumor, *Hartford*, s. 176; B. Kumor, *Św. Krzyż*, s. 123; B. Kumor, *Derby*, s. 273; B. Kumor, *Rockville*, s. 320.

Nie mamy pod ręką odpowiednich przekazów źródłowych dla 1986 r., ale trzeba przyjąć, że roczny koszt kształcenia dziecka w katolickiej szkole polonijnej wzrósł w dwójnasób. Wiadomo, że w 1986 r. w Szkole Św. Krzyża w New Britain wynosił on $ 918.18 na jedno dziecko. W tym samym czasie w szkole publicznej w New Britain koszt roczny kształcenia jednego dziecka wynosił około $ 4 000.00.

Początkowo prawie wszystkie dzieci polskie uczęszczały do polskiej szkoły parafialnej. I tak było przez dłuższy czas. Wszak amerykańskie prawo synodalne zobowiązywało rodziców w sumieniu do posyłania dzieci do szkół katolickich. Dopiero po 1920 r. pojawiły się w Connecticut liczniejsze przypadki przechodzenia dzieci ze szkoły katolickiej do szkoły publicznej. Wiadomo, że w latach 1920—1950 ze szkoły św. Józefa w Rockville przeszło 23 dzieci do szkoły publicznej [140]. Te przechodzenia dzieci polskich ze szkół parafialnych do szkół publicznych zaniepokoiły księży polskich w Connecticut. Toteż na łamach „Przewodnika Katolickiego" ks. Stanisław Iciek apelował już w 1923 r.: „Posyłajcie nasze dzieci do szkół katolickich, bo pamiętajmy o tym, że tym prawdziwym nauczycielem głoszącym prawdziwą naukę Chrystusa jest nikt inny tylko Kościół katolicki". A nieco później dodawał: „Dla nas Polaków szkoły parafialne miały i mają ten urok i dobrodziejstwo, że oprócz języka angielskiego nasze dzieci uczą się języka naszych przodków, a w dodatku i religii naszych ojców" [141]. Radzono też, by dzieci „spędzały wakacje pod dachem rodzicielskim ... by wyplenić z serduszek młodych chwasty i kąkol" [142].

Te przestrogi i apele nie były w pełni skuteczne. Przeprowadzone w 1974 r. badania w Stanach Zjednoczonych na temat zapisywania dzieci do szkół katolickich wykazały, że 83% rodziców tych dzieci było katolikami. Wśród 10 różnych grup etnicznych Polacy zajmowali pierwsze miejsce w tym zakresie (45.00%), następnie szli inni Słowianie (38.00%), Włosi (33.00%), Niemcy (30.00%), Irlandczycy (29.00%) i Murzyni (27.00%). Wybór szkoły katolickiej dla swoich dzieci rodzice motywowali wyższym poziomem nauczania (34.00%), lepszą dyscypliną (18.00%), religijnym wychowaniem (19.00%) i innymi przyczynami (29.00%). W odpowiedzi natomiast dlaczego zapisują dzieci do szkoły publicznej

[140] B. Kumor, *Rockville*, s. 321.

[141] St. Iciek, *Szkoły parafialne a dziatwa*, „Przewodnik Katolicki" R. 15: 1923 nr 36 s. 1—2.

[142] „Przewodnik Katolicki" R. 1: 1908 s. 638—639.

41.00% Polaków odpowiedziało, że nie ma miejsca w szkole katolickiej, a tylko 27.00% że szkoła katolicka jest za droga [143].

Po 1945 r. pojawiły się w szkołach polonijnych dzieci z innych grup etnicznych. Już w 1960 r. w Szkole św. Józefa w Rockville dzieci polskie stanowiły tylko 45.00%, a dzieci polsko-innoetniczne — 34.00%, pozostałe 21.00% stanowiły dzieci innych narodowości [144]. W 1987 r. w Szkole Św. Krzyża w New Britain tylko 53.00% dzieci pochodziło z parafii. W szeregach dzieci pozaparafialnych znalazły się również dzieci niekatolickie i kolorowe.

Liczba dzieci w poszczególnych szkołach była stosunkowo wysoka, co było ilustracją wysokiego przyrostu naturalnego w polskich rodzinach. Najwyższe liczby dzieci szkolnych przypadły głównie po 1920 r. Zagadnienie to ilustruje tabela nr 32 [145]. Przedstawia ona kilka lat przekrojowych w tym zakresie, które ukazują rozwój lub regres polskich szkół na przestrzeni ostatnich 30 lat.

Warto zauważyć, że cztery szkoły na przestrzeni swych dziejów przekroczyły liczbę 1 000 dzieci. Na pierwszym miejscu należy wymienić Szkołę Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, która po 1920 r. jest wciąż najliczniejszą szkołą w całym Connecticut. Tylko w 1975 r. liczniejsza odeń była Szkoła Św. Krzyża w New Britain. Liczne natomiast w dziatwę szkoły parafialne w Bridgeport i New Haven zeszły w ostatnich latach na dalszy plan, podczas gdy na drugim miejscu uplasowała się Szkoła Św. Krzyża w New Britain. Szkoła św. Stanisława B. M. w Meriden z drugiego miejsca zeszła na miejsce 3 co do liczby młodzieży szkolnej. W związku z poważnym spadkiem przyrostu naturalnego, we wszystkich szkołach polonijnych zmniejszyła się również liczba młodzieży szkolnej. Podczas gdy w 1925 r. w 12 szkołach przy polskich parafiach liczono przeszło 9 000 dzieci, to w 1958 r. było ich 7 794, w 1965 r. — 7 890, w 1975 r. — 4 375 i w 1986 r. — 4 110, chociaż liczba szkół wzrosła do 18 (1965), względnie do 14 (1986).

Trzeba podkreślić, że liczba szkół polskich parafialnych i liczba uczniów w tych szkołach stanowiła nieznaczny odsetek szkół katolickich i uczniów w poszczególnych diecezjach katolickich w Connecticut. Zagadnienie to przedstawia tabela nr 33 [146]. Opracowano ją w oparciu o urzędowe informacje.

[143] A. M. Greeley, W. C. McGeady, K. McCount, *Catholics schools in Declining Church*, Kansas City 1976 s. 221, 227, 233, 238.

[144] B. Kumor, *Rockville*, s. 323 n.

[145] „Sacrum Poloniae Millenium", t. 6. Rzym 1959; L. Bójnowski, *Historia*, s. 46; *The Official Catholic Directory 1965, 1975, 1980, 1986.*

[146] *The Official Catholic Directory a.D. 1965, 1975, 1980, 1986.*

Tabela nr 32
Liczba dzieci w szkołach polonijnych w Connecticut

Lp.	Parafia	Najwyż. liczba	1957	1965	1975	1980	1986
1	Ansonia	393 (1934)	387	365	234	200	186
2	Bridgeport	1 100 (1925)	986	700	475	355	220
3	Bristol	469 (1956)	460	448	257	185	148
4	Danbury	310 (1957)	310	305	241	261	235
5	Derby	786 (1923)	386	325	164	167	148
6	Enfield (Thompsonville)	475 (1965)	135	475	297	271	234
7	Hartford	785 (1927)	487	451	233	220	218
8	Fairfield	265 (1956)	224	182			
9	Meriden	1 113 (1927)	732	758	365	388	440
10	Middletown	671 (1928)	381	382	223	225	216
11	New Britain Najśw. Serce	2 200 (1922)	800	742	511	550	596
12	New Britain Św. Krzyż	719 (1965)	496	719	560	465	560
13	New Haven	1 018 (1927)	535	491	264	240	250
14	Norwich	638 (1928)	305	387	265	208	165
15	Rockville	306 (1922)	232	286	178	183	99
16	Stamford	628 (1957)	628	397	312	260	260
17	Torrington	288 (1965)	133	288	120	68	
18	Union City	292 (1929)	168	189	150	129	135

Tabela nr 33
Polskie szkoły katolickie i ich uczniowie w Connecticut 1965—1986

Lp.	Diecezja	Rok	Liczba szkół katolickich		%	Liczba uczniów		%
			w diecezji	polsk.		w diecezji	polskich	
1	Bridgeport	1965	67	4	5,97%	26 847	1 584	5,90%
		1975	54	3	5,55%	15 342	1 028	6,70%
		1980	49	3	6,12%	12 824	928	7,24%
		1986	46	3	6,52%	11 458	715	6,24%
2	Hartford	1965	101	11	10,89%	43 306	5 273	12,18%
		1975	92	11	11,96%	26 086	3 155	12,09%
		1980	91	11	12,09%	23 245	2 913	12,53%
		1986	94	10	10,64%	21 797	2 915	13,27%
3	Norwich	1965	27	3	11,10%	9 993	1 055	10,58%
		1975	21	3	14,29%	3 002	666	22,04%
		1980	21	3	14,29%	4 647	616	13,26%
		1986	21	3	14,29%	4 208	480	11,41%

Najwięcej szkół przy parafiach polskich posiadała diecezja norwichska, jako że wszystkie parafie polonijne w tej diecezji posiadały własne szkoły parafialne. W diecezji bridgeportskiej początkowo wszystkie parafie posiadały takie szkoły, dopiero po 1973 r. parafia Fairfield takiej szkoły nie miała. W archidiecezji hartfordzkiej w omawianym okresie 6 parafii nie posiadało własnej szkoły parafialnej, a nadto w dwóch parafiach zostały one zamknięte (Torrington, Bristol). Podczas gdy w 1965 r. do polskich szkół uczęszczało łącznie 7 912 dzieci (9,87%), to w 1986 r. liczyły one łącznie 4 110 dzieci (21,00%).

Obok szkół parafialnych, z reguły ośmioklasowych, powstały w Connecticut 3 polonijne szkoły średnie. Pierwszą polonijną szkołę zawodową założył ks. Stanisław Iciek w Norwich — „Junior High School — Manual Training". Szkoła ta została otwarta we wrześniu 1927 r. i mieściła się w nowo wybudowanym gmachu szkoły parafialnej. Miała ona charakter rzemieślniczy i uczono w niej prac ręcznych. Nie rozwinęła się jednak, działała tylko w latach 1927—1930 i miała tylko dziewiątą klasę. Liczba młodzieży

w szkole wynosiła 49 osób. Nie znamy bliżej programu tej szkoły. Personel nauczycielski stanowiły siostry zakonne. Zdaje się, że przyczyną upadku szkoły był kryzys gospodarczy lat 1929—1932, a także zbyt mała liczba uczniów. Była to jedyna inicjatywa tego typu podjęta przez polską parafię w Connecticut [147].

W dniu 21 XI 1944 r. zaczęła działać Akademia Matki Bożej Anielskiej w Enfield, zorganizowana i prowadzona przez Siostry Felicjanki. Początkowo liczyła ona 17 uczennic; w 1963 r. osiągnęła najwyższą liczbę 253 uczennic i 19 sióstr nauczycielek. Szkoła miała podwójny charakter — szkoły średniej (Our Lady of the Angels Academy) i Młodszego Kolegium (Our Lady of the Angels College). To ostatnie przygotowywało siostry do zawodu nauczycielskiego. Szkoła została afiliowana do Katolickiego Uniwersytetu w Waszyngtonie i uznana przez Stanowy Wydział Oświaty. W 1965 r. liczyła 252 uczennic, w 1975 r. — 93 uczennic, w 1980 r. — 104 uczennic i w 1986 r. — 83 uczennic [148]. Akademia Matki Bożej Anielskiej w 1963 r. została przyjęta do Związku Kolegiów i szkół średnich w Nowej Anglii. Do 1965 r. ukończyło szkołę 586 dziewcząt.

Drugą szkołę średnią dla dziewcząt w stanie Connecticut jako „Mary Immaculate Academy of New Britain" założyło Zgromadzenie Córek Niepokalanego Poczęcia NMP w New Britain. Otwarcie szkoły nastąpiło 10 IX 1945 r. przy udziale 25 uczennic. W 1960 r. szkoła liczyła 280 uczennic. W 1962 r. szkoła otrzymała nowy gmach, wcześniej została afiliowana do Katolickiego Uniwersytetu w Waszyngtonie i zatwierdzona przez Stanowy Wydział Oświaty. Stoi ona na dobrym poziomie. Do 1965 r. wyszło z niej 850 absolwentek. W 1965 r. liczyła 248 uczennic, w 1975 r. — 108 uczennic, w 1980 r. — 165 uczennic i w 1986 r. — 180 uczennic i uczniów [149].

Katolickie szkoły parafialne przy parafiach polonijnych miały o tyle charakter polski, że język polski, historia Polski miały duże zastosowanie w programie nauczania szkoły. Właściwym wszakże nauczycielem języka polskiego była rodzina, która w domu rozmawiała wyłącznie po polsku. W szkole natomiast uczono języka polskiego i prowadzono wykład w tym języku z religii i historii Polski. Sytuacja na tym odcinku zaczęła zmieniać się gwałtownie po 1930 r., kiedy do szkoły zaczęło uczęszczać trzecie pokolenie polonijne. Dotyczyło to nade wszystko tych dzieci, które nie uczęszczały do szkoły parafialnej, lecz do szkoły publicznej, dzieci te nie znały już języka polskiego, gdyż „w domu mówiono tylko po angielsku". Zauważył to dobry obserwator życia polskiego w Connecticut, ks. Stanisław Iciek, proboszcz polskiej parafii św. Józefa w Norwich. On to dla tych właśnie dzieci zorganizował w październiku 1934 r. Sobotnią Szkołę Języka Polskiego. Do szkoły tej zapisało się aż 105 dzieci, a naukę języka polskiego prowadziły Siostry Nazaretanki. Obok nauczania języka polskiego przygotowywano dzieci do pierwszej Komunii św. Nie wiemy jak długo działała ta szkoła, ale wydaje się, że była ona czynna przynajmniej w okresie proboszczowania ks. Stanisława Icieka (†1944) [150].

Okazało się, że po 1955 r. w całych Stanach Zjednoczonych język polski zaczął gwałtownie zanikać w szkołach parafialnych przy parafiach polonijnych. Nie inaczej było w Connecticut. Wśród 15 istniejących dzisiaj szkół przy parafiach polonijnych w Connecticut język polski pozostał jako obowiązkowy w niewielkim tylko wymiarze w Szkole Św. Krzyża i Najśw. Serca Jezusowego w New Britain. Naukę języka polskiego, głównie dla dzieci emigracji powojennej, podjęły Polskie Szkoły Sobotnie, organizowane i finansowane przez różne organizacje polonijne. Zaczęły one powstawać po 1960 r. Do 1966 r. takie szkoły powstały w New Britain, Hartford, Norwich i Wallingford [151]. W ostatnich latach Polskie Szkoły Sobotnie powstały nadto w Stamford, Bridgeport, New Haven, Bristol i przejściowo w Rockville. Program szkoły sobotniej obejmuje naukę języka polskiego, oraz wybrane zagadnienia z historii i kultury polskiej. Najliczniejsza z tych szkół w New Britain liczyła około 350 młodzieży [152].

[147] B. Kumor, *Norwich*, s. 236.
[148] M. Kierkło, J. Wójcik, *Polonia*, s. 176 n.; M. T. Doman, *Polish American Sisterhood*, s. 463; *The Official Catholic Directory a.D. 1965, 1975, 1980, 1986*.
[149] M. T. Doman, *Polish American Sisterhood*, s. 404; M. Kierkło, J. Wójcik, *Polonia*, s. 179—181; *The Official Catholic Directory a.D. 1965, 1975, 1980, 1986*.

[150] B. Kumor, *Norwich*, s. 265.
[151] M. Kierkło, J. Wójcik, *Polonia*, s. 60.
[152] Relacje miejscowych księży z parafii polonijnych.

F. BOLESŁAW KUMOR

The Ecclesiastical History of the Polish Immigrants in Connecticut, U.S.A. (1870—1986): Some Selected Problems

(Summary)

Research in the field carried out so far supports the thesis that the first Poles had arrived in Connecticut before 1770 and had settled in Hartford and New London. Mass immigrations of Poles into this state started in 1870. In 1891 Polish immigrants organized the first pa-

rish under the invocation of St. Stanislaus, Bishop and Martyr, in Meriden. By 1905 ten Polish parishes, which comprised altogether 14 950 believers, had been organized in Connecticut — the state that belonged to Hartford Diocese. After 1900 the Polish immigration grew so much that every year the number of Poles, including births, increased by 1000; after 1903 the increase was 2000 and after 1904 — 3000 annually. By 1920 37 774 Polish children had been born in Polish parishes in Connecticut. In 1914 there were 12 Polish parishes and 49 148 Poles in Connecticut. As regards numbers, the Poles were placed third after the Irish and the Italians. By 1935 there had been 24 Polish parishes and about 110 000 Poles in the whole state. According to the Church sources the number of Poles in 1950 was 91 634. Polish immigrants came here mainly from the Russian sector of partitioned Poland, especially from Płock, Łomża, Suwałki and Grodno provinces. Only the parish in Hartford included the majority immigrants from the Austrian partition (77.33%). Only about 0.5% of immigrants came from the Prussian sector of partitioned Poland.

Unmixed Polish marriages had prevailed till 1940 (36% to 86%). In 1980 they varied from 8.66% (New London) to 54.37% (Hartford). In the period of 1893—1983 131 248 children were born and 50 432 persons died. In 1907—1943 10 parishes of the Polish National Church were organized.

So far 21 Polish parishes have had one to three Masses with sermons in Polish; the remaining three parishes have had in addition Lenten Psalms and the Forty Hours in Polish.

The Polish immigrants' parish has been playing a very significant cultural role. The majority of Polish parishes still conduct parish schools, kindergartens, church quires, theaters and sometimes libraries. Polish religious traditions and services (e.g. breaking the wafer at Christmas, blessing festive delicacies on Holy Saturday) are still observed and Polish national holidays (3th May, 1st September, 11th November) are still celebrated. *Przewodnik Katolicki*, a Polish weekly („The Catholic Guide") founded by Father L. Bójnowski in 1908, appeared regularly in Connecticut till 1966. Father L. Bójnowski also organized in New Britain a Polish Order of Daughters of the Immaculate Conception of the Virgin Mary. The Polish Immigrants in Connecticut provided severa thousand volunteers for the Polish Army towards the end of the First World War and collected about 200 000 dollars in aid of Poland.

In the period of 1894—1987 100 Polish priests were ordained in the U.S.A. for Hartford Diocese. By 1940 25 diocesan priests had come from Poland, in addition to 25 Vincentians and 20 Franciscans. In 1915 the Union of Polish Priests was organized in Connecticut; it is still active there. At present there are 96 diocesan priests working

in Connecticut, 46 of them from the Congregation of the Mission (Vincentians) and 50 conventual Franciscans.

In the period of 1896—1955 18 Polish 8-grade schools were organized in Connecticut; they were conducted by Polish nuns (the Bernardine nuns, the nuns of the Holy Family of Nazareth and of the Order of the Immaculate Conception, among others). At the same time 11 schools of the Polish language and catechism were founded (1900—1986). Since 1960 — because of the crisis in religious vocation — the majority of the Polish teaching staff have been laymen (in 1987: 64 religious and 134 laymen). In 1958 7 794 children attended Polish schools and in 1985 — 4110 children. Two schools (New Britain) still teach the Polish language. In Connecticut 3 Polish secondary schools were organized: Junior High School — Manual Training in Norwich (1927—1932), Mary of Angels Academy of Enfield (1944 till the present) and Mary Immaculate Academy of New Britain (1945 till the present). After 1960 8 Polish Saturday schools were organized in Connecticut; the most numerous of them — the Polish Saturday school in New Britain — had 350 pupils in 1986.

Translated by Teresa Bela